

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ РИНКУ
ТА ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Д.В. Булишева, Н.М. Андрєєва

**ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ
ВІДНОСИН У СИСТЕМІ РЕКРЕАЦІЙНОГО
ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ МІСЬКИХ
АГЛОМЕРАЦІЙ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА**

Монографія

До 100-річчя
Національної Академії Наук України
присвячується

**ОДЕСА
2018**

Рецензенти:

Бистряков І.К. – доктор економічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи, завідувач відділу комплексної оцінки та управління природними ресурсами ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України».

Мішенін Є.В. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри теоретичної та прикладної економіки Сумського державного університету.

Степанов В.М. – доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу економіко-екологічних проблем приморських регіонів Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України.

Науковий редактор – доктор економічних наук, старший науковий співробітник **Андрєєва Н.М.**

Затверджено до друку Вченою Радою Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України (протокол № 1 від 15 січня 2018 року)

Булишева Д.В.
Б 90 Екологізація економічних відносин у системі рекреаційного землекористування міських агломерацій: теорія та практика : монографія / Д.В. Булишева, Н.М. Андрєєва ; НАН України, Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. – Одеса : ППРЕД НАНУ, 2018. – 246 с.
ISBN 978-966-02-8454-8

В монографії висвітлено теоретичні, методичні та прикладні положення щодо визначення сутності економічних відносин у системі екологізації рекреаційного землекористування міських агломерацій. Авторами сформовано теоретико-прикладні основи екологізації рекреаційного землекористування міських агломерацій; визначено особливості формування організаційно-економічного механізму екологічного управління Одеською міською агломерацією; запропоновано методичні підходи щодо забезпечення комплексної діагностики екологізації рекреаційних територій; розроблено пропозиції щодо вдосконалення організаційно-економічної системи та інструментарію екологічного управління рекреаційним землекористування міських агломерацій.

Монографія призначена для спеціалістів у сфері економіки природокористування та екологічного менеджменту, науковців, викладачів, аспірантів економічних, екологічних та аграрних закладів освіти.

УДК 338.48(332.3-044.964)

© Д.В. Булишева, Н.М. Андрєєва, 2018
© Національна академія наук України, 2018
© Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2018

ISBN 978-966-02-8454-8

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА 5

РОЗДІЛ І

ТЕОРІЯ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН РЕКРЕАЦІЙНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ МІСЬКИХ АГЛОМЕРАЦІЙ 8

1.1. Науково-прикладні аспекти екологізації економічних відносин рекреаційного землекористування міських агломерацій 8

1.2. Методологічні основи екологізації економічних відносин у процесі рекреаційного землекористування міських агломерацій 26

1.3. Напрямки інституціоналізації відносин власності в контексті екологізації рекреаційного землекористування 42

РОЗДІЛ ІІ

ДІАГНОСТИКА ВПЛИВУ ТРАНСФОРМАЦІЙ У СИСТЕМІ РЕКРЕАЦІЙНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ НА СТАН ДОВКІЛЛЯ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК МІСЬКИХ АГЛОМЕРАЦІЙ 57

2.1. Теоретико-прикладні підходи щодо визначення рівня екологізації та економічного стану рекреаційного землекористування 57

2.2. Комплексна діагностика розвитку рекреаційного землекористування Одеської міської агломерації 82

РОЗДІЛ III	
ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ	
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ	
ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РЕКРЕАЦІЙНИМ	
ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ МІСЬКИХ АГЛОМЕРАЦІЙ.....	101
3.1. Методичний базис організаційно-економічного забезпечення	
зонування рекреаційних територій міських агломерацій	101
3.2. Пропозиції щодо вдосконалення інструментарію екологізації	
рекреаційного землекористування міських агломерацій.....	123
3.3.Методичне забезпечення форсайт-прогнозування в системі	
стратегування рекреаційного землекористування міських	
агломерацій	153
ВИСНОВКИ.....	171
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	174
ДОДАТКИ	205

ПЕРЕДМОВА

Важливість науково-прикладного опрацювання теоретичних та методичних положень екологізації економічних відносин рекреаційного землекористування міських агломерацій спричинена: об'єктивністю зростання обсягів рекреаційних послуг в силу прискорення урбанізаційних процесів, збільшенням чисельності населення та ускладненням виробничо-господарської діяльності міських агломерацій; необхідністю розширення масштабів рекреаційного землекористування за рахунок місцевих ландшафтів та природного довкілля; обмеженістю земельних ресурсів та нагальністю вирішення економіко-екологічних проблем тощо.

Перший розділ монографії присвячено визначенню понятійно-категоріального апарату; формуванню принципів, критеріїв, особливостей та інституційного підґрунтя екологізації економічних відносин рекреаційного землекористування міських агломерацій України.

У другому розділі наведено теоретико-прикладні підходи до діагностики економічних відносин у сфері екологізації рекреаційного землекористування України, секторальної екологізації економічного розвитку рекреаційних територій Одеської області та комплексної діагностики відповідного процесу в системі розвитку Одеської міської агломерації.

У третьому розділі монографії обґрунтовано теоретичні та прикладні аспекти впровадження методології форсайт-прогнозування та стратегування в процес рекреаційного землекористування міських агломерацій; запропоновано науково-методичні підходи до вдосконалення економіко-екологічного зонування та оцінювання територій; визначено шляхи трансформації державної політики рекреаційного землекористування міських агломерацій на принципах екологізації економіки.

В монографії удосконалено теоретико-методичні основи екологізації економічних відносин рекреаційного землекористування міських агломерацій, зокрема:

- розроблено методичні підходи з використання інструментів форасайт-прогнозування рекреаційного землекористування в системі земельного стратегування та формування програмних документів екологізації розвитку територій для забезпечення залучення стейкхолдерів до впровадження масштабних інноваційних проектів;

- удосконалено теоретичні підходи до формування організаційно-економічних основ екологізації рекреаційного землекористування міських агломерацій, які, на відміну від інших, ґрунтуються на комплексному поєднанні принципів, методів, особливостей та понять екологізації економічних відносин рекреаційного землекористування, що розвинуті автором;

- визначено наукові положення з обґрунтування підходу до економіко-екологічного зонування та паспортизації рекреаційних земель, в основу яких, на відміну від існуючих, покладено нові ознаки диференціації територій рекреаційного статусу, а саме : врахування екологічних характеристик та природних властивостей, економіко-екологічної ефективності та оптимізації інфраструктурного облаштування територій;

- обґрунтовано методичні основи ранжування територій за ступенем інвестиційної привабливості, які, на відміну від інших, базуються на сумісному використанні двох груп показників: економічної ефективності інвестування та екологічного стану територій;

- досліджено теоретичні основи визначення інституційних можливостей екологізації економічних відносин рекреаційного землекористування міських агломерацій;

- запропоновано науковий підхід до діагностики економіко-екологічного стану та розвитку територій міських агломерацій, який, на відміну від інших, формується на основі визначення ресурсного потенціалу і необхідності задоволення потреб населення у рекреаційних послугах;

- удосконалено методичний підхід до визначення вартісної оцінки земель рекреаційного призначення за рахунок введення коефіцієнта дохідності, диференційованого в межах рекреаційних територій міських агломерацій.

Монографія не претендує на повне висвітлення всіх питань екологізації земельних відносин у рекреаційній сфері в Україні. Дослідження, викладені у монографії дали авторам змогу сформулювати висновки теоретико-організаційного, методичного характеру і практичного призначення, а також досягти високого ступеню аргументації щодо вдосконалення екологізації економічних відносин рекреаційного землекористування саме міських агломерацій. Проте автори вважають необхідним ознайомити з результатами своїх досліджень всіх небайдужих до розглянутих у книзі проблем та сподіваються, що наукові матеріали монографії послужить подальшому розвитку теорії та практики природокористування.

Автори висловлюють подяку рецензентам: доктору економічних наук, професору Бистрякову І.К.; доктору економічних наук, професору Степанову В.М.; доктору економічних наук, професору Є.В. Мішеніну за зауваження та рекомендації, висловлені в ході підготовки рукопису до друку.

РОЗДІЛ I

ТЕОРІЯ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН РЕКРЕАЦІЙНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ МІСЬКИХ АГЛОМЕРАЦІЙ

1.1. Науково-прикладні аспекти екологізації економічних відносин рекреаційного землекористування міських агломерацій

Комплекс протиріч, що складаються в процесі освоєння суспільством земель, охоплює взаємодію протилежностей, закономірно існуючих між господарюючими суб'єктами, діяльність яких направлена на зміну природних ресурсів, як інструментів цілеспрямованих суспільних дій. Виробнича діяльність людини забруднює не тільки повітря і воду, а й ґрунт, продукти якого стають непридатними до вживання. Значно зростає значення землі як місця проживання людини, джерела отримання продовольчих та рекреаційних послуг. Тому зараз прийшов той час, коли ефективне землекористування набуває все більшого значення для всього людства.

Серед різних категорій земель України землі рекреаційного призначення займають окреме місце. Як особлива категорія вони були закріплені приписами Земельного кодексу України від 25 жовтня 2001 р. №2768-III [117]. Проте, його норми (статті 50-52) закріпили фактично лише визначення та склад земель рекреаційного призначення, а також основні елементи щодо їх використання. До теперішнього часу не прийнято спеціального Закону України про порядок

використання земель рекреаційного призначення, на що безпосередньо вказує частина четверта статті 52 Земельного кодексу України [180].

Існуючий стан курортно-рекреаційної галузі в Україні за масштабами та структурою не відповідає сучасним вимогам оптимального і ефективного функціонування. Зношеність основних фондів, застаріла матеріально-технічна база, сезонність рекреаційних потоків, висока вартість рекреаційного продукту призводить до сезонного характеру роботи і неповного використання об'єктів даної сфери. Рекреаційна сфера позбавлена можливості збалансованого розвитку через проблеми нерационального та неефективного використання відповідних територій – ненормоване антропогенне та рекреаційне навантаження на окремі території; нецільове використання лікувально-оздоровчих місцевостей, неузгоджене будівництво, що призводить до неприпустимих навантажень на місцевості та неналежного контролю за використанням земельних ресурсів.

Вищевикладене свідчить про необхідність докорінної перебудови науково-методичних підходів щодо формування організаційно-економічних механізмів розвитку рекреаційних територій. Найперспективнішим напрямком забезпечення збалансованого розвитку відповідних земель є екологізація економіки. Перехід до екологізації економіки здатний збільшувати вхідні ресурси природного, фізичного і людського капіталу. Йдеться про підвищення продуктивності земельних ресурсів за рахунок більш ефективного управління природним капіталом, про підвищення якості людського потенціалу від поліпшення здоров'я і скорочення захворюваності населення внаслідок поліпшення стану навколишнього середовища, збільшення кількості та якості рекреаційних територій і, нарешті, зниження економічного збитку від втрат фізичного капіталу.

Отже, теоретико-методичні процеси рекреаційного землекористування, пов'язані з необхідністю збалансованого взаємоузгодженого розвитку, необхідно розглядати в контексті екологізації економіки.

Необхідність ідентифікації понятійно-категоріального апарата екологізації організаційно-економічних відносин рекреаційного зем-

лекористування міських агломерацій зумовлене важливістю встановлення сутнісних, відносно стійких внутрішніх зв'язків досліджуваного явища, що породжують його єдність та різноманітність властивостей, адже розвиток суспільства на сучасному етапі вимагає формування збалансованого підходу до вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем, пов'язаних з вичерпанням природних ресурсів, забрудненням довкілля та посиленням екологічних загроз, характерною рисою яких виступає прискорення темпів урбанізаційних процесів.

Економічний зміст рекреаційної діяльності полягає у створенні соціально корисного продукту (рекреаційної послуги) і забезпеченні економічних результатів (прибуток від реалізації, робочі місця), що виділяє її в особливий вид господарської діяльності.

Узагальнення розглянутих визначень поняття «рекреаційна діяльність» дає підставу для його трактування як лікувально-оздоровчої, туристичної, спортивно-оздоровчої, культурно-розважальної діяльності на відносно чистих з екологічної точки зору природних територіях, що спрямована на формування та реалізацію рекреаційних послуг, що забезпечують задоволення потреб у відновленні, збереженні та розвитку життєвих сил.

Зважаючи на високий ступінь техногенного навантаженні міст-центрів та необхідність включення до приміської зони територій не тільки для перспективного розширення міст та розміщення промислових об'єктів, а і для природоохоронних та рекреаційних цілей, важливим вектором вдосконалення рекреаційної діяльності є саме впровадження організаційно-економічних основ їх розвитку на теренах приміських зон.

В той час, коли рекреаційна діяльність одержала досить стрімкий розвиток у світі, вона не в належному чині розвивається у межах приміських територій міських агломерацій України.

Таким чином, комплексне дослідження гносеологічного апарату дає можливість визначити сутність основних категорій. До них можна віднести такі поняття як «міська агломерація», «рекреаційне зем-

лекористування», «земельне стратегування» та споріднені з цими поняттями дефініції (таблиця 1.1).

Таблиця 1.1

Глосарій основних понять по темі дослідження

№	Поняття	Визначення	Джерело, автор
1	2	3	4
1	Міська агломерація	Організаційне утворення, яке складається з кількох територіальних громад, що мають на меті спільну реалізацію функцій місцевого самоврядування	Указ Президента України «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні»
2	Рекреація	Система заходів, пов'язана з використанням вільного часу людей для їх оздоровчої, культурно-ознайомчої і спортивної діяльності на спеціалізованих територіях, які розташовані поза їх постійним помешканням.	Фоменко Н. В.
4	Земельне стратегування	Взаємопов'язаний процес стратегічного планування, прогнозування та управління земельними відносинами шляхом розробки, реалізації та контролю за виконанням стратегії розвитку землекористування з врахуванням інтересів органів управління, бізнес-структур та населення	Авторське
5	Землі міст	До земель міст, селищ міського типу належать усі землі, розташовані в межах міста, селища міського типу.	Постанова Ради Міністрів Української РСР «Про затвердження Положення про землі міст і селищ міського типу Української РСР»
6	Приміські зони	Територія, що забезпечує просторовий та соціально-економічний розвиток міста	Закон України "Про регулювання містобудівної діяльності"
7	Еколого-економічна зона	Територія, на якій соціально-економічний розвиток здійснюється переважно за рахунок наявних у ній природних багатств за невідмінної умови збереження природно-ресурсного потенціалу [74]. Умовою, необхідною для визнання території еколого-економічною зоною, є наявність крім традиційних видів природокористування (водокористування, землекористування і т.п.) і нетрадиційних	Галушкіна Т.П.

Продовження табл.1.1.

1	2	3	4
1 2	Екологізація містобудівної діяльності	Процес цілеспрямованого і послідовного впровадження заходів щодо збереження та поліпшення стану навколишнього середовища на принципах екологізації економіки в процес організації економічної діяльності органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб в сфері планування, проектування, забудови та повноцінної реалізації рекреаційних послуг на місцевому рівні.	Авторське

Вітчизняні науковці відзначають [89], що в Україні спостерігається кардинальна переорієнтація командно адміністративних методів управління природокористуванням на адміністративно-економічні з метою економічного регулювання відносин природокористування в умовах ринкової економіки.

Тому виникає необхідність системного переосмислення існуючого понятійно-категоріального апарату економіки природокористування в контексті інтеграції екологічного чинника в економіку. Умовно можна виділити два підходи до концепції екологізації в новому науковому напрямку:

1) транздисциплінарний, міждисциплінарний підхід, що передбачає вивчення «взаємодії економічних та екологічних систем в самому широкому аспекті для того, щоб розвивати глибоке розуміння законів системи, що включає в себе природу і суспільство, і створювати основи політики для досягнення стійкості і гармонії» [308].

2) економіко-філософський підхід, що передбачає дослідження явищ, процесів у розвитку економіко-екологічних систем, а також управління ними в контексті розвитку нової економічної теорії, нового економічного понятійно-категоріального апарату.

Саме економіко-філософський в синтезі з маркетинговим підходом, який передбачає націленість на задоволення якісно нових екологічних потреб суспільства (досягнення критеріїв екологічної

«якості життя»), повинен бути покладений, на думку вчених [89], в основу формування нових фундаментальних вчень.

В контексті націленості на задоволення нових екологічних потреб суспільства, актуальним вбачається впровадження інноваційних рішень розвитку суспільних відносин, а саме екологізації. Дослідженню процесу екологізації присвячена особлива увага як авторів дослідження (Н.Андреевої [7]), так і інших вітчизняних науковців, таких як, Ю. Беляєва [22], Б. Буркинського [64], О. Веклич, О.Громової [89], В. Ковалишина, Л. Купінець [296], Д. Львова, Л. Мельника [156], М. Реймерса [235], І. Синякевича, Ю.Туниці [275], С.Харічкова [296]та ін.

М. Ф. Реймерс визначає поняття екологізація як „процес неухильного і послідовного впровадження систем технологічних, управлінських та інших рішень, що дозволяють підвищувати ефективність використання природних ресурсів і умов у поєднанні з покращенням, чи хоча б із збереженням якісних характеристик природного середовища (або середовища життя взагалі) на локальному, регіональному і глобальному рівнях (від окремо взятого підприємства до техносфери в цілому)” [235]. Мельник Л.Г. визначає суб'єктів екологізації [156] як економічних суб'єктів, тобто підприємств, організацій та фізичних осіб, впливаючи на які можна досягати цілей екологізації та підрозділяє їх на групи: первинні (безпосередні) суб'єкти; вторинні (непрямі) економічні суб'єкти; суб'єкти керуючої системи; інші суб'єкти.

В цьому контексті актуальним вважаємо авторське визначення Андреевої Н.М. , а саме, що екологізація економіки повинна бути однією із стратегічних цілей розвитку держави. Автор наполягає, що тільки такий шлях розвитку забезпечить збереження природно-ресурсного потенціалу, необхідного для економічного зростання; створить високу якість життя людей; дозволить підвищити конкурентоспроможність вітчизняної продукції на світовому ринку, все більшою мірою орієнтуватися на підтримку екологічно чистих товарів і послуг [12]. Також науковці зазначають, що при розгляді процесів «екологізації економіки» має сенс виділяти окремі катего-

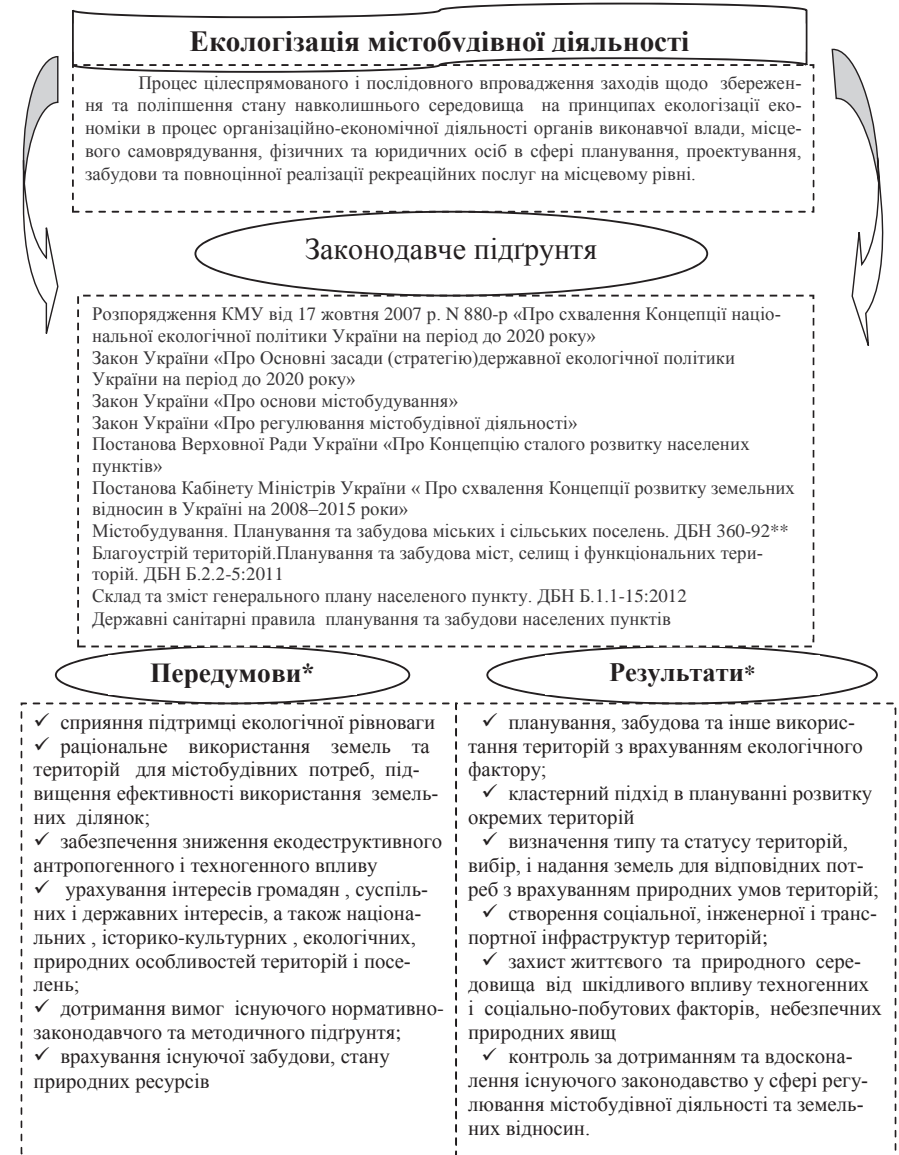
ріальні напрямки екологізації: екологізація інноваційної, фінансової, страхової, інвестиційної, податкової діяльності і т. п. [8].

Кожухар В.М під екологізацією економіки розуміє ведення господарської діяльності згідно законів самої природи, виключаючи традиційні устремління підкорювати її, «перетворювати» і т.п. [89].

Туниця Ю.Ю. під екологізацією економіки має на увазі інтродукцію природоохоронних і природовідновлювальних імперативів безпосередньо в усі ланки господарського (ринкового) механізму, в економічну теорію, в економічну систему [275]. З точки зору економіко-філософського підходу, сутність екологізації економіки, на думку Громової О.М. [89], полягає в проникненні екологічного світогляду в усі сфери економічної діяльності, адекватно кардинальної зміни потреб суспільства, їх екологізації (потреба в чистому середовищі проживання безпечного для життя, чистої продукції і технологіях її виробництва).

В контексті екологізації суттєвим напрямом державної підтримки територіальної раціоналізації є впровадження та забезпечення екологізації містобудівної діяльності, що характеризується цілеспрямованим збереженням й поліпшенням навколишнього природного середовища, здійснюваного органами державної влади та місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами у сфері планування, проектування, забудови, визначення видів експлуатації територій і поселень.

Під екологізацією містобудівної діяльності ми розуміємо процес цілеспрямованого і послідовного впровадження заходів щодо збереження та поліпшення стану навколишнього середовища на принципах екологізації економіки в процес організаційно-економічної діяльності органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб в сфері планування, проектування, забудови та повноцінної реалізації рекреаційних послуг на місцевому рівні. Вимоги та вектори впровадження процесів екологізації містобудівної діяльності наведені на рисунку 1.1.

* систематизовано авторами на підставі [220]

Рис. 1.1. Інституційне підґрунтя екологізації містобудівної діяльності

Автори погоджуються з визначенням В. В. Петрова [197] стосовно екологізації законодавства та, висвітлюючи її на галузь рекреаційного землекористування, екологізацію законодавства можна визначити як втілення екологічно сталих принципів у земельно-правові норми, які регламентують економічну, екологічну та соціальну діяльність рекреаційної сфери.

Екологізація земельного законодавства рекреаційної галузі являє собою розробку і вдосконалення чинного законодавства у відповідності з об'єктивними потребами оптимальної взаємодії суспільства і навколишнього середовища. Базуючись на дослідженнях науковців щодо поняття «екологізація» та засад рекреаційного землекористування міських агломерацій, основні визначення зведені у таблицю 1.2. та запропоновано авторське визначення поняття екологізація рекреаційного землекористування міських агломерацій, як процесу впровадження системи інноваційних екологоорієнтованих заходів по забезпеченню взаємоузгодженого соціо-еколого-економічного розвитку рекреаційних територій з метою отримання відповідних послуг, задоволення та відпочинку, при якому використання та відновлення природно-ресурсного потенціалу рекреаційних земель відбувається з врахуванням потреб наступних поколінь.

Таблиця 1.2.

Визначення поняття «Екологізація»

№	Автор	Поняття	Визначення
1	2	3	4
1	Львов Д. С.	Екологізація	Процес неухильного і послідовного впровадження систем технологічних, управлінських, юридичних та інших рішень, що дозволяють підвищувати ефективність використання природних ресурсів і умов поряд з поліпшенням або хоча б збереженням якості природного середовища. [147]
2	Беляев Ю. К.	Екологізація	Об'єктивно обумовлений процес перетворення всього суспільного простору, спрямований на збереження і розвиток суспільно-екологічних функцій природи [22].

Продовження таблиці 1.2.

1	2	3	4
3	Реймерс М. Ф.	Екологізація	Процес неухильного і послідовного впровадження систем технологічних, управлінських та інших рішень, що дозволяють підвищувати ефективність використання природних ресурсів і умов у поєднанні з покращенням чи хоча б зі збереженням якісних характеристик природного середовища (або середовища життя взагалі) на локальному, регіональному і глобальному рівнях (від окремо взятого підприємства до техносфери в цілому) [235].
4	Андреева Н.М.	Екологізація інвестиційної діяльності	Комплексний і системний процес екологічного перетворення інвестиційної діяльності, спрямований на зниження екодеструктивного впливу сфери виробництва, обігу, споживання, основним пріоритетом якого є повсюдне впровадження новітніх досягнень науково-технічного прогресу та «екологічно орієнтованих інвестицій» [13]
5	Мельник Л. Г.	Екологізація економіки	Зниження інтегрального екодеструктивного впливу процесів виробництва та споживання одиниці продукції [155]
6	Харічков С., Миколаєв Ю.	Екологізація науково-технологічного розвитку	Процес створення, освоєння і використання у виробництві науково-технічних, технологічних, адміністративно-правових і соціально-економічних нововведень [295]
7	Громова О.М.	Екологізація економіки	Проникнення екологічного світогляду в усі сфери економічної діяльності, адекватно кардинальної зміни потреб суспільства, їх екологізації (потреба в чистому середовищі проживання безпечного для життя, чистої продукції і технологіях її виробництва) [89].
8	Веклич О. А.	Екологізація виробництва	Спосіб організації і розгортання виробничих процесів, коли при мінімальних витратах живої і суспільної роботи і мінімальному негативному впливі, що заподіюється природним зв'язків, суспільство досягає максимального виходу високоякісної продукції [67]
9	Голіченков О. К.	Екологізація законодавства	Впровадження норм екологічного права в акти тих галузей законодавства, які регулюють управління, господарську, рекреаційну та іншу діяльність, що тією чи іншою мірою впливає на природне довкілля [78].

Продовження таблиці 1.2.

1	2	3	4
10	Петров В. В.	Екологізація законодавства	Стосовно екологізації законодавства та висвітлюючи її на галузь рекреаційного землекористування, екологізацію законодавства можна визначити як втілення екологічно сталих принципів у земельно-правові норми, які регламентують економічну, екологічну та соціальну діяльність рекреаційної сфери. [197]
11	Андреева Н.М. , Булишева Д.В.	Екологізація рекреаційного землекористування міських агломерацій	Процес впровадження системи інноваційних екологоорієнтованих заходів по забезпеченню взаємоузгодженого соціо-еколого-економічного розвитку рекреаційних територій з метою отримання відповідних послуг, задоволення та відпочинку, при якому використання та відновлення природно-ресурсного потенціалу рекреаційних земель відбувається з врахуванням потреб наступних поколінь

Вирішення проблем рекреаційного землекористування міських агломерацій потребує чіткого визначення місця і ролі економічних інтересів людей, їх синхронізації з екологічними імперативами, а також формування еколого-правової культури перш за все осіб, зайнятих в управлінні та виробництві.

Поняття «земля» в залежності від контексту використовується у багатьох розуміннях: як планета, як суходіл, як ґрунти – верхній шар земної поверхні, придатний для життя рослин, як економічна категорія – загальний засіб праці і основний засіб виробництва у сільському господарстві, як територія з угіддями, якою хтось володіє, територія з правовим режимом, тощо. В межах одного розуміння можуть також існувати різні підходи до наповнення поняття «земля» конкретним змістом.

Визначаючи основні аспекти землекористування варто відзначити, що специфічний тип землекористування спостерігається у населених пунктах, їх скупченнях, а також зонах їх впливу – міських агломераціях. Поняття «агломерація» в його широкому загальноприйнятому сенсі введено у інституційне поле Указом Президента

України «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні». Наразі в Україні, поняття «агломерація», «міська агломерація» є досить поширеним і вживаним у науці, але, на жаль, не законодавчо закріпленим.

Основоположником підходу до дослідження сутності поняття «агломерація» є французький вчений М. Руже [197], який обґрунтував можливість концентрації міських видів діяльності за межами адміністративних кордонів території. Таким чином, вчений уточнив традиційний підхід до розгляду агломерації, як форми територіального суміщення промислових підприємств і довів, що міські агломерації є новою формою розселення населення і розміщення видів економічної діяльності. Згідно географічного підходу вчені В.Н. Петров [197], Г.М. Лаппо і Г.М. Давидович [92] під міськими агломераціями розуміють компактно зосередження територіально об'єднаних міст та інших населених пунктів, в результаті розвитку яких утворюються господарські, трудові, виробничі, рекреаційні, культурно-побутові та ін.

Вчений Е.Н. Перцик трактує міські агломерації як якісно нову форму розселення, що представляє собою багатокомпонентну динамічну систему територіально зближених і економічно взаємопов'язаних населених пунктів із загальною соціальною і технічною інфраструктурою [196; 200]. За дослідженнями експертів ООН, кількість міських агломерацій в світі обчислюється багатьма сотнями і в них проживає 1,3 млрд. людей, або 56,4% міського населення світу. У 30 найбільших агломераціях з населенням понад 10 млн. чоловік у перспективі буде зосереджено 478,8 млн. осіб, або 11,6% міського населення світу (Додаток А). Наочно структура міських агломерацій України зображена на рисунку 1.2.

Першочерговою національною задачею у сфері розвитку міських агломерацій постає їх виначення в якості об'єктів, по відношенню до яких відбувається дія чинників зовнішнього середовища. За умов відсутності чітко регламентованих норм по встановленню міських агломерацій, нині виділяють 19 найбільших агломерацій в Україні, в яких проживає біля 17 млн осіб, 36% населення країни (таблиця 1.3.).

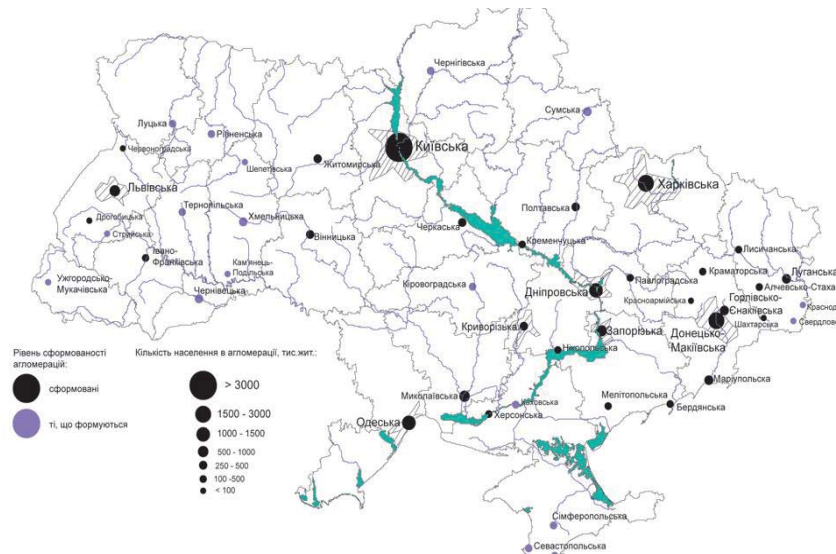

Рис. 1.2. Міські агломерації України [77]

Продовження таблиці 1.3.

1	2
Лисичансько-Северодонецька агломерація	345-360
Шахтарська агломерація	250-321
Мелітопольська агломерація	288
Бердянська агломерація	192
Південно-Кримська (Ялтинська) агломерація	188
Каховська агломерація	130
Краснодонська агломерація	
Свердловська агломерація	
Агломерації центру України	
Київська агломерація	3649-5206
Дніпровська агломерація	1530-1860
Криворізька агломерація	840-990
Черкаська агломерація	557
Полтавська агломерація	462
Вінницька агломерація	390-664
Кременчуцька агломерація	396-511
Павлоградська агломерація	300
Нікопольська агломерація	235-312
Кіровоградська агломерація	
Житомирська агломерація	
Чернігівська агломерація	
Сумська агломерація	
Агломерації заходу України	
Львівська агломерація	778-1498
Чернівецька агломерація	654
Івано-Франківська агломерація	504
Закарпатська (Ужгородсько-Мукачівська) агломерація-конурбація	469
Дрогобицька агломерація	172-237
Червоноградська агломерація	114-183
Рівненська агломерація	
Хмельницька агломерація	467-931
Тернопільська агломерація	
Луцька агломерація	
Кам'янець-Подільська агломерація	
Стрийська агломерація	

Таблиця 1.3.

Міські агломерації України [257]

Назва агломерації	Кількість населення, тис. осіб
1	2
Агломерації півдня і сходу України	
Харківська агломерація	1730-2158
Донецька (Донецько-Макіївська) агломерація	1700-2010
Одеська агломерація	1191-1547
Запорізька агломерація	850-1101
Горлівсько-Снаківська агломерація	665-783
Північно-Луганська (Луганська) агломерація	520-688
Маріупольська агломерація	520-647
Миколаївська агломерація	524-591
Центрально-Луганська (Алчевсько-Стахановська) агломерація	513
Краматорська агломерація	486-643
Південно-Луганська (Краснолуцька) агломерація	460
Херсонська агломерація	425-568
Сімферопольська агломерація	380
Севастопольська агломерація	380
Красноармійська агломерація	312-380

Великі міста України, які формують навколо себе найзначніші міські агломерації, внесені в перелік загальносвітової системи урбанізованих територій (таблиця 1.4.).

При аналізі більшості агломерацій можна стверджувати, що децентралізаційні процеси найбільш яскраво проявляються в великих містах, які, досягши відповідної межі, починають зростати за

рахунок приміських територій. У цілому, в теорії та практиці планування міст, агломерацію визначають як передміську зону. В українському містоплануванні [165] прийнято визначати такі зони для міст з населенням понад 50 тис. мешканців, які в свою чергу не є передмістям іншого міста.

Таблиця 1.4.

Місце найбільших агломераційно формуючих міст України в загальносвітовій структурі*

№ в загальносвітовій структурі	Місто	Населення, чол	Площа, кв.миль	Щільність, чол./кв.миль	Площа, кв.км	Щільність, чол./кв.миль
451	Дніпро	1,000,000	125	8,000	324	3,100
480	Донецьк	962,000	174	5,500	451	2,100
321	Харків	1,449,000	180	8,100	466	3,100
152	Київ	2,816,000	210	13,400	544	5,200
589	Кривий Ріг	750,000	64	11,700	166	4,500
787	Луганськ	525,000	47	11,200	122	4,300
589	Львів	750,000	75	10,000	194	3,900
823	Маріуполь	500,000	66	7,600	171	2,900
449	Одеса	1,010,000	80	12,600	207	4,900
577	Запоріжжя	772,000	100	7,700	259	3,000

*Складено автором на підставі [316]

Типізація, критеріальна основа міських агломерацій та передумови їх подальшого економіко-екологічного зонування наведені на рисунку 1.3.

В процесі дослідження структури міської агломерації, можна умовно виділити 2 складові: населені пункти та приміські зони.

Класифікація населених пунктів здійснюється за чисельністю населення, господарським та адміністративно-політичним значенням.

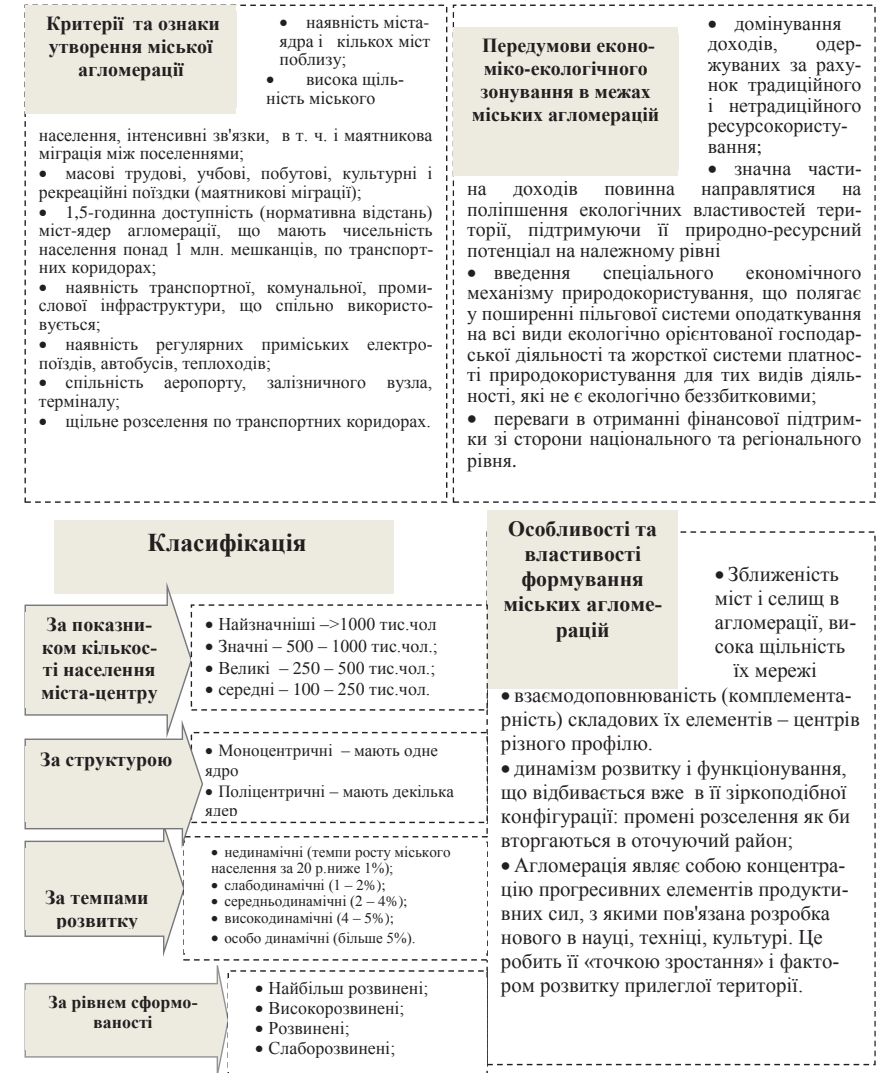

Рис. 1.3. Концептуальні основи та передумови економіко-екологічного зонування

Відповідно до Державних будівельних норм [207] всі поселення України діляться на групи: найкрупніші, крупні, великі, середні та малі. Організаційні регламенти розвитку приміської зони представлені в Додатку Б.

Лавиноподібний процес розвитку агломераційних форм розселення, що формують на великих просторах нове урбанізоване середовище [288], носить об'єктивний характер, відповідає тенденціям концентрації продуктивних сил і форм спілкування. Навколо міст формується приміська зона, яка потребує інноваційних управлінських рішень у зв'язку з різновекторністю її розвитку. Але при цьому в національному вимірі вона не має правового визначення, стандартів та норм її встановлення, складу, управління, що і є основою формування ефективної системи управління відповідною територією.

Окремі науковці [120; 145; 196; 200] виділяють відповідні адміністративно-територіальні утворення, розділяючи їх на перший (внутрішній) та другий (зовнішній) пояси приміської зони.

Нормативно-правові акти України визначають приміську зону як територію, що забезпечує просторовий та соціально-економічний розвиток міст [224].

Враховуючи вимоги державних будівельних норм (таблиця 1.5.), має місце ситуація, коли розміри приміської зони міст співставляються із межами зон агломераційного розселення.

Отже, враховуючи рекомендації щодо витрат часу населення на пересування до центру міжрайонної системи розселення та радіуси системоутворюючих зв'язків, де найбільше виявляється вплив міста як на виробничу діяльність, стан природного середовища, так і на характер та масштаби використання земель, рекреаційних, трудових, водних та інших ресурсів, територія приміської зони визначена в межах радіусу 90-хвилинної транспортної доступності до міста-центра.

Але приміські зони повинні встановлюватися не тільки у міст – «мільйонників», в той час коли відповідними нормами [165] регламентуються тільки розміри зон агломераційного розселення міст із чисельністю населення більше 1000 тисяч осіб.

Таблиця 1.5.

Радіуси зон різної містобудівної цінності стосовно міського центру за групами поселень*

Групи поселень, тис. Чоловік	Зони містобудівної цінності						
	I	II	III	IV	V	VI	VII
Більше 1000	15/15	25/35	35/5	40/8	45/10	60/12	90/15 і Більше
250 – 1000		15/15	25/35	35/5	45/8	60/10	
50 – 100			15/15	30/5	45/8		
До 50		15/15		40/6			

* Згідно [165]

** У числівнику – витрати часу, хв.; у знаменнику – відстані, км.

*** Зони містобудівної цінності: I – ядро міського центру (для найзначніших міст); II – центральна зона для міст з населенням до 250 тис. жителів; III – центральна зона для міст з населенням до 250 тис. жителів; IV – середня зона для найзначніших і значних міст; V – середня зона; VI – перша і друга периферійна зони; VII – зона агломераційного розселення.

Важливість існування прилеглих до міст територій обумовлена тим фактом, що відповідні землі повинні виконувати певні рекреаційні, обслуговуючі, природоохоронні та екологічні функції, які велике місто не здатне здійснювати самостійно із-за свого промислового, економічного та господарського розвитку. Приміські зони знаходяться у тісній функціонально-територіальній взаємодії з містами. Тому в межах приміських зон, як порівняно менш освоєних та рухомих територіях, необхідне врахування всіх факторів їх майбутнього розвитку. Рекреаційне спрямування даних територій є необхідною умовою для подальшого раціонального природокористування та розвитку міських агломерацій.

При цьому до рекреаційних ресурсів фахівці відносять компоненти природного середовища: клімат, ландшафт, поверхневі і підземні води, у тому числі мінеральні, рослинність і т.п., використовувани для задоволення рекреаційних потреб – лікувально-оздоровчих, пізнавальних, спортивних.

Резюмуючи усе вищенаведене зазначимо, що, рекреаційні зони – це території (акваторії), призначені для організації відпочинку насе-

лення, туризму та проведення спортивних заходів. Рекреаційні зони, залежно від мети і характеру їхнього устрою поділяються на зони, призначені для короткострокового та довгострокового відпочинку населення. Рекреаційні зони для короткострокового відпочинку створюються на території населених пунктів, приміських, зелених зон, міських лісів, лісопарків, ботанічних, дендрологічних, зоологічних садів, національних природних парків і мають бути легкодоступними для населення.

1.2. Методологічні основи екологізації економічних відносин у процесі рекреаційного землекористування міських агломерацій

Методологічні основи в процесі екологізації рекреаційного землекористування покликані визначити механізм використання відповідних територій, регулювання системи форм і методів суспільної організації на відповідних землях. Суспільні відносини на території міських агломерацій являють собою складну систему, адже вони стосуються організації як матеріального, так і нематеріального виробництва, обміну, розподілу і споживання матеріальних благ і послуг тощо. Для збалансованого розвитку відповідних територій організаційна система рекреаційного землекористування повинна забезпечувати існування, функціонування та розвиток відповідних нормативів, регламентів, стандартів та інструкцій щодо використання рекреаційних земель міських агломерацій.

Досліджуючи поняття організаційно-економічного механізму рекреаційного землекористування, варто розуміти понятійно-категоріальну сутність відповідних відносин. Науковці трактують організаційно-економічні відносини як відносини між людьми з приводу організації виробництва (в тому числі безпосереднього виробництва, обміну, розподілу і споживання) матеріальних благ і послуг, вивчення ринку, обміну досвідом та ін. [190].

Поняття механізму, в свою чергу, включає в себе послідовність процесів і станів, які визначають будь-яке явище чи дію. Також так називають систему, яка в певному виді діяльності визначає порядок [291]. Під економічним механізмом розуміється спосіб реалізації економічних законів, до складу яких включені відповідні організаційно-економічні механізми державної політики, фінансування, інвестування, кредитування, резервування фінансових і матеріальних коштів, страхування і перестраховування, відшкодування збитку, економічного стимулювання, економічної відповідальності і багато інших. У сучасному економічному словнику ця категорія трактується як сукупність структур організації, конкретних методів, форм управління і правових норм, за допомогою яких реалізуються процес відтворення і економічні закони, які діють в конкретних умовах [231]. У трактуванні А. Кульман економічний механізм визначається за природою вихідного явища, або за кінцевими результатами серії явищ; автор уточнює: складові елементи механізму, це, одночасно, поточні й завершальні явища в сукупності з усім процесом, що відбувається між ними в інтервалі. Інакше кажучи, можна назвати організаційно-економічний механізм певною послідовністю або сукупністю економічних явищ [140].

Мішенін Є.В. стверджує, що в системі екологізації землекористування, організаційно-економічний механізм слід визначати як сукупність форм і методів регламентації, обмежень та дозволів у системі еколого-правового регулювання стану земельно-ресурсного потенціалу на основі одночасного застосування адміністративних і економічних методів управління [171; 175]. Розглядаючи сучасне рекреаційне землекористування як систему, варто зазначити, що ефективний організаційно-економічний механізм розвитку рекреаційних територій є важливою умовою їх екологізації у зв'язку з тим, що земля є просторовим базисом розміщення продуктивних сил, предметом і засобом праці, забезпечує високу конкурентоспроможність національної економіки на глобальному рівні. Він досягається шляхом вдосконалення та розвитку економічних, технологічних, екологічних, соціальних аспектів землекористування відповідними стейкхолдера-

ми. Водночас держава, виступаючи суб'єктом управлінської системи, повинна підвищувати рівень добробуту рекреантів та стан довкілля в цілому. Вказані напрями підвищення ефективності функціонування організаційно-економічного механізму землекористування зумовлюють один одного. Зростання вартості і цінності землі як нерухомого майна може сприяти збільшенню податкових надходжень у місцеві бюджети, а збалансована система рекреаційного землекористування стимулюватиме економічне зростання, екологічний добробут та рівень задоволення потреб рекреантів. Виникає необхідність у адаптивних і гнучких механізмах регулювання і розвитку суспільних відносин в сфері організаційно-економічного механізму екологізації рекреаційного землекористування, які дозволять ефективно вирішувати проблему дефіциту та неналежного використання земельних і рекреаційних ресурсів із збереженням потенціалу розвитку територій. Якщо розглядати поняття «адаптація», то в економічній науці [231] воно трактується як пристосування економічних систем і її окремих суб'єктів, працівників до умов зовнішнього середовища, виробництва, праці, обміну, життя, що змінюються. В.Н. Фомін [291] відзначає, що адаптивністю називають здатність системи, організації або окремої людини пристосовуватися до різних умов навколишнього середовища.

Отже адаптивний механізм екологізації рекреаційного землекористування, на нашу думку, є сукупністю організаційно-економічних методів, структур, інститутів та форм господарювання, за допомогою котрих відбувається пристосування інноваційних екологоорієнтованих напрямків розвитку рекреаційних територій та здійснюється погодження і коригування державних та суспільних інтересів в системі рекреаційного землекористування.

Науковці [158] зазначають, що організаційний механізм розвитку земельних відносин включає в себе комплекс землевпорядних, планувальних інструментів та інструментів інституціоналізації структури управління. В свою чергу, зміст економіки землекористування, на погляд вчених [273], визначається ефективністю організації суспільної діяльності, яка передбачена до виконання із врахуванням земель-

ного фактору. З характеристики економічного змісту землекористування та організаційних механізмів, трансформуючи відповідні поняття у сферу рекреаційних відносин, впливає закономірність взаємозв'язку розвитку рекреаційних послуг та території.

Організаційно-економічний механізм рекреаційного землекористування розглядається нами як взаємопов'язана сукупність відносин, принципів, методів і форм забезпечення взаємодії організаційних, виробничих, фінансово-економічних процесів в системі рекреаційного землекористування, що сприяє збільшенню конкурентних переваг та ефективності розвитку відповідних територій. Організаційно-економічний механізм рекреаційного землекористування (рисунк 1.4.) є засобом зв'язку між об'єктивними законами розвитку відповідних територій та суб'єктивною антропогенною діяльністю та включає державне регулювання, інституційне підґрунтя, систему управління, регулювання, фінансову систему, планування природоохоронної діяльності та систему стимулювання. Науковці зазначають, що завдання держави у сфері екологізації регіонального господарювання, раціонального використання і відтворення земель, природних ресурсів полягає в узгодженні та регулюванні соціально-економічних та економіко-екологічних інтересів суб'єктів природогосподарських відносин. Це досягається, в певній мірі, через запровадження соціально-економічної, екологічної політики, зміст якої полягає у формуванні організаційних, фінансово-економічних та правових механізмів регулювання земельних, природогосподарських та еколого-економічних відносин [173].

Організаційні механізми складаються з трьох складових: інституційне підґрунтя, система регулювання та управлінська система.

До основних елементів першої належать: система інститутів управління та нормативно-правових документів, постанов, декретів та указів уряду, розпоряджень відповідних міністерств і відомств. До управлінської системи включаються безпосередньо органи виконавчої влади та місцевого самоврядування і їх структурні підрозділи, що залучені до процесу управління рекреаційними територіями міських агломерацій, Державна служба України з питань геодезії, картографії

та кадастру та її структурні підрозділи, Міністерство екології та природних ресурсів і його структурні підрозділи тощо.

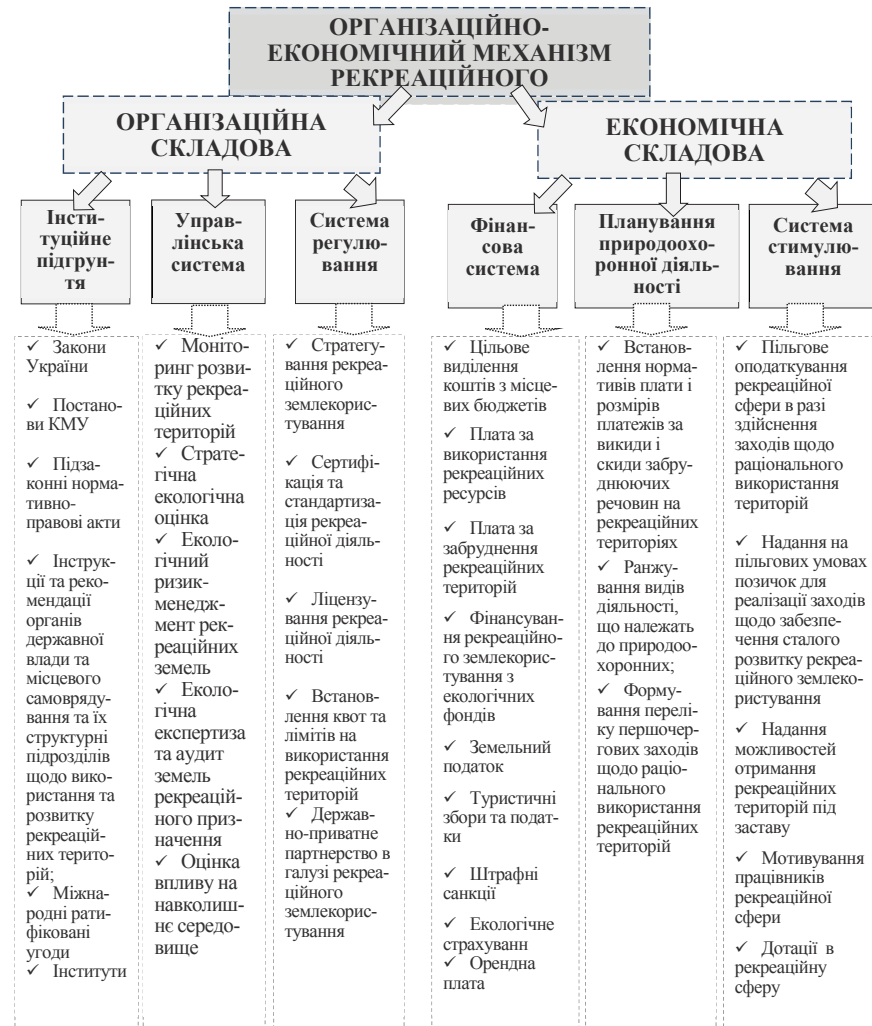

Рис. 1.4. Організаційно-економічний механізм рекреаційного землекористування міських агломерацій

До інших елементів системи управління належать екологічний ризик-менеджмент рекреаційних земель, моніторинг розвитку рекреаційних територій та екологічна експертиза та аудит земель рекреаційного призначення.

Оцінка впливу на навколишнє середовище (ОВНС) – це комплекс заходів, спрямованих на виявлення й прогнозування очікуваного впливу на навколишнє середовище, здоров'я та добробут людей із боку господарської та іншої діяльності. Проведення ОВНС сприяє ухваленню чітких та ефективних управлінських рішень щодо реалізації наміченої господарської і іншої діяльності в сфері рекреаційного землекористування за допомогою визначення можливих несприятливих дій оцінки екологічних наслідків, обліку громадської думки, розробки заходів зі зменшення і запобігання дій. ОВНС має поширення в багатьох зарубіжних країнах, що підтверджується введенням в дію Директиви ЄС № 337/85 "Оцінка впливу деяких державних і приватних проектів господарської діяльності на навколишнє середовище". Згідно вищевикладеного документа, для країн – членів ЄС обов'язковим є проведення ОВНС до видачі дозволу на здійснення усіх масштабних проектів, в рамках яких може бути спричинено негативний вплив на навколишнє середовище.

Екологічний моніторинг в міських агломераціях здійснюють структурні підрозділи Мінприроди, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Державної служби України з управління зоною відчуження, Держсанепідслужби, Мінагрополітики, Держлісагентства, Держводагентства, Держгеокадастра, Мінрегіона, Держгеонадр, Державного космічного агентства України. Отже важливим в даному аспекті є розподіл управління рекреаційними територіями та повноважень у напрямку екологізації рекреаційного землекористування. До складу управлінської системи рекреаційного землекористування входять стратегічні екологічні оцінки, що згідно Протоколу про стратегічну екологічну оцінку до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті [225] означають оцінку ймовірних екологічних наслідків, зокрема пов'язаних зі здоров'ям населення, яка поєднує визначення сфери застосування екологічної

доповіді та її підготовки, забезпечення участі громадськості й консультацій, а також урахування в плані чи програмі положень екологічної доповіді та результатів участі громадськості та консультацій.

В свою чергу, концепція екологічного ризик-менеджменту рекреаційних територій повинна включати в себе: визначення потенційних небезпек і їх розподіл; структурування небезпек за класифікаційними ознаками ризику; ранжування груп ризику та диференційовану оцінку можливих збитків; розробку способів і засобів мінімізації ризиків; створення системи ризик-менеджменту для контролю і підтримки їх рівня у безпечних межах.

Основними складовими частинами управління ризиками рекреаційного землекористування повинні стати: оцінка ризику – аналіз стану, причин виникнення та масштабів ризику у сфері використання рекреаційних територій; керування ризиком – процес розробки рішень щодо усунення причин відповідних небезпек та мінімізації ризику.

Іншими складовими управлінської системи організаційно-економічного механізму рекреаційного землекористування є екологічна експертиза та екологічний аудит. Законодавством України визначається, що екологічна експертиза в Україні – це вид науково-практичної діяльності спеціально уповноважених державних органів, еколого-експертних формувань та об'єднань громадян, що ґрунтується на міжгалузевому екологічному дослідженні, аналізі та оцінці передпроектних, проектних та інших матеріалів чи об'єктів, реалізація і дія яких може негативно впливати або впливає на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей, і спрямованої на підготовку висновків про відповідність запланованої або здійснюваної діяльності нормам і вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання та відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки. Важливою частиною організаційно-економічного механізму рекреаційного землекористування є екологічний аудит. Екологічний аудит – це документально оформлений системний, незалежний процес оцінювання об'єкта екологічного аудиту, який включає збір й об'єктивне оціню-

вання доказів для встановлення відповідності певних видів діяльності, засобів, умов, системи управління навколишнім природним середовищем та інформації з цих питань відповідно до вимог законодавства України про охорону навколишнього природного середовища та іншими критеріями екологічного аудиту [110].

Для ефективного функціонування організаційного механізму системи регулювання необхідні: розробка та реалізації засад стратегування рекреаційного землекористування як інноваційного вектору екологізації відповідного процесу; науково-дослідницький базис, закладений в цільових програмах; формування співробітництва між державою, національними і міжнародними стейкхолдерами та потенційними інвесторами; досконале інституційне підґрунтя для забезпечення проведення сертифікації, стандартизації та ліцензування рекреаційної діяльності; інформаційне і кадрове забезпечення.

Основними елементами економічної складової організаційно-економічного механізму рекреаційного землекористування виступають: фінансова система, система стимулювання та планування природоохоронних заходів. Отже, організаційно-економічний механізм рекреаційного землекористування включає комплекс фінансових інструментів: цільове виділення коштів з місцевих бюджетів, фінансування рекреаційного землекористування з екологічних фондів, податкові пільги, пільгове кредитування рекреаційної сфери, туристичні збори, збори за спеціальне використання природних лікувальних ресурсів, збори за забруднення навколишнього природного середовища, збори за погіршення якості рекреаційних територій, штрафні санкції та екологічне страхування.

Досконала фінансова система рекреаційного землекористування повинна: встановлювати нормативи плати за використання рекреаційних територій; визначати ліміти використання рекреаційних ресурсів; плату за оренду рекреаційних територій та їх використання; стягнення туристичних зборів; пільгового кредитування та оподаткування для проведення заходів з екологізації рекреаційного землекористування; встановлювати розміри податків за використання відповідних територій з врахуванням чіткого їх розмежування та виділен-

ня серед земель інших категорій; визначати розподіл платежів за використання рекреаційних територій.

Виділення коштів з місцевих бюджетів передбачається з врахуванням того фактору, що земельний податок, як складова податку на майно, є місцевим податком, тому відповідні бюджети в змозі реалізовувати фінансування рекреаційного землекористування. Адже згідно оновленого законодавства України [198] змінено порядок оподаткування земельних ділянок. Плата за землю, як складова податку на майно, включена до переліку місцевих податків. Особливістю відповідних змін є те, що місцеві податки встановлюються рішеннями сільських, селищних та міських рад. При цьому, плата за землю, є обов'язковою для встановлення місцевими радами. До вищезазначених змін плата за землю належала до загальнодержавних податків, і ставки податку встановлювались виключно Податковим кодексом України. В умовах відповідних змін органам місцевого самоврядування надано право встановлювати ставки земельного податку в межах граничного розміру, та підвищено верхню межу ставок податку для всіх категорій земель, крім сільськогосподарських угідь, в три рази. Ставка податку за ділянки земель рекреаційного призначення, нормативну грошову оцінку яких проведено, встановлюється у розмірі не більше 3 відсотків від їх нормативної грошової оцінки. Крім того, у статті 277 ПК України визначено ставки земельного податку за земельні ділянки, розташовані за межами населених пунктів, нормативну грошову оцінку яких не проведено, – не більше 5 відсотків нормативної грошової оцінки одиниці площі ріллі по області.

Відтепер Податковий кодекс України [198] не встановлює розмірів податку в грошовому еквіваленті. Ставки встановлюються виключно місцевими радами.

Щодо орендних відносин варто зауважити, що підставою для нарахування орендної плати виступає договір оренди земельної ділянки, в якій зазначаються розмір та умови внесення плати. Слід звернути увагу на те, що договір оренди в даному випадку носить адміністративний характер. Оскільки орендодавцем виступає орган виконав-

чої влади або орган місцевого самоврядування, то говорити про свободу встановлення договірних умов в повній мірі неможна. Законодавство містить застереження про те, що строки внесення орендної плати при передачі в оренду комунальної або державної землі визначаються податковим законодавством. Податковий кодекс України встановлює нижню і верхню межі розміру орендної плати за землю. Так розмір річної суми платежу встановлюється договором оренди, проте не повинен бути менше 3% від нормативної грошової оцінки та не повинен перевищувати 12% від нормативної грошової оцінки.

На підґрунті розглянутого зазначимо, що при визначенні розміру земельного податку та орендної плати в якості податкової бази в багатьох випадках виступає нормативна грошова оцінка земельних ділянок (ст. 289 [198]). Вона не залишається незмінною з року в рік, а коригується відповідно до коефіцієнта індексації, отриманого на основі індексу споживчих цін за минулий рік та станом на 1 січня поточного року. Тому вкрай важливим виступає вдосконалення методики визначення нормативної грошової оцінки з врахуванням диференціації та зонування рекреаційних територій для забезпечення раціоналізації засад його оподаткування.

Також фінансова система повинна включати набір штрафних санкцій Штрафний блок може включати штрафні санкції за порушення правил і норм у використанні природно-ресурсного потенціалу, штрафні платежі за встановлення лімітів.

Таким чином, організаційно-економічні основи рекреаційного землекористування міських агломерацій відбивають у взаємозв'язку та взаємозалежності, з одного боку, організаційне регламентування, нормування та організаційно-методичне інструктування, з іншого – економічні важелі в розрізі планування, інвестування, фінансування, кредитування, оподаткування, орендування, ціноутворення, матеріально-грошового стимулювання, забезпечення прибутковості в процесі економічного, соціального та екологічного використання територій міських агломерацій їх мешканцями для поновлення сил та відпочинку.

Особливості сучасного рекреаційного землекористування міських агломерацій ґрунтуються на: відносинах власності та належності землі до основних національних багатств, що підлягає чіткому нормативно-правовому регулюванню; наявності багатоцільового призначення землекористування; суперечності взаємодії соціальної, економічної та екологічної сфер в життєдіяльності міської та сільської громади агломерації; багатофункціональності прилеглої до міської агломерації приміської зони; еволюційності та нерівномірності розвитку урбанізаційних процесів; підпорядкованості містобудуванню формуванню просторової життєдіяльності громади; комплексності земельної організації міста та приміської зони; відмінностях сучасних об'єктивних економічних процесів та специфічних рисах економіки України.

Особливість землекористування міських агломерацій в рекреаційному процесі полягає в багатофункціональності власності та цільового призначення землі. Виділяють землі сільськогосподарського призначення; житлової та громадської забудови; природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення; оздоровчого призначення; рекреаційного призначення; історико-культурного призначення; лісового фонду; водного фонду; промислового, транспортного, зв'язку, енергетичного, оборонного та іншого призначення.

До числа особливостей рекреаційного землекористування міських агломерацій слід віднести єдність та суперечність взаємозв'язку соціальної, економічної та екологічної сфер в життєдіяльності мешканців міської агломерації, що спричинені взаємодією цих середовищ, ускладнюючи вирішення транспортних проблем, призводячи до підвищення вартості інженерного обладнання; забруднення повітряного басейну та земельних ресурсів; віддалення населення великих міст від природи; відтоку трудових ресурсів з малих і середніх міст та сільських населених пунктів в зону урбанізації.

Особливість рекреаційного землекористування міських агломерацій в приміській зоні спричинюється багатофункціональністю цієї території (рисунок 1.5.).

Рис. 1.5. Особливості використання приміських зон міських агломерацій

При аналізі структури та особливостей міських агломерацій, можна зробити висновок про склад та функціональні особливості приміської зони як однієї із основних складових агломерації (рисунок 1.6.)

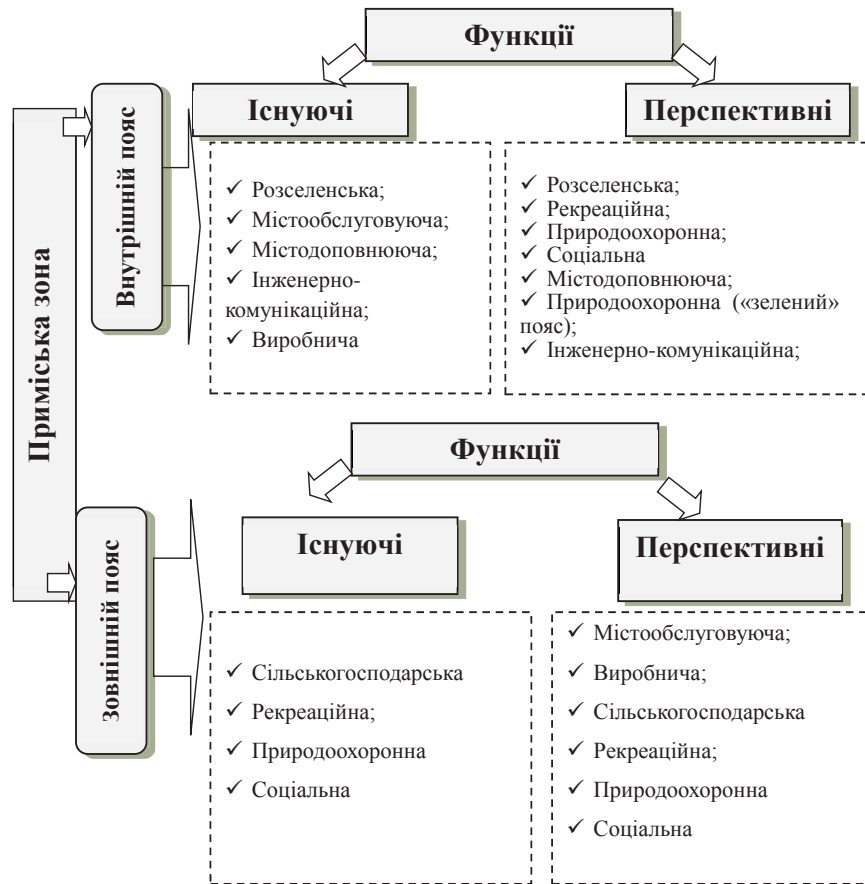

Рис. 1.6. Функціональні особливості приміської зони агломерації [37]

Рекреаційна функція приміських територій є однією з найважливіших, адже саме на відповідних землях (особливо у зовнішньому поясі) передбачене розміщення об'єктів довгострокової рекреації. Рух населення до місць масового відпочинку, на відміну від трудових та культурно-побутових зв'язків, має яскраво виражений відцентровий характер. У приміській зоні доцільне розміщення, розвиток та функціонування об'єктів масового та спеціалізованого відпочинку

міського населення, курортного лікування й оздоровлення, як складові загальноміської рекреаційної мережі.

Концептуальним напрямом розвитку територій приміських зон є необхідність збереження унікального природно-ландшафтного комплексу міста, рекреаційних територій і об'єктів природно-заповідного фонду, підвищення забезпеченості населення озеленими територіями загального користування та формування відкритого, законодавчо обґрунтованого ринку земель для забезпечення контролю, розподілу, формування та використання земель приміських зон як територій, що мають своє першочергове призначення у забезпеченні рекреаційних потреб населення.

Особливістю рекреаційного землекористування міських агломерацій постає постійна еволюційність розвитку процесів урбанізації. Це створює основу для зіткнення інтересів міста і приміської зони. Містоформуюча база разом з усім містом та приміськими зонами знаходиться в процесі постійної еволюції, причому саме вона виступає в ролі спонукача необхідних змін.

Найбільш поширений варіант еволюції можна визначити наступним чином: курс на багатофункціональність; посилення комплексності; «посилення» стрижньової функції (або виробництва) додатковими, допоміжними і супутніми; зростання частки нематеріальної сфери (рекреація, екологія, наука, культура, освіта, управління) при скороченні частки матеріальної (промисловість, транспорт, будіндустрія); вдосконалення технології (перехід на нові технології), підвищення технічного рівня; звільнення функціональної структури від ланок, які стали для комплексу «місто-приміська зона» недоречними або навіть протипоказаними.

До числа особливостей рекреаційного землекористування слід віднести підпорядкованість цього процесу задачам містобудування – цілеспрямованої діяльності усіх суб'єктів у процесі формування простору життєдіяльності суспільства, обґрунтуванні напрямів просторової організації та розвитку територіальних систем різних ієрархічних рівнів і типів. Основна ціль діяльності скеровується на забезпечення потреб суспільства. Цілі нижчого рівня формуються

під впливом множини чинників та обмежуються екологічними й моральними заборонами. На вищих рівнях узагальнень цілі задаються певним напрямком. Основні задачі та вимоги щодо провадження містобудівної діяльності наведені у Додатку В.

Бистряков І.К зазначає, що розглядаючи особливості формування інтересів кожного із суб'єктів процесу містобудівного освоєння простору, слід визнати, що бізнес є найбільш динамічною складовою територіальної суспільної системи. Це зумовлено власне характером економічної діяльності. Бізнес для свого існування природно активізує пошук компромісних рішень з населенням певної території щодо формування таких угод, які б сприяли подальшому розвитку зі стабільною перспективою нарощування досягнутого потенціалу та рівня ефективності використання ресурсів, зокрема просторових, що є запорукою засад державно-приватного партнерства [24].

Особливістю рекреаційного землекористування є те, що стратегічна альтернатива розвитку України у сьогоденні пов'язана з пошуком такої моделі подальшого функціонування, яка б найповніше враховувала, з одного боку, найпрогресивніші набутки науково-технічного прогресу розвинутих країн, а з іншого – максимально враховувала особливості країни.

Постулати рекреаційного землекористування вимагають формування критеріальної бази розвитку відповідного процесу. Просторова організація складових міської агломерації традиційно ґрунтується на трьох основних його функціях: праця, житло, відпочинок. У завдання формування організаційно-економічного апарату управління входить раціональне об'єднання цих функцій в єдиний агломераційний організм на базі врахування критеріїв екологізації рекреаційного землекористування. Однією із основних умов збалансованого розвитку територій із врахуванням вищевказаних функцій є економічно та екологічно обґрунтована та нормативно закріплена регламентація критеріїв розвитку відповідних земель (рисунок 1.7.)

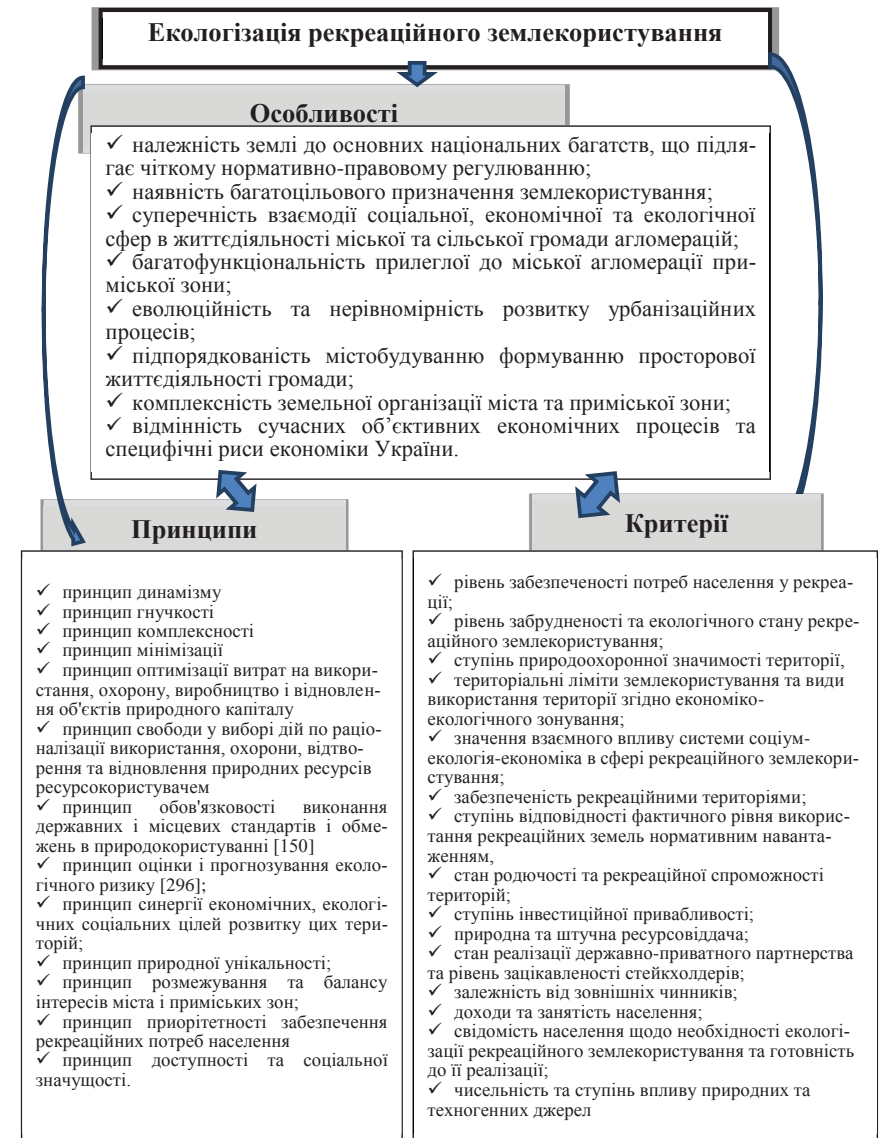

Рис. 1.7. Особливості, принципи та критерії екологізації рекреаційного землекористування

Врахування цих принципів, критеріїв та особливостей в практиці рекреаційного землекористування дозволить забезпечити ефективність прийняття управлінських рішень з метою отримання економічних результатів.

1.3. Напрямки інституціоналізації відносин власності в контексті екологізації рекреаційного землекористування

З врахуванням існуючих трансформаційних процесів відносин власності на природні ресурси, розвиток та вдосконалення відповідних аспектів стає дедалі актуальнішим.

Забезпечення процесу рекреаційного землекористування в Україні здійснюється через систему інституційно-правового підґрунтя, положення якого закріплені у Конституції, кодексах, законах України та інших нормативно-правових актах, притаманних правовому регулюванню відносин у сфері земельних відносин, рекреаційної та містобудівної діяльності.

Першочерговим завданням на шляху екологізації є формування досконалої інституційної основи рекреаційного землекористування.

Аналізуючи вищезазначені аспекти інституційного підґрунтя в системі екологізації рекреаційного землекористування, можна зробити висновок про його більш глибокий характер, що повинен розглядатися зі сторони різних аспектів: системи власності на природні ресурси, трансакційних операцій, договірних відносин, законодавчо-правового базису та інститутів управління (рисунком 1.8).

Центральною ланкою інституційних перетворень у сфері природокористування є реформування відносин власності на природні ресурси, адже чітке розмежування державної, приватної та комунальної власності є основною прозорості, конкурентності та законності щодо їх використання. Так Мішенін Є.В. [166] зауважує, що еколого-економічний ракурс відносин власності допомагає краще розкривати

вплив економічної власності, її нових форм, реальних відносин користування, володіння і розпорядження землею, природними ресурсами, засобами виробництва, предметами і результатами праці на процеси раціонального природокористування. За таких умов система управління втрачає інертність, уникається дублювання функцій та повноважень (як то спостерігається у приміських зонах міських агломерацій), формується якісно нова модель регулювання природних ресурсів та охорони навколишнього середовища.

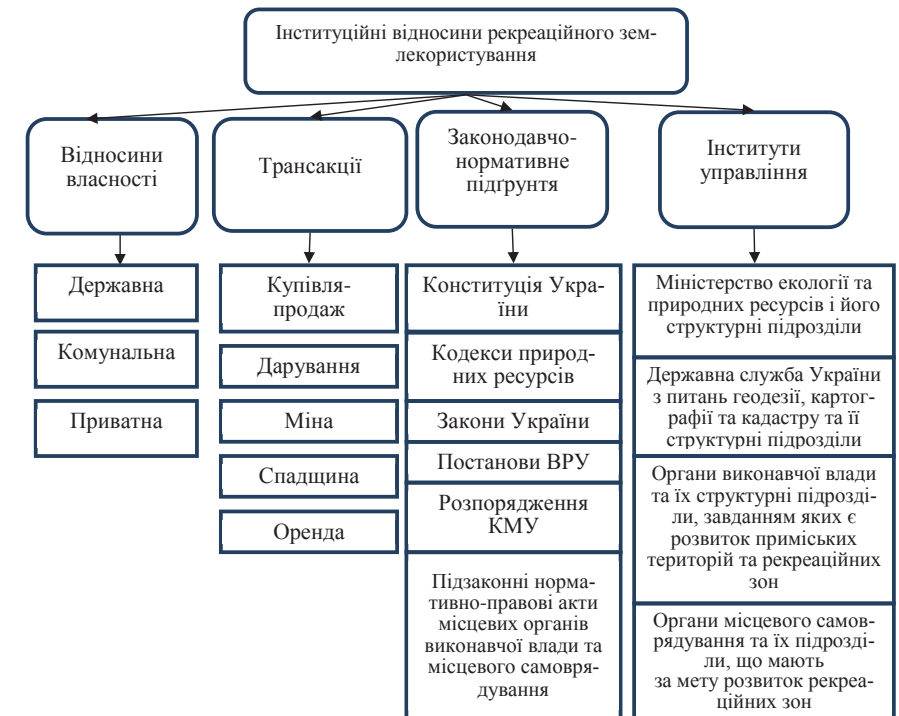

Рис. 1.8. Інституційне підґрунтя рекреаційного землекористування міських агломерацій.

Право власності на природні ресурси – система юридичних норм та інших правових засобів, які регулюють правовідносини на землю,

надра, ліси, рослинний і тваринний світ, об'єкти природно-заповідного фонду та забезпечують реалізацію повноважень власників і користувачів щодо володіння, користування та розпорядження цими ресурсами.

Відповідно до Конституції України власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватись на шкоду людині і суспільству. Виходячи з цього конституційного положення і враховуючи ту обставину, що використання природних об'єктів внаслідок їх екологічної значущості завжди зачіпає інтереси суспільства, в інтересах цього суспільства та держави екологічне законодавство обмежує громадянські права громадян в першу чергу щодо встановлення їх права власності на природні об'єкти.

Так, відповідно до законодавства (зокрема ст.9 Закону України «Про власність») не можуть бути у власності окремих громадян об'єкти права виключної власності народу України. до яких належать земля (за винятком земельних ділянок певного розміру), її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони є об'єктами права виключної власності народу України.

Земельним законодавством встановлюється спеціальний правовий режим щодо набуття права власності на земельні ділянки та здійснення громадянами правомочностей власника, що обумовлено особливостями цього об'єкта права власності та його значенням в суспільстві. Ці особливості полягають в тому, що об'єктом права приватної власності є не земля взагалі як фізичний об'єкт матеріального світу, а земельна ділянка як правова категорія з чітко окресленими межами. Звідси й особливий порядок набуття права власності: придбання земельних ділянок за договором купівлі-продажу або набуття шляхом прийняття спадщини, потім відведення земельної ділянки в натурі (на місцевості), одержання державного акта на право власності, зареєстрованого місцевою радою народних депутатів. Тільки після дотримання цих вимог власник може приступити до використання і розпорядження земельною ділянкою.

Використання земельної ділянки не за цільовим призначенням, способами, що призводять до зниження родючості ґрунтів, їх хімічного і радіоактивного забруднення, погіршення екологічної обстановки — це діяльність (чи бездіяльність) власника, яка тягне за собою застосування до нього встановлених законодавством санкцій

В Україні переважно існує 3 форми власності на природні ресурси: державна, комунальна та приватна.

Право державної власності являє собою сукупність правових норм, що закріплюють і охороняють належність природних ресурсів народу України в особі обраного ним представницького органу державної влади, а також встановлюють порядок придбання, використання та відчуження державної власності.

Особливістю державної власності на природні ресурси є те, що в цьому випадку вона виступає у вигляді виняткової власності народу України (статті 9, 10 Закону України «Про власність»). Це означає, що на природні ресурси, проголошені виключною власністю народу, у держави є лише компетенція по управлінню цими ресурсами в загальнонародних інтересах. Таким чином, право виняткової власності народу України на природні ресурси є особливою формою державної власності, що характеризує належність природних ресурсів та інших природних благ народу України в цілому.

Відносно новою формою права власності на природні ресурси є право комунальної власності. Фактично має місце передача повноважень власника від державних органів до територіальних громад в особі органів місцевого самоврядування. Такий розподіл повноважень викликаний подальшим розвитком місцевого самоврядування та побудовою громадянського суспільства. Аналіз чинного законодавства дозволяє зробити висновок, що право комунальної власності на природні ресурси — це сукупність норм, що встановлюють правові підстави виникнення, користування та розпорядження природними об'єктами територіальних громад населених пунктів, а саме міст, сіл та селищ.

Особливою та новою формою власності на природні ресурси є право приватної власності. Право приватної власності являє собою

правовий інститут, що закріплює індивідуальну належність природних об'єктів, тобто право приватної власності юридично закріплює власність громадян та юридичних осіб як економічну категорію, що охоплює всі форми індивідуалізованого привласнення.

Право власності на землю регулюється основними нормативно-правовими актами нашої держави. Так, Конституція України засвідчує, що «земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави». Право власності на земельні ресурси реалізується відповідно до Земельного кодексу України. Глава 14 відповідного Закону регламентує відносини у сфері володіння, користування і розпорядження земельними ділянками. Земля в Україні може перебувати у приватній, комунальній та державній власності.

Наочно система власності на земельні ресурси зображена на рисунку 1.9. Існують певні обмеження щодо передачі земель державної та комунальної власності у приватну, що визначені ст.83, 84 Земельного кодексу України. Щодо рекреаційних територій до таких територій можна віднести: землі комунальної власності загального користування населених пунктів; рекреаційні території на землях водного фонду та лісогосподарського призначення; земельні ділянки, які використовуються для забезпечення діяльності Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів державної влади, Національної академії наук України, державних галузевих академій наук; земельні ділянки, які закріплені за державними професійно-технічними навчальними закладами; земельні ділянки, закріплені за вищими навчальними закладами державної форми власності; земельні ділянки, які використовуються для забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування.

Як зазначено вище, забезпечення процесу рекреаційного землекористування в Україні здійснюється через систему інституційно-правового підґрунтя, положення якого закріплені у Конституції, кодексах, законах України та інших нормативно-правових актах, притаманних правовому регулюванню відносин у сфері земельних відносин, рекреаційної та містобудівної діяльності.

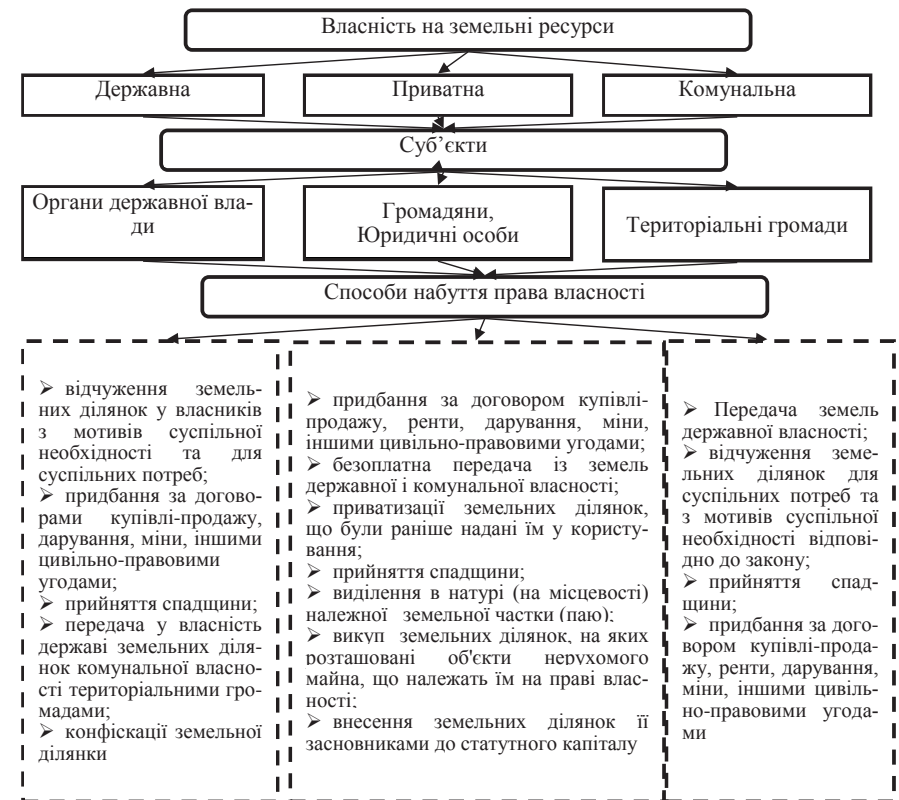

Рис. 1.9. Система відносин власності на земельні ресурси

Так, Конституція України засвідчує, що «земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави». Право власності на земельні ресурси реалізується відповідно до Земельного кодексу України. Глава 14 відповідного Закону регламентує відносини у сфері володіння, користування і розпорядження земельними ділянками. Земля в Україні може перебувати у приватній, комунальній та державній власності.

Наразі вступає в силу закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення повноважень

органів місцевого самоврядування у сфері земельних відносин» від 10 грудня 2015 року № 888-VIII, що узгодить розпорядження землями міських агломерацій. Ідея реформи – за європейським взірцем передати сільським, селищним і міським радам повноваження з розпорядження землями державної власності за межами населених пунктів на засадах децентралізації, субсидіарності, повсюдності та посилення спроможності місцевого самоврядування. Зазначений законопроект, за визначенням суб'єкта права законодавчої ініціативи, внесений з метою оптимізації розпорядження землями сільськогосподарського призначення державної форми власності та участі сільських, селищних та міських рад у передачі земельних ділянок державної форми власності, які знаходяться на їх території.

З 1 січня 2013 року відповідно до прийнятого Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо розмежування земель державної та комунальної власності» землі державної власності були остаточно розмежовані. Зазначеним Законом України визначено, що всі землі, які знаходяться на території сільських, селищних, міських рад, але не входять до земель населених пунктів, залишаються у власності держави.

До прийняття вищевказаного Закону України, землі, які знаходилися на території сільських, селищних і міських рад, але не входили до земель населених пунктів, не підпадали під юрисдикцію органів місцевого самоврядування. Плата за землю, яка справляється у формі земельного податку та орендної плати за земельні ділянки державної і комунальної власності є другим за вагою джерелом надходжень до місцевих бюджетів. За оцінками експертів, внаслідок неефективного розпорядження земельними ділянками, місцеві бюджети щороку недоотримують близько 1,0-1,5 млрд грн. Це у свою чергу відчутно послаблює матеріальну і фінансову основу місцевого самоврядування та стримує розвиток сільських територій. З прийняттям відповідного Закону та узгодженням відносин власності передбачено формування досконалішої системи оподаткування. Крім того управлінська система не узгоджувалась з Концепцією реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, затверджене

ною розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 591-р, де передбачено розширення повноважень органів місцевого самоврядування щодо розпорядження земельними ділянками, у тому числі за межами населених пунктів.

Узагальнюючи відповідні зміни, варто відзначити, що Законом передбачається: передати від районних державних адміністрацій до сільських, селищних, міських рад повноваження щодо розпорядження землями державної власності в межах, визначених Земельним кодексом; передати від центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин та його територіальних органів повноваження з розпорядження землями сільськогосподарського призначення державної власності, які знаходяться за межами населених пунктів до сільських, селищних, міських рад; передати від районних державних адміністрацій до сільських, селищних, міських рад повноваження щодо виділення земельних ділянок власникам земельних часток (паїв) у натурі (на місцевості); передати від районних державних адміністрацій до сільських, селищних, міських рад повноваження щодо зміни цільового призначення земельних ділянок приватної власності; встановити, що самоврядний контроль за використанням та охороною земель здійснюється виконавчими органами сільських, селищних, міських рад тощо. Аналізуючи стан земель по відношенню до розподілу за формами власності (таблиця 1.6), варто відзначити, що більшість території Одеської міської агломерації знаходиться у державній та приватній власності.

В районах агломерації відповідний розподіл пропорційний та актуалізований згідно законодавства. Але навіть розглядаючи міста агломерації, у комунальній власності знаходиться вкрай малий відсоток територій.

Тому враховуючи приморське положення населених пунктів (що повинні бути частково землями водного фонду) виникає незрозумілість щодо відповідного розподілу територій та вкрай великої частки земель державної і комунальної власності в межах населених пунктів.

Таблиця 1.6
Характеристика земель Одеської міської агломерації за формами власності*

№	Адміністративні одиниці	Землі, які перебувають у власності державній			Землі, які перебувають у власності приватній			Комунальний		
		Кількість земелькористувачів	Загальна площа, га	Частка до загальної площі адміністративної одиниці	Кількість власників	Загальна площа, га	Частка до загальної площі адміністративної одиниці	Кількість власників	Загальна площа, га	Частка до загальної площі адміністративної одиниці
		Внутрішній пояс								
1	Біляївський район	1020	5784,58	37,89	55290	9149,27	59,93	61	331,79	2,17
2	Комінтернівський район	1415	5240,15	39,76	23553	6612,42	50,17	48	1327,26	10,07
3	Овідіопольський район**	8250	8773,89	57,60	37864	6140,38	40,31	9	309,73	2,03
	Всього земель		19798,61		21902,07				1968,78	
		Зовнішній пояс								
4	Білгород-Дністровський р-н	2038	3829,30	30,18	35369	8796,21	69,33	23	62,47	0,49
5	Іванівський район	2146	10867,41	75,18	14722	3586,91	24,82	1	0,28	0,00
6	Роздільнянський район	325	4990,83	42,79	31868	6610,19	56,67	8	63,30	0,54
	Всього земель		19687,55		18993,31				126,05	
		Населені пункти агломерації								
7	м Білгород-Дністровський***	417	2307,53	72,69	13822	853,29	26,88	2	3,09	0,10
8	м Чорноморськ****	397	1925,17	72,75	5638	601,37	22,72	29	119,48	4,51
9	м Одеса	48136	16242,00	92,40	10165	1235,02	7,60			
10	м Южне	393	946,89	90,91	470	85,20	8,18		9,43	0,91
11	смт Теплодар	66	773,72	76,46	1868	138,09	17,85	23	44,04	5,69
	Одеська область		282258,20	50,56	611426	136269,08	48,28	453	3258,56	1,15

* розроблено авторами на підставі даних Головного управління Держгеокадастру у Одеській області
 ** згідно з державними актами 10,385 га району станом на 01.01.2016 року перебувало у колективній власності
 *** згідно з державними актами 0,38 га міста станом на 01.01.2016 року перебувало у колективній власності
 **** без врахування земель, переданих у тимчасове користування

Відповідна неузгодженість виникає із-за недосконалого інституційного підґрунтя розвитку землекористування населених пунктів та їх приміських зон.

Аналізуючи кількісний склад земель Одеської міської агломерації, переданих у тимчасове користування (таблиця 1.7.), у тому числі на умовах оренди, варто зазначити про те, що найбільше відповідних територій у населених пунктах агломерації – а саме у Білгород-Дністровському та Чорноморську. Частка територій, переданих у користування там втричі перевищує відповідний середній показник по Одеській області. Варто зазначити, що всі адміністративно-територіальні одиниці Одеської міської агломерації перевищують відповідний обласний середній показник (окрім Роздільнянського району).

Таблиця 1.7.

Характеристика територій Одеської міської агломерації, що перебувають у тимчасовому користуванні*

№	Адміністративні утворення	Всього земель, га	Земель, переданих у тимчасове користування	Частка в структурі загальної площі	у тому числі по строках користування	
					Довгострокове	Короткострокове
Внутрішній пояс						
1	Біляївський район	15265,63	1099,96	7,21	119,38	980,58
2	Комінтернівський район	13179,83	893,08	6,78	803,31	89,77
3	Овідіопольський район	15231,63	1191,37	7,82	899,34	292,03
Зовнішній пояс						
4	Білгород-Дністровський район	12687,98	681,72	5,37	226,04	455,68
5	Іванівський район	14454,60	671,45	4,65	52,78	618,67
6	Роздільнянський район	11664,32	499,78	4,28	16,09	483,68
Населені пункти агломерації						
7	м Білгород-Дністровський	3174,30	505,90	15,94	417,32	88,58
8	м Чорноморськ	2646,40	416,77	15,75	355,75	61,02
9	м Одеса	16242,00	1008,61	6,21	517,18	491,42
10	м Южне	1041,51	98,66	9,47	76,61	22,05
11	смт Теплодар	773,72	59,12	7,64	45,78	13,35
	Одеська область	282258,2	12732,08	4,51	6055,69	6676,39

*Розроблено авторами на підставі даних Головного управління Держгеокадастру у Одеській області

При цьому варто зауважити деякі особливості щодо повноважень передачі відповідних земель у власність або у користування, в залежності від їх розташування у міських агломераціях, які наведено у таблиці 1.8.

Таблиця 1.8.

Особливості повноважень органів управління щодо передачі земельних ділянок міських агломерацій у приватну власність

№	Органи виконавчої влади, місцевого самоврядування	Характеристика земельних ділянок
1	Сільські, селищні, міські ради	Землі комунальної власності відповідних територіальних громад
2	Обласні, районні ради	Землі спільної власності територіальних громад
3	Районні державні адміністрації	Земельні ділянки із земель державної власності на їх території, крім випадків, визначених п. 6 таблиці, у межах сіл, селищ, міст районного значення та за межами населених пунктів для: - ведення водного господарства (у складі яких можуть бути земельні ділянки рекреаційного напрямку використання); - будівництва об'єктів, пов'язаних з обслуговуванням жителів територіальної громади району (в тому числі рекреаційних об'єктів); - індивідуального дачного будівництва
4	Обласні державні адміністрації	Земельні ділянки із земель державної власності, крім випадків, викладених у п. 6 таблиці, у межах міст обласного значення та за межами населених пунктів, а також земельні ділянки, що не входять до складу певного району, або у випадках, коли районна державна адміністрація не утворена
5	Київська міська державна адміністрація	Земельні ділянки у межах їхніх територій із земель державної власності, крім випадків, визначених п.6 таблиці
6	Кабінет Міністрів України	Земельні ділянки рекреаційного призначення та суб'єктів господарювання залізничного транспорту загального користування у зв'язку з їх реорганізацією шляхом злиття під час утворення публічного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування

Отже, за умов відсутності нормативно-правового регламентування поняття «міська агломерація» та відповідного розмежування земель,

варто наголосити на переліку суперечностей у сфері розпорядження відповідними землями.

Іншою складовою інституційного підґрунтя рекреаційного землекористування міських агломерацій є трансакційні операції з земельними ділянками відведеними для відпочинку.

Розглядаючи сучасне рекреаційне землекористування міських агломерацій в контексті міжнародної інтеграції, варто звернути увагу на те, що у відповідному процесі із-за неузгодженості інституційного підґрунтя та чіткого розмежування територій, спостерігається подвійне накладання інтересів та сфер впливу, фрагментарність управління, невідповідність переліку нормативно-правових актів сучасних вимогам розвитку територій.

Рекреаційні функції, частково, здійснюють землі, що мають інше цільове призначення. До таких слід віднести ліси та інші лісовкриті території, перелоги, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища, землі змішаного використання, землі з особливим рослинним покривом, а також території, що вкриті поверхневими водами. Це створює додаткові проблеми для проведення трансакційних операцій.

При дослідженні рекреаційних земельних ресурсів, як складової відповідного типу природокористування, варто відмітити, що важливою ознакою рекреаційного землекористування є його організаційне нормативно-правове регламентування, положення якого закріплені у відповідних нормативно-правових актах.

В сфері рекреаційного землекористування існують невирішені аспекти нормативно-законодавчого закріплення відмінностей у поняттях «рекреаційна зона» та «землі рекреаційного призначення». Відповідно до ст. 63 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» до рекреаційних зон належать ділянки суші та водного простору, призначені для організованого масового відпочинку населення і туризму. Земельний кодекс України у ст. 50 додав функцію рекреаційних зон, а саме: «для проведення спортивних заходів». Отже, рекреаційні зони – це території, призначені для організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів.

Аналіз законодавчих дефініцій «рекреаційні зони» та «землі рекреаційного призначення» у тому значенні, в якому вони визначаються у ст. 63 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» та у ст. 50 Земельного кодексу України, вказує на те, що поняття «рекреаційні зони» охоплює поняття «землі рекреаційного призначення», враховуючи їх однакове цільове призначення: для відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів. Отже, у главі 9 Земельного кодексу України закладені основи правового режиму як земель рекреаційного призначення, так і рекреаційних зон.

В цьому сенсі нагальною проблемою постає той факт, що єдиного для території України режиму використання рекреаційних зон не встановлено.

У ст. 413 Господарського кодексу України [81] визначається, що господарська діяльність на територіях і об'єктах природно-заповідного фонду України, курортних, лікувально-оздоровчих, рекреаційних територіях здійснюється відповідно до вимог правового режиму цих територій і об'єктів, встановлених законом та іншими законодавчими актами.

Податковий кодекс України визначає: певні особливості оподаткування рекреаційного землекористування; сплати зборів; поняття споруд рекреації тощо. Серед інших нормативно-правових актів, що регулюють процес рекреаційного землекористування варто відзначити Закони України «Про охорону земель», «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року», «Концепція Державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року», «Про туризм», «Про основи містобудування», «Про регулювання містобудівної діяльності», державні будівельні норми та санітарні правила тощо.

Перед Україною постає проблема істотної корекції механізму управління та розвитку відповідних територій із врахуванням соціо-еколого-економічних аспектів розвитку. Напрямки щодо вдосконалення інституційного забезпечення рекреаційного землекористування обґрунтовано на рисунку 1.10.

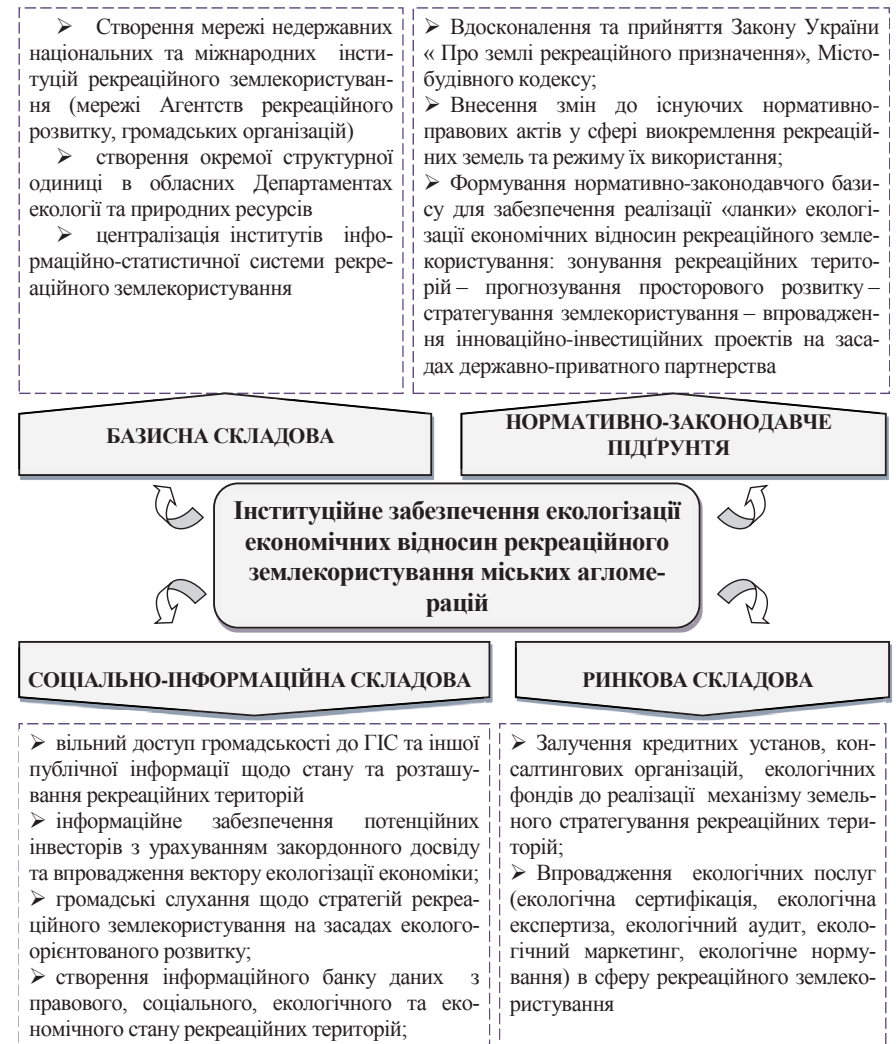

Рис. 1.10. Напрями трансформації інституційного підґрунтя екологізації економічних відносин рекреаційного землекористування міських агломерацій

Прискорити процес інституціональних змін може розвинений ринок інновацій, тому інституціональні перетворення мають зосередитись на:

- вдосконаленні нормативно-правового підґрунтя у сфері регламентування використання та розвитку рекреаційних земель;
- формуванні інноваційних структур, які забезпечать можливість розвитку для рекреаційних проектів на засадах державно-приватного партнерства;
- модернізації інформаційного підґрунтя оцінки кількісного та якісного стану рекреаційного землекористування та створення банку даних відповідних територій;
- вдосконаленні відносин власності в системі рекреаційного землекористування у напрямку посилення зв'язків державно-приватного партнерства з врахуванням необхідності збільшення рекреаційних територій;
- опрацюванні та ухваленні національних та місцевих цільових програм, планів дій по забезпеченню сталого розвитку рекреаційних зон міських агломерацій. В цьому аспекті необхідно врахувати напрямки розвитку існуючих програм та транскордонних угод: Олборзької хартії, директив ЄС, активізувати виконання Комплексної програми реалізації на національному рівні рішень, ухвалених на Всесвітньому самміті зі сталого розвитку (Йоганнесбург, 2002) на 2000–2015 рр. тощо;
- забезпеченні зацікавленості в фінансуванні рекреаційних проектів основних стейкхолдерів, постійному інформаційному забезпеченні потенційних інвесторів;
- орієнтації екологічної політики у сфері рекреаційного землекористування не на усунення, а на попередження негативних явищ. Необхідно орієнтуватися на нові, перспективні еколого-правові механізми, що нині формуються в країнах ЄС;
- залучення громадськості до вирішення питань екологізації рекреаційного землекористування.

Наведена аргументація свідчить про необхідність переорієнтації інституційного підґрунтя процесу землекористування міських агломерацій та врахування соціо-еколого-економічних аспектів розвитку територій.

Адже досконале інституціональне середовище рекреаційного землекористування повинно являти собою взаємоузгоджену діяльність державних, бізнес і громадських інститутів з приводу трансакційних операцій та інших видів земельних відносин. Це є найголовнішою умовою збалансованого рекреаційного землекористування.

РОЗДІЛ II

ДІАГНОСТИКА ВПЛИВУ ТРАНСФОРМАЦІЙ У СИСТЕМІ РЕКРЕАЦІЙНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ НА СТАН ДОВКІЛЛЯ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК МІСЬКИХ АГЛОМЕРАЦІЙ

2.1. Теоретико-прикладні підходи щодо визначення рівня екологізації та економічного стану рекреаційного землекористування

Необхідність екологізації рекреаційного землекористування міських агломерацій зумовлена потребою адекватного відбиття реальних соціально-економічних процесів, що протікають в досліджуваному об'єкті. Для цього важливо здійснити діагностику організаційно-економічних основ рекреаційного землекористування в системі просторового розвитку міських агломерацій України, на матеріалах конкретного регіону з'ясувати передумови та пріоритети рекреаційного землекористування, а також діагностувати його соціально-економічну результативність.

Поняття діагностика достатньо широко використовується в різних галузях науки. Так, в авторському трактуванні Андреевої Н.М. під діагнозом розуміють дослідження сутності та особливостей проблеми на основі всебічного аналізу, використовуючи певний набір методів і принципів його проведення [6]. Наголосимо, що реалізація процесу діагностики повинна здійснюватися не тільки на основі безпосеред-

нього практичного вивчення об'єкту, а й, в першу чергу, на основі результатів безпосередніх розумових операцій аналізу та синтезу.

Зазначимо, що окремі вітчизняні навковці, зокрема, Дмитрієва О.Г., аналізуючи відповідні процеси, стверджує, що діагностика не обмежується тільки аналізом об'єкту, а використовує разом з аналітичною синтетичну діяльність. Адже головне завдання діагнозу – це встановлення внутрішнього стану об'єкту.

В свою чергу, Кривов'язнюк І.В. [139] визначає діагностику як самостійну систему, що інтегрує аналітичну, контрольну, стимулюючу, індикативну, прогнозу та управлінські функції на рівні підприємства.

В процесі визначення засад діагностики організаційно-економічного механізму природокористування науковцями [99] наведено класифікаційні підходи до видів діагностики систем управління, як складової частини організаційно-економічних засад природокористування (таблиця 2.1)

Таблиця 2.1.

Класифікаційні підходи до діагностики системи управління в природокористуванні [99]

Вид діагностики	Примітка
Експрес- діагностика	Попередній аналіз можливої реалізації заходів у природокористуванні у рамках певних територій, що базується на аналізі невеликої кількості найбільш інформативних показників
Видова діагностика	Видовий аналіз заходів у модернізацію природокористування, що характеризують певну сферу їх реалізації або певний характер дії на довкілля
Комплексна діагностика	Оцінка усіх аспектів управління заходами в природокористуванні, що базується на багаторівневій оцінці їх ефективності (регіональною, галузевою, комерційною, громадською і так далі)
Системна діагностика	Сукупність методів і способів дослідження систем управління заходами у природокористуванні як багатокомпонентної і багаторівневої системи (з можливістю додаткового застосування методів експертного оцінювання)

Нами запропоновано авторське визначення поняття діагностики організаційно-економічних основ рекреаційного землекористування, що розглядається як аналітична складова процесу всебічного та сис-

темного дослідження механізму та організаційно-економічного інструментарію екологізації рекреаційного землекористування, особливостей та проблем його розвитку на підґрунті визначення принципів, методів та індикаторів його вдосконалення. У монографії запропоновано алгоритм проведення діагностики організаційно-економічного механізму рекреаційного землекористування (див. рис.2.1), який включає 3 етапи:

➤ Підготовчий, в процесі якого передбачено визначення мети і завдань дослідження стану рекреаційного землекористування, формування завдання на проведення діагностики та поетапного плану виконання заходів; обґрунтування і вибір методів діагностики; збір і обробку даних про рекреаційні території, а також визначення та вивчення норм, нормативів, стандартів, еталонів, інструкцій і положень, що характеризують його нормальний стан.

➤ Основний, при якому вивчаються і аналізуються соціально-економічні та екологічні особливості розвитку рекреаційного землекористування; досліджується стан інституційного підґрунтя та державного регулювання рекреаційного землекористування та визначається результативність процесу екологізації відповідного процесу.

➤ Заключний, в процесі якого проводиться узагальнення результатів економічної діагностики, визначається достовірність і точність поставленого діагнозу; розробляються рекомендації щодо виходу з проблемних ситуацій, програми дій, які містять відповідний комплекс заходів, та оформляються результати.

Проведення діагностики рекреаційного землекористування в системі просторового розвитку міських агломерацій України включає характеристику загального соціально-економічного стану країни в якості чинника, що значною мірою визначає умови існування рекреаційних територій.

У таблиці 2.2 наведено основні соціально-економічні показники України за 2010-2014 рр. До основних з соціально-економічних показників належать: валовий внутрішній продукт, експорт і імпорт товарів та послуг, державні фінанси, рівень безробіття та середньомісячна заробітна плата працівників.

Таблиця 2.2.

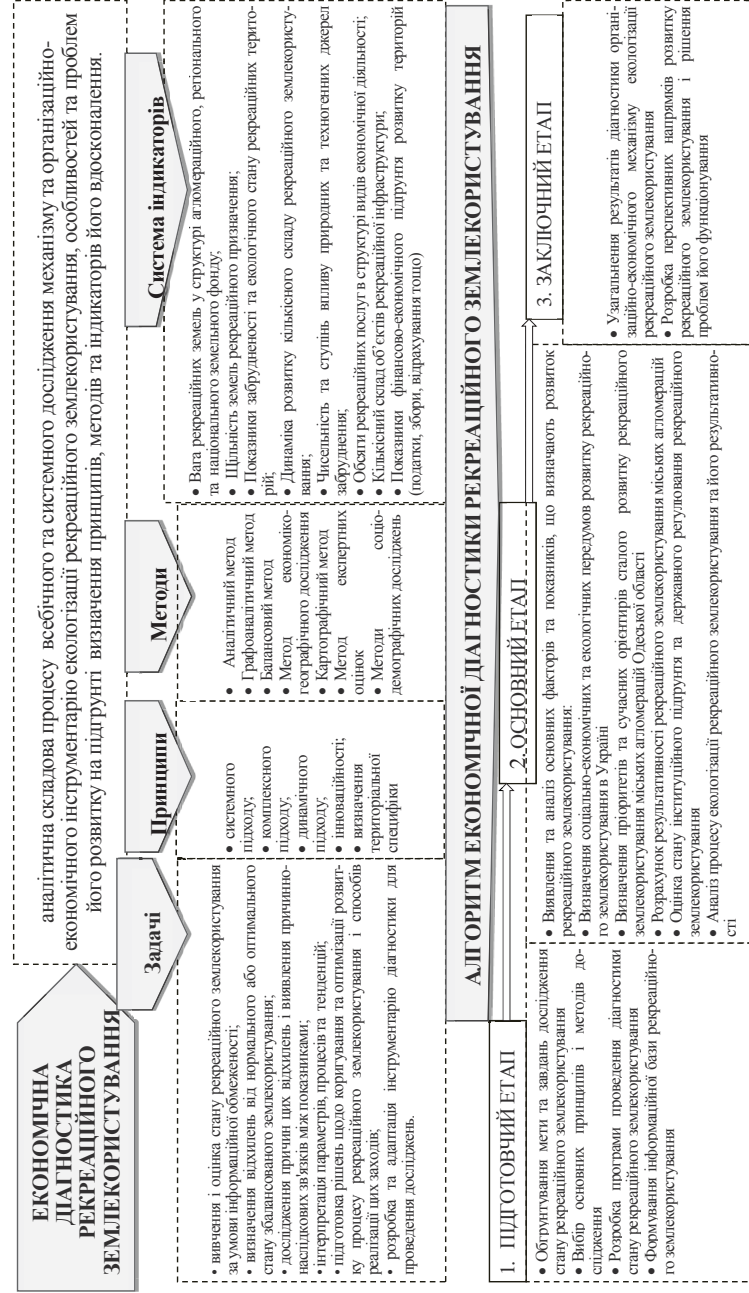

Рис. 2.1. Методичний підхід до діагностики організаційно-економічних основ екологізації рекреаційного землекористування міських агломерацій
**Розроблено авторами на підставі [232]

Основні соціально-економічні показники України за 2010-2014 рр. [279]

Показник/Період	2010	2011	2012	2013	2014
Національні рахунки, млрд грн.					
Номінальний ВВП	1 079,3	1 300,0	1 404,7	1 465,2	1 566,7
Споживання	897,6	1 094,2	1 221,2	1 329,6	1 409,8
Валове нагромадження	225,3	291,7	305,0	270,9	221,0
Чистий експорт товарів та нефакторних послуг	-43,5	-85,9	-121,5	-135,3	-64,0
Індекс (% річна зміна)					
Реальний ВВП	104,1	105,5	100,2	100	93,2
Споживання	106,3	111,3	107,4	105,2	92,6
Валове нагромадження основного капіталу	103,2	108,5	105	91,6	77,0
Експорт товарів та послуг	104,1	102,7	94,4	91,9	85,5
Імпорт товарів та послуг	114,4	115,4	103,8	96,5	77,9
Інфляція, індекс (%)					
Індекс споживчих цін (середній за рік)	109,4	108,0	100,6	99,7	112,1
Зовнішній сектор, млрд дол. США					
Рахунок поточних операцій	-4,8	-11,3	-15,6	-18,3	-5,3
Обсяг експорту товарів та послуг	64,0	81,3	83,9	78,7	65,3
Обсяг імпорту товарів та послуг	-69,5	-92,1	-99,1	-95,7	-70,7
Фінансовий рахунок	-9,7	-8,7	-11,4	-20,3	8,4
Прямі іноземні інвестиції	-5,6	-6,6	-6,9	-3,9	-0,3
Валові міжнародні резерви НБУ (на кінець періоду)	34,6	31,8	24,5	20,4	7,5
Державні фінанси, млрд грн.					
Доходи зведеного бюджету	314,5	398,6	445,5	442,8	456,1
Видатки зведеного бюджету	379,1	421,6	492,5	505,8	523,1
Сальдо зведеного бюджету	-64,6	-23,1	-46,9	-63,6	-72,0
Державний борг (прямий та гарантований)	432,3	473,2	515,5	584,8	1 100,8
Соціальні показники					
Рівень безробіття (за методологією МОП), у% до економічно активного населення віком 15-70 років	8,2	8,0	7,6	7,3	9,3
Середньомісячна заробітна плата працівників, грн	2250	2648	3041	3282	3480

Як видно з показників таблиці 2.2., спостерігається зменшення валового нагромадження, збільшення інфляції, показник сальдо зведеного бюджету від'ємний, що свідчить про перевищення видатків над доходами. Динаміка соціальних показників свідчить про підвищення рівня безробіття, що також негативно впливає на соціально-економічний стан країни.

Досліджуючи соціально-економічні показники країни в розрізі регіонів (рисунок 2.2.), варто зазначити, що найбільшу питому вагу у структурі соціально-економічного розвитку переважно займають м. Київ, Донецька, Дніпропетровська, Київська, Одеська та Харківська області.

Аналізуючи стан та розвиток будь-яких територіальних утворень, варто зазначити, що саме земельні ресурси відіграють особливо важливе значення у рекреаційному житті і діяльності людини.

Розглядаючи питання наповнення Державного та місцевих бюджетів України, можна сказати, що у 2015 році відбулось зростання частки місцевих податків у доходах місцевих бюджетів з 8,0% до 22,4%, що зумовлено включенням, починаючи з 2015 року, до місцевих податків, як складової податку на майно, плати за землю, сума надходжень якої становила 14 млрд 831,4 млн грн, або 54,8% місцевих податків [68], а доходи від плати за землю є вагомим джерелом для фінансування вищевказаних заходів (таблиця 2.3).

Власне земельна площа (суша) України становить 57932 тис. га; її сільськогосподарська освоєність дорівнює 70,8%, частка ріллі в загальній площі угідь сягає 54%.

Станом на 1.01.2015 р. земельний фонд України в межах її кордонів складав 60354,9 тис. га., що дорівнює 0,4% площі суші Землі та відповідно 6% площі Європейського субконтиненту. За даними Держгеокадастру України земельний фонд країни структурно розподілявся наступним чином: 70,8%, або 42,76 млн.га – сільськогосподарські землі, у структурі яких сільськогосподарських угідь – 68,8%, з них 53,9% припадає на ріллю; 9,1% складають пасовища; 4% – сіножаті; 1,5% — багаторічні насадження; 0,4% — перелоги.

Таблиця 2.3
Динаміка доходів Зведеного бюджету від плати за землю*

Рік	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Доходи Зведеного бюджету України від плати за землю, млн. грн	2032,3	2293,2	2718,2	3122,3	3889,3	6681,4	8362,7	9539,9	10700,9	12581,7	12884,9	17804,2	14831,4

*Складено авторами на підставі висновків Рахункової палати України про виконання державних бюджетів України та [203]

Ліси та інші лісовкриті території займають 17,6% (10,62 млн. га) території країни, забудовані землі — 4,2% (2,53 млн. га) території, покриті поверхневими водами — 4,0%, заболочені землі — 1,6%, інші — 1,7%. Таким чином, територія України характеризується надзвичайно високим показником сільськогосподарської освоєності (71,7%), що значно перевищує екологічно обґрунтовані межі.

Загальна структура земельного фонду держави наведена у таблиці 2.4. та на діаграмі 2.2.

Водночас, рекреаційні функції, частково здійснюють землі, що мають інше цільове призначення. До таких слід віднести ліси та інші лісо вкриті території, перелоги, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища, землі змішаного використання, землі з особливим рослинним покривом, а також території, що вкриті поверхневими водами. Значним рекреаційним потенціалом характеризуються землі з низьким антропогенним навантаженням та екологічно стабільні угіддя.

Землі, що знаходяться в природному стані та підлягають охороні довкілля, є найбільш придатними для проведення на них оздоровчої, культурно-пізнавальної та спортивної діяльності. Тому логічно потенціал рекреаційного землекористування досліджувати через його ув'язку з природними заходами, як складової господарської життєдіяльності людини.

Таблиця 2.4.
Загальна структура земельного фонду України*, тис.га

Основні види земельних угідь	Роки				2015 р. (+/-) до 2012
	2012	2013	2014	2015	
Сільськогосподарські землі	42756	42776,9	42744,5	42731,5	-24,5
Ліси та інші лісовкриті площі	10621,4	10611,3	10624,4	10630,3	8,9
Забудовані землі	2535,2	2523,2	2542,6	2550,4	15,2
У тому числі землі, які використовуються для відпочинку та інші відкриті землі	745,5	745,4	745,9	745,3	-0,2
Відкриті заболочені землі	980,1	980,1	981,6	982,6	2,5
Сухі відкриті землі з особливим рослинним покривом	17,7	17,7	17,9	17,9	0,2
Відкриті землі без рослинного покриву, або з незначним рослинним покривом (кам'янисті місця, піски, яри інші)	1021,5	1022,9	1021	1015,8	-5,7
Всього земель (суша)	57931,9	57932	57932	57928,5	-3,4
Води (території, що покриті поверхневими водами)	2423	2422,8	2422,9	2426,4	3,4
<i>Разом (територія України)</i>	60354,9	60354,9	60354,9	60354,9	0

*Складено авторами на основі [247]

Виділивши в структурі загального земельного фонду забудованих територій землі рекреаційного призначення, варто зазначити, що вони займають лише 1% території (рисунок 2.2.).

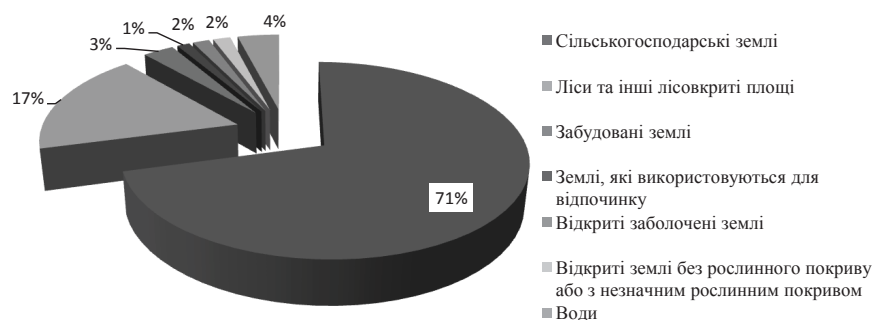

Рис. 2.2. Структура земельного фонду України, станом на 2015 рік*

* Складено авторами на основі [247]

Оцінка екологічної стабільності землекористування в межах регіонів України шляхом розрахунку коефіцієнта екологічної стабільності за методикою А.М. Третяка [260] свідчить, що екологічна стабільність землекористування на території України відноситься до стабільно нестійкої [180]. Одночасно в багатьох областях України землекористування відноситься до нестабільного. Так в цілому по країні антропогенне навантаження, визначене за методикою [260] складає більше 3,24 балів і характеризується значним ступенем [180]. Таким чином, Україна, на жаль, не належить до країн з високими якісними показниками та характеристиками екологічного стану. Відповідний показник землекористування в країні наблизився до небезпечної межі, за якою можуть настати невідправні екологічні процеси.

Отже, використання земель України характеризується значними диспропорціями, зокрема надзвичайно високим, економічно та екологічно необґрунтованим рівнем господарського (передусім сільськогосподарського) освоєння територій; нераціональним розміщенням виробничих та житлових територій; малою часткою територій природоохоронного, рекреаційного, оздоровчого, історико-культурного призначення..

Аналізуючи світові показники та дослідження відповідних проблем, варто зазначити, що істотною особливістю розвитку землекористування та планування територій є той факт, що в 2008 році, за даними ООН, [189] вперше у світовій історії число міських жителів зрівнялось із чисельністю сільського населення, досягнувши 3,4 млрд. чоловік. Як очікується, до 2050 року приріст числа міських жителів складе ще 3,1 млрд. чоловік при тому, що загальний приріст населення буде 2,5 млрд.

В даний час міське населення проживає на території, площа якої складає всього лише 3% поверхні суші, в той час як життя нинішніх жителів сільських районів, чисельність яких становить 3,4 млрд., залежить від сільськогосподарських угідь, що займають 12% суші всієї Землі. У деяких регіонах міста розширюються швидко, в той час як в інших, сільські райони стають більш урбанізованими. Значна частина урбанізації відбувається в країнах, що розвиваються в результаті

природного приросту населення в містах. Часто це відбувається всупереч поширеної політики антиурбанізації, яка прагне врівноважувати розвиток і підтримувати сільську економіку, але в Україні вищевказана політика не проводиться. Спостерігається підвищення кількості міст, формування агломераційних скупчень навколо «міст-центрів» та мегаполісів.

Сьогодні більшість міських агломерацій використовує принципово нестійкі методи в результаті наявності сукупності таких бар'єрів і обмежень на шляху до екологізації містобудівної галузі: фрагментарність управління, недоступність, нестача інвестицій, наявність негативних побічних ефектів, наявність споживчих переваг, зміна інтересів бізнесу, неприйняття ризику, недосконалість політичних заходів, поведінкова реакція, невиважена екологічна політика.

Аналізуючи стан зелених насаджень у територіальному розрізі, можна виділити такі групи адміністративно-територіальних утворень за площею зелених насаджень загального користування на людину в населених пунктах:

- критично низький рівень озеленення – 0-10 м²/чол;
- низький рівень озеленення – 10,1 – 50 м²/чол;
- середній рівень озеленення – 50,1 – 100 м²/чол;
- високий рівень озеленення – більше 100 м²/чол;

Графічно аналіз стану зелених насаджень України на основі запропонованої класифікації наведений на рисунку 2.3.

Зелені зони в міських агломераціях винятково потрібні, оскільки лише вони здатні зберегти для міської системи екосистемні функції. Зокрема, зелені зони є безпосередніми структурними елементами рекреаційних земель.

Діагностика стану рекреаційного землекористування в системі просторового розвитку територій дає підстави для узагальнюючих висновків: розвиток рекреаційного землекористування міських агломерацій, які виступають в якості відкритих соціо-еколого-економічних систем, значною мірою залежить від їх ресурсного потенціалу, збалансованості його складових та впливу чинників оточуючого середовища; масштаби рекреаційного землекористування ви-

значаються, з одного боку, попитом на оздоровлення та культурно-пізнавальну діяльність, а з іншого – рівнем антропогенного навантаження, станом природного довкілля та комплексом організаційно-економічних заходів, спрямованих на відновлювальний відпочинок населення.

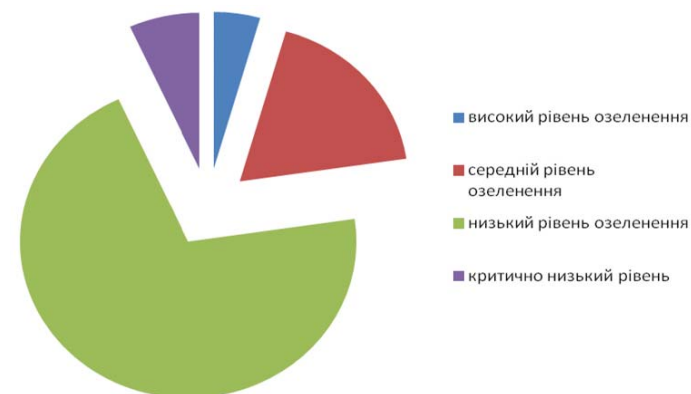

Рис. 2.3. Рівень озеленення населених пунктів України

Визначення передумов, пріоритетів та сучасних орієнтирів екологізації рекреаційного землекористування Одеської міської агломерації ґрунтується на тому, що їх наявність віддзеркалює складові та перспективи розвитку регіонального потенціалу, який формується економічними, соціальними, екологічними та іншими чинниками.

Одеська міська агломерація належить до адміністративно-територіального регіону, що включає: 26 адміністративних районів, 19 міст, у тому числі 7 обласного значення (Одеса, Ізмаїл, Чорноморськ, Білгород-Дністровський, Котовськ, Теплодар і Южне) і 12 міст районного значення (Ананьєв, Арциз, Балта, Березівка, Біляївка, Болград, Кілія, Вилкове, Кодима, Рені, Роздільна, Татарбунари), 33 селища міського типу, 439 сільських рад та 1125 сільських населених пунктів [111].

Одеська область розташована на перетині найважливіших міжнародних водних шляхів: Дунайський водний шлях після завершення

будівництва в 1992 році каналу Дунай-майн-Рейн є найкоротшим виходом із країн Європи в Чорне море, далі – у Закавказзя, Середню Азію, на Близький Схід; ріка Дністер зв'язує регіон з Молдовою, а Дніпро – з Центральною Україною і Біларуссю, а після завершення реконструкції Дніпровсько-Бузького і Дніпровсько-Неманського каналів – з Польщею і країнами Балтії.

За інформацією Держпромгірнагляду [95] по Одеській області налічується 609 об'єктів підвищеної небезпеки. Виробництво, особливо промислове, енергетична та транспортна галузі – головні чинники забруднення приміських зон міських агломерацій.

Загальний аналіз структури виробництв Одеської області дає підставу констатувати, що більше половини (55,4%) сумарних обсягів забруднюючих речовин надійшло у повітря від п'яти найбільших підприємств – забруднювачів області: ПАТ «Одесагаз» – 6587,0 т (25,1% до загального обсягу), Одеського ЛВУМГ – 4030,2 т (15,4%), ПАТ «Одеський припортовий завод» – 2031,4 т (7,7%), філії «Інфокс-водоканал» – 1168,7 т (4,5%) та КП «Теплопостачання міста Одеси» – 698,0 т (2,7%). Всі вищевказані забруднювачі територіально знаходяться у межах Одеської міської агломерації. Статистичні дані дозволяють до найбільших забруднювачів атмосфери віднести такі види економічної діяльності, як: діяльність домогосподарств (61% від загальних викидів); економічна діяльність підприємств та організацій (39% від загальних викидів).

Головне природне багатство області, яке зазнає чи не найбільшого негативного впливу від вищевказаних галузей – її земельні ресурси. Аналізуючи Одеську область, варто зазначити, що переважаючий вплив на стан навколишнього природного середовища справляє саме Одеська міська агломерація. А екологічні функції відповідних земель передбачені до виконання саме приміськими зонами.

На сьогоднішній день земельний фонд Одеської області складає 3331,4 тис.га (таблиця 2.5.), в тому числі під організаціями, підприємствами і установами природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення – 22,7 тис. га.

Таблиця 2.5.

Земельний фонд Одеської області [233]

	2009		2010		2011		2012		2013	
	Всього тис. га	% до загальної площі території	Всього тис. га	% до загальної площі території	Всього тис. га	% до загальної площі території	Всього тис. га	% до загальної площі території	Всього тис. га	% до загальної площі території
Основні види земель та угідь										
Загальна територія,	3331,3	100	3331,3	100	3331,4	100	3331,4	100	3331,4	100,0
у т. ч.:										
1. Сільськогосподарські угіддя, з них:	2593,6	78,5	2592,8	77,8	2592,3	77,8	2592,4	77,8	2591,8	77,8
рільня	2068,6	62,1	2071,9	62,2	2072,5	62,2	2074,4	62,3	2074,6	62,3
перелоги	29,4	0,9	27,7	0,8	27,5	0,8	27,4	0,8	27,4	0,8
Багаторічні насадження	90,3	2,7	89,4	2,7	88,3	2,7	87,3	2,6	87,2	2,6
сіножаті і пасовища	405,3	12,2	403,8	12,1	404,0	12,1	403,3	12,1	402,6	12,1
2. Ліси і інші лісовкриті площі	223,9	6,7	223,9	6,7	224,0	6,7	223,9	6,7	223,4	6,7
з них вкриті лісовою рослинністю	199,6	6,0	199,4	6,0	199,5	6,0	199,6	6,0	199,3	6,0
3. Забудовані землі	128,5	3,9	129,1	3,9	130,0	3,9	130,1	3,9	130,8	3,9
4. Відкриті заболочені землі	72,1	2,2	72,2	2,2	72,6	2,2	72,5	2,2	73,3	2,2
5. Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом	33,2	1,0	33,3	1,0	33,1	1,0	33,1	1,0	33,2	1,0
6. Інші землі	68,2	2,0	68,3	2,0	68,1	2,0	68,1	2,0	67,9	2,0
Усього земель (суша)	3331,3	100,0	3331,3	100,0	3331,4	100,0	3331,4	100,0	3331,4	100,0
Вола	211,8	6,4	211,7	6,4	211,3	6,3	211,3	6,3	211,0	6,3

Розглядаючи інфраструктурне забезпечення та об'єкти дозвілля рекреаційного землекористування, варто зазначити, що у сфері ресторанного господарства (рисунок 2.4.) спостерігається тенденція до зменшення кількості відповідних об'єктів.

Це свідчить про низький рівень зацікавленості потенційних інвесторів та невисоку економічну ефективність розвитку сфери ресторанного господарства. Вищевказані дані свідчать про стрімке зменшення кількості об'єктів ресторанного господарства. В порівнянні з 1990 роком відповідний показник зменшився майже у 4,5 рази.

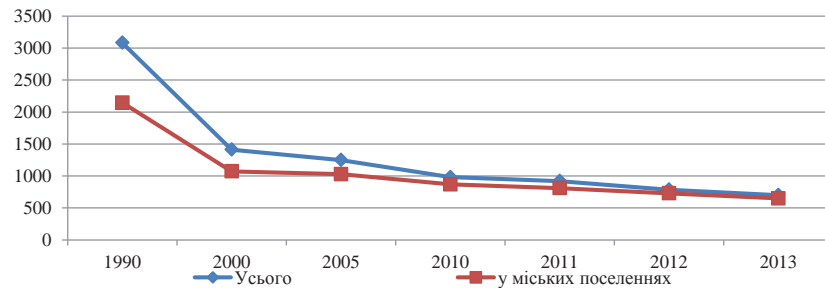

Рис. 2.4. Динаміка стану об'єктів ресторанного господарства *

*Розроблено авторами на підставі [249]

Аналізуючи кількісний склад рекреаційних територій (таблиця 2.6.), можна визначити, що Одеська область займає 8 місце в Україні серед адміністративно-територіальних утворень (областей та міст районного значення) по забезпеченості рекреаційними територіями (рисунок 2.5). Загальна площа рекреаційних територій Одеської області складає 4% від відповідних територій по Україні, в той час, коли загальна територія регіону складає 5% території країни. За наявності морської акваторії, зелених зон та особливості екологічного статусу Одещини, площа земель рекреаційного призначення у ній не набагато перевищує середній показник площі рекреаційних територій, який складає 4,1 тис. га. Одеський регіон вважається одним із провідних туристично-рекреаційних центрів України, який охоплює значну територію від гирла р. Дунай до низин р. Дніпро.

Таблиця 2.6.

Динаміка стану земель рекреаційного призначення Одеської області*

№ п/п	Назва адміністративно-територіальної одиниці	Загальна кількість землевласників та землекористувачів	Площа, тис. га	В тому числі земель рекреаційного призначення, тис. га				
				2009	2010	2011	2012	2013
1	м Київ	91730	83,6	0,1	0,1	0,1	0,1	27,2
2	Івано-Франківська область	1057402	1392,7	12,4	12,4	12,4	12,4	12,5
3	Закарпатська область	731290	1275,3	0,5	0,5	0,5	0,5	8,7
4	Харківська область	1375859	3141,8	1,6	1,6	1,2	1,2	7,6
5	м Севастополь	100662	86,4	0,2	0,2	0,2	0,2	6,9
6	Луганська область	1108552	2668,3	0,2	0,1	0,1	0,1	5,0
8	Одеська область	1155152	3331,4	1,6	1,6	2,5	2,7	4,4
9	Донецька область	1753427	2651,7	1,9	1,9	1,9	1,9	3,8
10	Волинська область	768437	2014,4	0,2	0,2	0,2	0,2	3,3
11	Дніпропетровська область	1374106	3192,3	1,3	1,3	1,3	1,3	3,3
12	Запорізька область	991321	2718,3	1,3	1,2	1,2	1,5	3,1
13	Чернівецька область	709992	809,6	0,2	0,4	0,4	0,4	2,9
14	Херсонська область	633159	2846,1	1,6	1,8	1,9	1,9	2,1
15	Чернігівська область	925134	3190,3	1,3	1,3	1,6	1,3	1,8
16	Львівська область	1367876	2183,1	0,6	0,6	0,6	0,6	1,7
17	Сумська область	884875	2383,2	0,2	0,2	0,2	0,3	1,5
18	Черкаська область	719933	2091,6					1,5
19	Київська область	1459150	2812,1	0,9	0,9	0,9	0,9	1,1
20	Полтавська область	948320	2875,0	0,4	0,4	0,5	0,3	1,1
21	Тернопільська область	799906	1382,4	0,1	0,1	0,1	0,1	1,0
22	Миколаївська область	702206	2458,5	0,8	0,7	0,6	0,7	0,9
23	Рівненська область	685461	2005,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,7
24	Вінницька область	1351189	2649,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,6
25	Житомирська область	1044390	2982,7	0,2			0,2	0,5
26	Кіровоградська область	739639	2458,8	0,1	0,2	0,2	0,2	0,5
27	Хмельницька область	998445	2062,9				0,1	0,2
	Україна	25351793	60354,9	30,8	30,9	31,8	32,3	108,5

*За даними Головного управління Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру у Одеській області

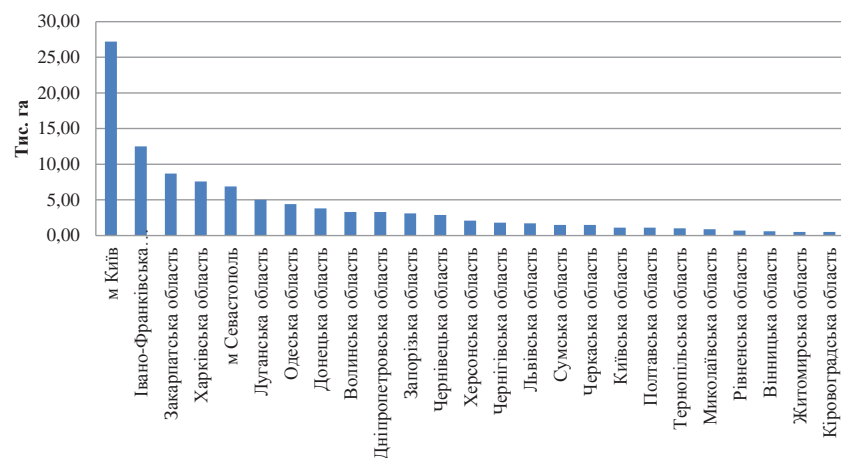

Рисунок 2.5. Місце земель рекреаційного призначення Одеської області у структурі земельного фонду країни*

*Складено авторами за даними Головного управління Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру у Одеській області

У галузі надання послуг рекреаційні займають незначний відсоток, незважаючи на вигідне геополітичне положення Одеської області, її рекреаційні та водні ресурси тощо. Частка діяльності готелів і подібних засобів тимчасового розміщування на період відпустки та іншого тимчасового проживання складає 1,12% в загальному обсязі реалізованих послуг. Частка діяльності туристичних агентств, туристичних операторів складає відповідно 0,5%, а частка надання послуг у сфері мистецтва, спорту, розваг та відпочинку складає всього 0,27% (таблиця 2.7).

На основі даних таблиці 2.8, можна побачити, що більш ніж у половині районів Одеської області (14 з 26) відсутні землі рекреаційного призначення. В той час відповідні території окрім однойменних функцій, виконують важливі природоохоронні, оздоровчі, містобудівні, економічні та екологічні функції.

Таблиця 2.7

Обсяги послуг за видами економічної діяльності [249]

Показник	Обсяг реалізованих послуг, млн.грн.		Частка послуг реалізованих населенню, у загальному обсязі, відсотків
	усього	у тому числі населенню	
Усього	29239,1	4379,0	15,0
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	68,3	13,7	20,1
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	39752,1	4643,7	11,7
Тимчасове розміщування й організація харчування, в тому числі діяльність готелів	169,8	40,4	23,8
діяльність засобів розміщування на період відпустки та іншого тимчасового проживання	871,7	598,2	68,6
надання місць кемпінгами та стоянками	153,0	89,0	58,2
Інформація та телекомунікації	156,4	54,1	34,6
Операції з нерухомим майном	3478,3	1763,7	50,7
Професійна, наукова та технічна діяльність	3144,6	142,2	4,5
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування, в тому числі	2521,9	46,5	1,8
оренда, прокат і лізинг	1442,3	517,8	35,9
діяльність із працевлаштування	185,8	2,0	1,1
діяльність туристичних агентств, туристичних операторів, надання аналогічних послуг	259,4	24,1	9,3
обслуговування будинків і територій	60,7	41,9	69,0
Освіта	528,4	419,4	79,4
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	217,4	199,1	91,6
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок, в тому числі	649,6	401,8	61,9
діяльність у сфері творчості, мистецтва та розваг	84,5	60,0	71,0
функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури	22,1	16,4	74,2
організування азартних ігор	2	2	2
діяльність у сфері спорту	2	2	2
організування відпочинку та розваг	35,0	24,0	68,6
Надання інших видів послуг	14,2	6,4	45,1
	132,3	61,4	46,4

Таблиця 2.8
Характеристика земель рекреаційного призначення в структурі Одеської області*

	Територія, тис.км	Чисельність населення, осіб	У тому числі		Відсоток міського населення	Щільність населення, осіб на 1 км ²	Площа земель рекреаційного призначення, га	Насиченість земель рекреаційного призначення, га/тис.чол	Щільність структури території
			міське	сільське					
Одеська область	33,31	2395160,00	1602123,00	793037,00	66,90	71,90	3818,0328	1,59	0,11
м. Одеса	0,16	1014852,00	1014852,00	-	100,00	6342,80	851,3097	0,84	5,32
Білгород-Дністровський	0,03	57196,00	57196,00	-	100,00	1906,50	500,5090	8,75	16,68
м. Ізмаїл	0,05	73007,00	73007,00	-	100,00	1460,10	13,2388	0,18	0,26
м. Чорноморськ	0,03	72112,00	66926,00	5186,00	92,80	2403,70	218,4469	3,03	7,28
м. Котовськ	0,03	40692,00	40692,00	-	100,00	1356,40	-	-	-
м. Теплодар	0,01	10204,00	10204,00	-	100,00	1020,40	30,5578	2,99	3,06
м. Южне	0,01	31533,00	31533,00	-	100,00	3153,30	21,8018	0,69	2,18
Райони									
Ананьївський	1,05	27694,00	8614,00	19080,00	31,10	26,40	-	-	-
Арцизький	1,38	46027,00	15178,00	30849,00	33,00	33,40	-	-	-
Балтський	1,32	42721,00	19211,00	23510,00	45,00	32,40	-	-	-
Білгород-Дністровський	1,85	60603,00	-	60603,00	-	32,80	154,6857	2,55	-
Біляївський	1,49	92947,00	14362,00	78585,00	15,50	62,40	241,2563	2,60	0,10
Березівський	1,64	34056,00	12421,00	21635,00	36,50	20,80	-	0,00	0,15
Болградський	1,36	69613,00	15631,00	53982,00	22,50	51,20	12,0800	0,17	0,01
Великомихайлівський	1,44	31078,00	8505,00	22573,00	27,40	21,60	-	-	-

	Територія, тис.км	Чисельність населення, осіб	У тому числі		Відсоток міського населення	Щільність населення, осіб на 1 км ²	Площа земель рекреаційного призначення, га	Насиченість земель рекреаційного призначення, га/тис.чол	Щільність структури території
			міське	сільське					
Іванівський	1,16	26746,00	8835,00	17911,00	33,00	23,10	7,5100	0,28	0,01
Ізмаїльський	1,19	51997,00	4663,00	47334,00	9,00	43,70	27,9806	0,54	0,02
Кілійський	1,36	53255,00	29086,00	24169,00	54,60	39,20	105,1871	1,98	0,08
Кодимський	0,82	30202,00	11301,00	18901,00	37,40	36,80	-	-	-
Комінтернівський	1,49	69780,00	13913,00	55867,00	19,90	46,80	908,9432	13,03	0,61
Котовський	1,03	27794,00	-	27794,00	-	27,00	-	-	-
Красноокнянський	1,01	20370,00	5378,00	14992,00	26,40	20,20	-	-	-
Лобашівський	1,10	31001,00	11054,00	19947,00	35,70	28,20	-	-	-
Миколаївський	1,09	16459,00	2903,00	13556,00	17,60	15,10	-	-	-
Овідіопольський	0,81	73818,00	31229,00	42589,00	42,30	91,10	375,0041	5,08	0,46
Роздільнянський	1,37	57853,00	25298,00	32555,00	43,70	42,20	129,99	2,25	0,09
Ренійський	0,86	37850,00	19480,00	18370,00	51,50	44,00	14,53	0,38	0,02
Савранський	0,62	19511,00	6550,00	12961,00	33,60	31,50	-	-	-
Саратський	1,47	45519,00	4389,00	41130,00	9,60	31,00	42,0000	0,92	0,03
Тарутинський	1,87	42020,00	13059,00	28961,00	31,10	22,50	-	-	-
Татарбунарський	1,75	39087,00	10992,00	28095,00	28,10	22,30	163,0005	4,17	0,09
Фрунзівський	0,96	20116,00	8771,00	11345,00	43,60	21,00	-	-	-
Ширяївський	1,50	27447,00	6890,00	20557,00	25,10	18,30	-	-	-

Безумовними лідерами (рисунок 2.6.) по щільності земель рекреаційного призначення є міста Одеської міської агломерації, а саме – Білгород-Дністровський, Чорноморськ, Одеса, Теплодар та Южне.

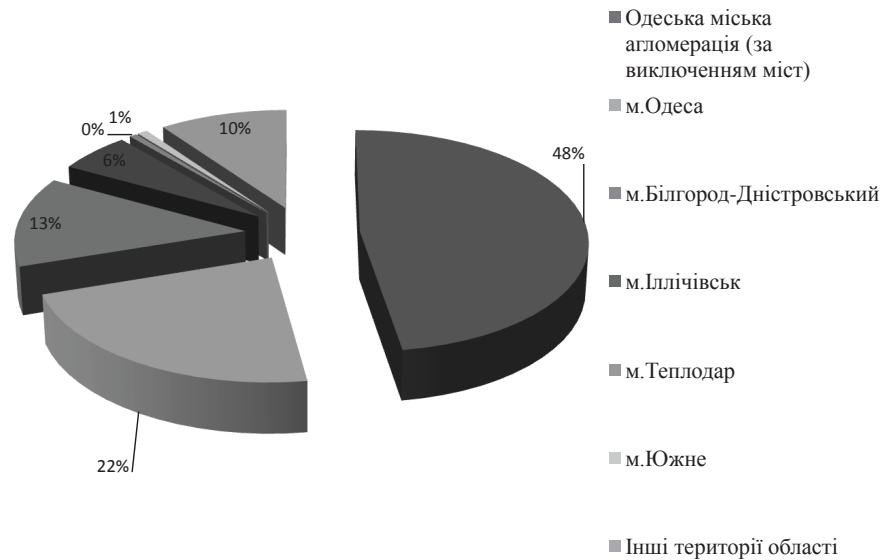

Рис. 2.6. Щільність земель рекреаційного призначення Одеської області*

*Складено авторами на підставі даних Головного управління Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру у Одеській обл., Головного управління статистики у Одеській області

Серед районів Одеської області тільки 2 з них (Комінтернівський та Овідіопольський) перевищують середній рівень щільності відповідних територій по регіону (0,11).

Незважаючи на рекреаційне спрямування регіону, за обсягом випуску та споживання товарів та послуг за видами економічної діяльності напрям відпочинку займає передостаннє місце в системі регіону (760 млн грн.) – 0,57% від загального обсягу (рисунок 2.7.)

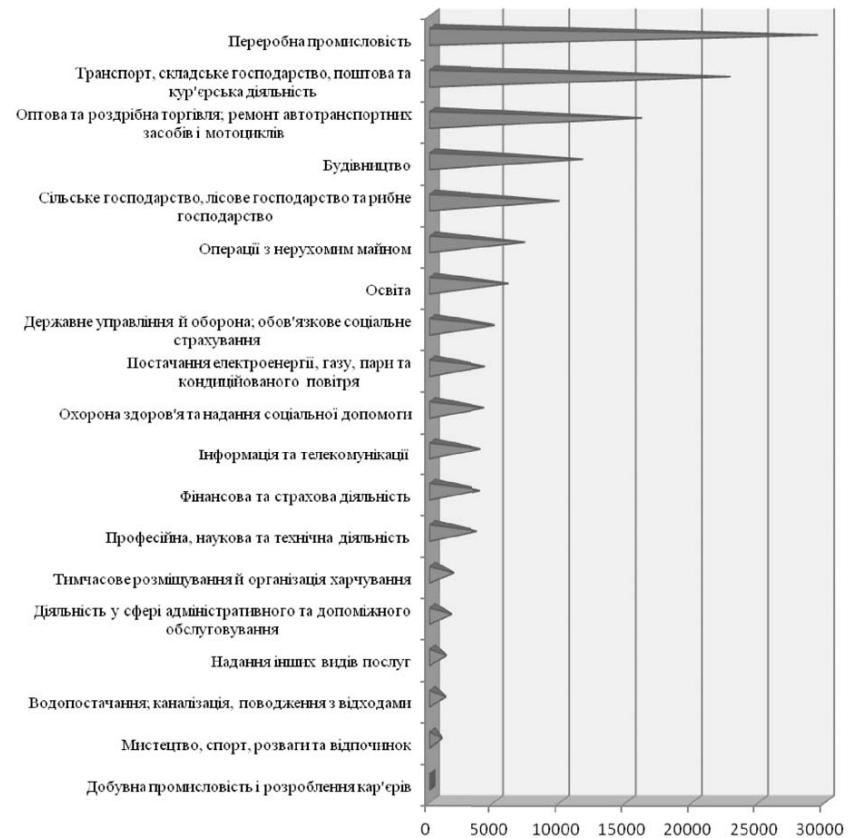

Рисунок 2.7. Випуск та споживання товарів та послуг, млн. грн.*

*Складено авторами на підставі [249]

Динаміка розвитку санаторно-курортної галузі (таблиця 2.9.) свідчить про зменшення кількості відповідних закладів у порівнянні з 1990 роком на 65 одиниць.

В порівнянні з 2012 роком відповідний показник збільшився, що свідчить про те, що має місце тенденція до відновлення кількісного стану відповідних об'єктів.

Таблиця 2.9.

Санаторно-курортні і оздоровчі заклади [249]

	1990	2000	2004/05	2009/10	2012 ²	2013	2014
Кількість закладів	495	338	368	425	407	432	394
Санаторії та пансіонати з лікуванням	43	37	37	35	30	28	28
у тому числі дитячі	14	11	10	10	8	8	8
Санаторії-профілакторії	19	12	9	9	9	10	9
Будинки і пансіонати відпочинку	15	8	13	8	9	9	6
Бази та інші заклади відпочинку	356	281	308	372	359	385	351
Заклади 1-2 денного перебування	62	-	1	1	-	-	-
У них ліжок (місць), одиниць	78797	49361	52552	52730	50354	51581	48336
у санаторіях та пансіонатах з лікуванням	16230	15053	14638	13231	10646	11636	12032
у тому числі дитячих у санаторіях-профілакторіях	2825	2865	2834	2526	2180	2370	2450
у будинках і пансіонатах відпочинку	2168	1107	1164	1195	1222	1430	1238
у базах та інших закладах відпочинку	7236	2023	2092	1490	1243	2023	905
Кількість оздоровлених осіб	664044	214457	269262	266699	298726	272380	209272
у санаторіях та пансіонатах з лікуванням	186259	77307	110030	82053	96191	89412	83730
у тому числі дитячих	12488	14884	22039	20430	19542	21713	21973
у санаторіях-профілакторіях	39038	10727	10634	17369	12424	15001	11225
у будинках і пансіонатах відпочинку	103635	5014	14243	7458	15917	22412	6840
у базах та інших закладах відпочинку	334721	121409	134297	159762	174194	145555	107477
у закладах 1-2 денного перебування	391	-	6	6	-	-	-

Дані щодо туристичних потоків до Одеського регіону (таблиця 2.10) свідчать про тенденцію до спаду відповідних обсягів на 29,5% у порівнянні з 2013 роком. Порівнюючи відповідний пока-

зник з 2000 роком, варто зазначити, що розміри туристичних потоків до Одеського регіону зменшились майже в 6 разів.

Таблиця 2.10

Туристичні потоки *, тис [249]

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності	242,4	117,7	103,5	86,6	65,1	61,6	43,4
Іноземні туристи	77,3	53,5	34,9	29,4	9,8	7,1	3,0
Туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	25,3	29,7	37,6	30,8	36,7	44,1	34,8
Внутрішні туристи	139,8	34,5	31,0	26,4	18,6	10,4	5,6
Кількість екскурсантів	68,8	63,3	84,2	113,0	137,9	21,5	6,9

* До 2011 року включно за даними управління культури і туризму, національностей та релігій Одеської обласної державної адміністрації.

Важливою умовою розвитку рекреаційної галузі будь-яких територій є наявність та якість озелених територій населених пунктів з врахуванням природних умов та антропогенних впливів. Адже належним доглядом охоплено малий відсоток зелених насаджень.

Значна кількість насаджень знищується під час будівництва, розширення вулиць тощо. На сьогодні стан утримання зеленого господарства у населених пунктах області майже в усіх районах не задовольняє вимоги чинного законодавства у цій галузі (таблиця 2.11.).

Таблиця 2.11.

Інформація щодо озеленення у Одеській області за 2009-2013 роки [233].

Заходи	Рік				
	2009	2010	2011	2012	2013
Створено нових зелених насаджень, га	2019,0	1613,1	4760,6	217,0	893,1
Проведено ландшафтну реконструкцію насаджень, га	-	-	-	32,6	58,7
Проведено догляд за насадженнями, га	4067,7	4238,9	4595,7	4598,1	4822,1

Наведений аналіз дозволяє зробити висновок, що для економіки Одеської області характерною є індустріальна структура, що надає величезне техногенно-антропогенне навантаження на навколишнє середовище.

Усе вищевикладене свідчить про необхідність зміни політики сталого розвитку в напрямку екологізації окремих територій Одеського регіону. Аналіз витрат на охорону навколишнього природного середовища та розміри екологічного податку у 2013-2014 роках дозволяє констатувати про збільшення капітальних інвестицій та поточних витрат за напрямками природоохоронних заходів. Так, загальні витрати на охорону навколишнього природного середовища у 2013 р. склали 297908,2 тис. грн., що на 20,2% більше, ніж у 2012 р., у тому числі капітальні інвестиції – 35589,5 тис.грн. (на 11,8% більше 2012р.), поточні витрати – 262318,7 тис.грн. (на 21,4% більше 2012р.). Аналіз структури поточних витрат 2014 року дозволяє визначити, що основними напрямками інвестування у 2014 році є очищення зворотних вод (42,0%) та поводження з відходами (33,0%) (таблиця 2. 12).

Таблиця 2.12.

Структура капітальних інвестицій та поточних витрат за напрямками природоохоронних заходів у 2014 році, % *

	Капітальні інвестиції, %	Поточні витрати, %
охорона атмосферного повітря і проблеми зміни клімату	55,9	5,1
очищення зворотних вод	11,7	42,0
поводження з відходами	22,6	33,0
захист і реабілітація ґрунту, підземних і поверхневих вод	9,8	5,0
зниження шумового і вібраційного впливу (за винятком заходів для охорони праці)		0,6
збереження біорізноманіття і середовища існування		7,3
радіаційна безпека (за винятком заходів для запобігання аваріям і катастрофам)		3,0
науково-дослідні роботи природоохоронного спрямування		3,2
інші напрями природоохоронної діяльності		0,8

*Сформовано авторами на підставі даних [249]

Визначення джерел фінансування дозволяє констатувати, що основне фінансування капітальних (88%) та поточних витрат (96,1%) здійснюється за рахунок власних коштів підприємств та організацій.

Рівень фінансування за рахунок коштів державного бюджету складає: 11,4% – капітальні витрати, 3,3% – поточні витрати. Фінансування за рахунок коштів місцевих бюджетів є незначним [233].

Оцінка фактичних надходжень екологічного податку у 2013 році у порівнянні з платежами, пред'явленим до сплати, складає 93,85%, в той же час відповідний показник в 2014 році складає 99%, що свідчить про позитивні тенденції даного напрямку [249]. Штрафні санкції за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища є незначними (таблиця 2.13).

Таблиця 2.13

Екологічні платежі у 2014 році [233]

Показник	Пред'явлено до сплати	Фактично сплачено(тис.грн.)
Екологічний податок – усього	21208,9	19905,5
у т.ч. за		
викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин	14314,0	13238,6
у тому числі		
стаціонарними джерелами забруднення	6075,5	5159,9
пересувними джерелами забруднення	8238,5	8078,7
скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти	1534,6	1532,6
розміщення відходів у спеціально відведених місцях чи на об'єктах, крім розміщення окремих видів відходів як вторинної сировини	5360,3	5134,3
Штрафні санкції за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища	129,4	51,3

Аналіз стану та динаміки екологічних, соціальних та економічних показників рівня розвитку Одеської області дозволяє діагностувати низький рівень регулювання відповідних сфер розвитку, необхідність вдосконалення існуючої містобудівної, екологічної та економічної політики розвитку територій.

Отже, рекреаційна сфера Одещини на сьогодні, на жаль, не належить до числа соціально-економічних пріоритетів його розвитку, тому потребує додаткових досліджень стан та оцінка результативності рекреаційного землекористування міських агломерацій. Організаційно-економічні основи рекреаційного землекористування Одеської

міської агломерації потребують поглибленого дослідження як такі, що повинні підвищити результативність використання ресурсного потенціалу, зокрема земельних ресурсів та природних умов, місця розташування, а також сприяти збалансуванню соціальних, економічних та екологічних складових життєдіяльності міської громади та сільського населення приміської зони міста Одеси.

2.2. Комплексна діагностика розвитку рекреаційного землекористування Одеської міської агломерації

Комплексна діагностика визначається науковцями [99] як оцінка усіх аспектів управління заходами в природокористуванні, що базується на багаторівневій оцінці їх ефективності (регіональної, галузевої, громадської і так далі).

Комплексна діагностика рекреаційного землекористування вбачається нами у визначенні, аналізі та оцінці кількісних та якісних характеристик рекреаційних земель з метою виявлення перспектив вдосконалення рекреаційного землекористування та пристосування відповідних територій до сучасних викликів. Відповідний процес досліджуваної міської агломерації передбачає віддзеркалення її кількісних та якісних параметрів в розрізі власне агломерації та внутрішнього і зовнішнього (по відношенню до міста-центру) поясів приміської зони.

Багатофункціональність, нерідко конфліктність ситуацій у взаємодії з містом, обмеженість ресурсів ускладнюють раціональне використання земель приміської зони. Вирішення цього завдання закладається в проект планування приміської зони, який розробляється в комплексі з генеральним планом міста. Місто і навколишній його район необхідно розглядати як єдине ціле.

Розглядаючи приміську зону міста Одеси та Одеську міську агломерацію, постає питання про структурний склад відповідних терито-

рій. Як зазначалось вище (таблиця 1.5.), для міст-мільйонників вищезазначений методичний підхід встановлює межі агломерації – зону агломераційного розселення – як 90/15, тобто 90 хвилин громадським транспортом від ядра агломерації, або 15 км від межі міста. Визначена таким способом територія Одеської агломерації дещо виходить за межі Біляївського, Комінтернівського, Овідіопольського районів – на 15–30 кілометрів по залізничних та автомобільних шляхах. Одеська агломерація – субрегіон Одещини, який ще називають «Велика Одеса», окреслений адміністративними межами міст обласного значення – Одеса, Чорноморськ, Теплодар і Южне та трьох районів Одеської області: Біляївський, Комінтернівський та Овідіопольський. Територія субрегіону – 3,97 тис. кв. км (близько 12% території Одеської області), чисельність населення – 1,331 млн осіб. Відповідні межі виділено Генеральним планом м. Одеси, затвердженим рішенням Одеської міської ради №6489-VI від 25.03.2015р [187]. Враховуючи, що місто повинно мати зовнішній лісопарковий пояс, генпланом визначена його нормативна частина – 5,0 тис. га. Так як у приміській зоні лісові насадження відсутні, генеральним планом тільки на віддалену перспективу заплановано зарезервувати для заліснення (із подальшою перспективою формування зовнішнього лісопарку з функцією короткочасного позаміського відпочинку території), непридатні для ведення сільськогосподарської діяльності та забудови землі. В той же час, коли відповідним документом передбачено освоєння резервних приміських територій:

- під багатоквартирне будівництво в районі масиву Котовського, Жевахової гори;
- під садибне будівництво в районах населених пунктів «Ленінське», «Жевахова гора», с. Мізікевича, Таїрово;
- під промислово-складське будівництво в районі с. Усатове, та промвузлів «Куліндорово», «7 кілометр».
- формування виробничо-складської зони «Усатове» [187].

Вищевказане свідчить про подальшу тенденцію до нераціонального, вузькоцільового використання приміської зони без врахування екологічного фактору.

Генеральним планом на перспективу передбачені наступні загальноміські організаційні заходи з реалізації рішень генерального плану:

➤ розробка Схеми планування території групи районів в визначених межах приміської зони м. Одеси з виділенням території Великої Одеси;

➤ підписання угоди органів місцевого самоврядування міста Одеси та прилеглих територіальних громад з метою регулювання процесу стратегічного планування та використання території приміської зони, яке включає планування, проведення взаємних узгоджень щодо розміщення нових об'єктів містобудування, розробку спільних програм розвитку [187].

Вищевказані заходи є суперечливими, адже картографічною основою перспективного розвитку міста в складі Генерального плану м. Одеси чітко не визначені перспективи розвитку всієї приміської зони згідно вимог державних будівельних норм.

На основі досліджень вчених [196] можна зробити висновок, що відповідна територія трьох районів Одеської області (Біляївський, Комінтернівський та Овідіопольський) представляє собою так званий «перший міський пояс», а саме Велике місто (або ядро агломерації, місто з першим внутрішнім поясом приміської зони).

Вважаємо доцільним визначити адміністративні райони і міські ради, які входять до першого (внутрішнього) та другого (зовнішнього) поясу приміської зони м. Одеси на підґрунті науково-методичного підходу, запропонованого Ібатуллінім Ш.І. [120].

Отже до внутрішнього поясу приміської зони входять Біляївський, Комінтернівський та Овідіопольський райони, а також міста обласного значення Чорноморськ, Теплодар, Южне.

Зовнішній пояс приміської зони утворюють Іванівський, Білгород-Дністровський, Роздільнянський райони, місто обласного значення – Білгород-Дністровський та м. Роздільне.

Загальна характеристика досліджуваної території Одеської міської агломерації, що утворена власне м. Одесою та 2-ма поясами приміської зони наведена у табл. 2.14.

Таблиця 2.14.

Загальна характеристика Одеської міської агломерації*

Структурний елемент	Площа		Кількість населення	Щільність чол/кв.км
	кв.км	% в структурі агломерації		
м. Одеса	236,9	2,79	1 015 121	4285
м. Білгород-Дністровський	33,49	0,39	50 078	1495
м. Чорноморськ	25,4	0,30	59 817	2355
м. Теплодар	10,61	0,12	10 228	964
м. Южне	7,74	0,09	31 814	4110
Внутрішній пояс приміської зони				
Біляївський район	1496	17,61	93 134	62
Комінтернівський район	1487	17,51	70 208	47
Овідіопольський район	815	9,59	74 620	92
Всього:	3798	44,71	237 962	
Зовнішній пояс приміської зони				
Іванівський район	1162	13,68	26 659	23
Білгород-Дністровський район	1852	21,80	60 637	33
Роздільнянський район	1368	16,11	58 070	42
Всього:	4382	51,59	145 366	
Разом:	8494,14	100	1 550 386	

*Складено авторами на підставі матеріалів Головного управління статистики в Одеській області.

У таких межах приміська зона Одеси займає площу близько 8,0 тис. км² (що складає 25% території Одеської області), на якій проживає 383,3 тис. осіб (16% населення Одеської області). Територіальна організація приміської зони Одеси має певні особливості. Вона територіально-акваторіальна – майже половину приміської зони Одеси займає морська акваторія, що створює додаткові можливості її планувальної організації та використання. Крім цього, за переліком основних господарських функцій та характером і тісністю їх поєднання по відношенню до міста приміська зона має поясну структуру з елементами зонально-кільцевої форми. Вона складена поясами з різним переліком та поєднанням господарських функцій.

Перший пояс формують найближчі передмістя Одеси, які виконують переважно санітарно-захисні, інженерно-технічні, транспортно-розподільчі, розвантажувальні, розселенські, рекреаційні та резервно-планувальні функції та мають найбільш високу інтенсивність господарської діяльності – це ближня приміська зона міста що являє собою урба-

нізоване ядро Одеської агломерації. Урбанізоване ядро складає територія міста Одеси і безпосередньо прилеглих до межі міста територій між Сухим і Григоріївським лиманами та перспективним транспортним коридором «ЧЕС – Євразійський» як об'їзної дороги м. Одеси.

Вздовж головних транспортних магістралей на відстані до 60 км сформувався другий пояс приміської зони з досить масовими повсякденними "маятниковими" поїздками населення до Одеси – інтенсивними трудовими, торговельними, побутовими, діловими. Цей пояс приміської зони виконує насамперед адміністративно-управлінські, розселенські, транспортно-розподільчі, ресурсні та продовольчо-постачальні функції. Він має зіркоподібну кільцево-радіальну конфігурацію і утворює віддалену приміську зону міста. Зазначені пояси, з одного боку, достатньою мірою виражені і мають свою чітку приміську спеціалізацію. З другого боку, їх розмежування досить умовне внаслідок значного перекриття приміських функцій. Досліджуючи вищенаведені дані варто зазначити, що пояси приміської зони займають порівняно рівні частки у структурі міської агломерації. Та, незважаючи на те, що за площею м. Одеса займає тільки 3% площі агломерації, воно створює значний економічний, екологічний та соціальний вплив на інші території. Досліджуючи зведені дані, що наведені у Додатку Г та узагальнені (таблиця 2.15.) дані Головного управління Державної служби геодезії, картографії та кадастру в Одеській області, варто звернути увагу, що на території Одеської міської агломерації зосереджено 90% всіх рекреаційних територій.

При аналізі стану забудованих земель, варто відзначити, що частка земель промисловості на території Одеської міської агломерації складає 70% від відповідного обласного показника.

В той же час досліджено співвідношення рекреаційних територій та угідь, функціонування та розвиток яких негативно впливає на стан навколишнього природного середовища. До вищезазначених угідь було включено: землі промисловості; землі під відкритими розробками, кар'єрами, шахтами та відповідними спорудами; землі комерційного та іншого використання; землі громадського призначення, змішаного використання; землі, які використовуються для транспорту та зв'язку та землі, які використовуються для технічної інфраструктури.

Таблиця 2.15.

Характеристика земель Одеської міської агломерації по угіддям

Назва угідь/Адміністративні утворення	Міста агломерації						Внутрішній пояс			Зовнішній пояс			Всього по агломерациі	Частка до обласного показника, %	Одеська область	
	м. Дністровський	м. Чорноморськ	м. Одеса	м. Южне	с/гт Теплодар	Білявський район	Комінтернівський район	Овідіопольський район	Вікторівський район	Дністровський район	Іванівський район	Роздільнянський район				Всього по агломерациі
Сільськогосподарські землі	693,08	451,37	2753,25	191,10	271,93	106320,09	117227,59	56366,70	136335,01	103015,66	122978,22	646604,01	24,32	2659162,69		
Землі у стадії меліоративного будівництва та відновлення родючості						656,14	74,00	17,00	60,30		199,00	1006,44	47,19	2132,82		
Ліси та інші лісовириті площі	39,00		305,78	4,20	2,00	8137,86	5009,20	3335,61	5032,71	6176,08	6178,60	34221,04	15,35	222987,09		
Забудовані землі	2047,40	1528,19	12455,17	849,07	480,48	6486,30	7739,68	5569,92	5305,15	3761,05	4494,93	50717,32	38,67	131163,38		
Відкриті заболочені землі	116,20	0,02	545,80	6,09		11639,51	473,33	1223,01	7869,32	638,70	639,66	23151,62	31,55	73372,16		
Сухі відкриті землі							93,26					93,26	40,62	229,58		
Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом	461,62	56,23	167,00	8,37	17,02	1180,94	1729,66	690,91	1177,68	1713,65	1447,49	8650,57	25,52	33891,18		
Води	5,00	610,59	15,00	2,07	2,30	15481,40	16682,67	14299,45	29171,69	890,86	1059,08	78220,11	37,15	210576,98		
З усіх земель рекреаційного призначення	483,42	218,52	851,31	30,57	21,80	241,26	938,30	391,70	154,69	7,51	142,39	3481,47	90,20	3859,59		
Загальна площа	3362,30	2646,40	16242,00	1060,89	773,72	149246,10	148955,39	81485,60	184891,56	116196,00	136797,98	841657,94	25,26	3331383,06		

*Розроблено авторами на підставі даних Головного управління Держгеокадастру у Одеській області станом на 01.01.2016 року.

Діагностика відповідних показників (рисунок 2.8) дає змогу констатувати, що кількісний склад земель, що негативно впливає на довілля в разі перевищує кількість рекреаційних територій в кожному районі та населеному пункті Одеської міської агломерації.

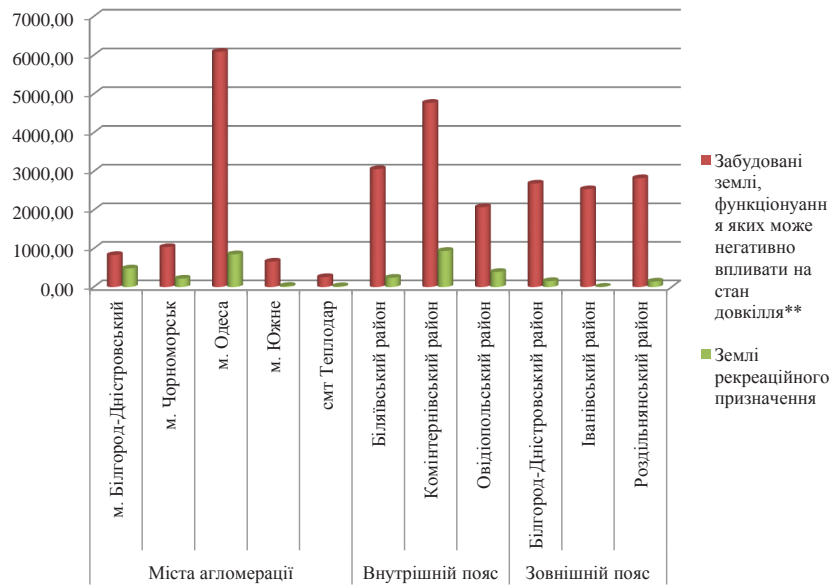

Рис. 2.8. Порівняльна характеристика співвідношення рекреаційних територій та земель, функціонування яких негативно впливає на стан навколишнього природного середовища*

*Розроблено авторами на підставі даних Головного управління Держгеокадастру у Одеській області станом на 01.01.2016 року.

**До відповідних земель включено землі промисловості; землі під відкритими розробками, кар'єрами, шахтами та відповідними спорудами; землі комерційного та іншого використання; землі громадського призначення, змішаного використання; землі, які використовуються для транспорту та зв'язку та землі, які використовуються для технічної інфраструктури

Найвищий показник кількісного складу рекреаційних земель по відношенню до територій, що негативно впливають на навколишнє природне середовище, спостерігається у м. Білгород-Дністровський, в якому рекреаційні території складають 58% від вищевказаних

угідь, що також є вкрай недопустимо для збалансованого розвитку територій. Найгірший показник кількісного складу відповідних земель спостерігається в Іванівському районі, де на 7,5 га рекреаційних територій припадає 2540,5 га земель, функціонування яких негативно впливає на стан довілля.

Вищевикладене свідчить про невисокий кількісний склад рекреаційних територій. Відповідні угіддя не можуть забезпечити як потребу рекреантів у відпочинку, так і необхідний захист та відновлення стану довілля через негативний техногенний вплив.

Як видно з рисунка 2.9., площа потенційно рекреаційних територій (до якої нами було включено такі угіддя як землі кемпінгів, будинків для відпочинку або проведення відпусток, ліси для відпочинку та землі зелених насаджень загального користування) в більшості адміністративних одиниць Одеської міської агломерації переважає по площі офіційні дані щодо кількісного складу земель рекреаційного призначення.

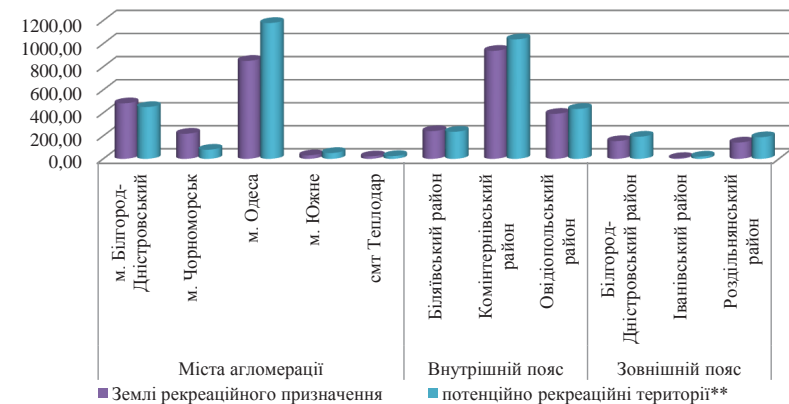

Рис. 2.9. Співвідношення рекреаційних земель та потенційно рекреаційних територій.*

*Розроблено авторами на підставі даних Головного управління Держгеокадастру у Одеській області станом на 01.01.2016 року.

**До потенційно рекреаційних територій включено угіддя: землі кемпінгів, будинків для відпочинку або проведення відпусток, ліси для відпочинку та землі зелених насаджень загального користування

Це свідчить про нечітку регламентацію та виокремлення рекреаційних земель, зменшення їх кількості із-за неузгодженості інституційного підґрунтя відповідних територій.

Аналізуючи загальний стан території та проживаючого в ній населення, варто зазначити, що демографічна ситуація агломерації (таблиця 2.16.) в містах характеризується від'ємним показником приросту населення, окрім м. Южне та Теплодар.

Таблиця 2.16.

Загальні коефіцієнти народжуваності, смертності та природного приросту населення по містах та районах області (на 1000 чоловік наявного населення)*

	Кількість народжених			Кількість померлих			Природний приріст (скорочення) населення		
	усього	у міських поселеннях	х	усього	у міських поселеннях	у сільській місцевості	усього	у міських поселеннях	у сільській місцевості
м. Одеса	9,9	9,9	х	12,2	12,2	х	-2,3	-2,3	Х
Білгород-Дністровська міська рада	12,5	12,5	х	13,7	13,7	х	-1,2	-1,2	Х
Чорноморська міська рада	10,1	10	10,8	12,1	12	12,9	-2,0	-2,0	-2,1
м. Теплодар	14,4	14,4	х	6	6	х	8,4	8,4	Х
м. Южне	9,6	9,6	х	7,9	7,9	х	1,7	1,7	Х
Зовнішній пояс приміської зони									
Біляївський	17,9	18,6	17,7	16,2	18,8	15,7	1,7	-0,2	2
Комінтернівський	12,6	11,7	12,6	13,2	17,7	14,1	-0,6	-6,0	-1,5
Овідіопольський	14	13,8	14,2	13,7	14,2	13,3	0,3	-0,4	0,9
Зовнішній пояс приміської зони									
Іванівський	18,4	17	19,1	17,4	14,9	18,7	1	2,1	0,4
Білгород-Дністровський	15,1	х	15,1	15,2	х	15,2	-0,1	х	-0,1
Роздільнянський	15,4	13,3	17	14,4	13,1	15,3	1	0,2	1,7
Одеська область	12,1	10,9	14,7	14	12,7	16,5	-1,9	-1,8	-1,8

*Складено авторами на підставі [249]

Біляївський, Роздільнянський, Овідіопольський, Іванівський райони приміської зони м. Одеси характеризуються позитивним показником приросту населення, в той час як середній показник по регіону – від'ємний.

Населення Одеського регіону переважно працює в галузях оптової та роздрібною торгівлі; ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів, сільському, лісовому та рибному господарстві.

Середній рівень заробітної плати по агломерації наведений у таблиці 2.17.

Таблиця 2. 17.

Заробітна плата населення Одеської міської агломерації*

	2010	2011	2012	2013		
				грн.	відсотків до 2012	% у порівнянні із середньою по області
м. Одеса	2142	2503	2822	3099	109,8	105,16
м. Білгород-Дністровський	1767	2076	2375	2595	109,3	88,06
м. Чорноморськ	3013	3349	3595	3786	105,3	128,47
м. Теплодар	1428	1855	2196	2465	112,2	83,64
м. Южне	4147	5178	5791	5981	103,3	202,95
Внутрішній пояс приміської зони						
Біляївський	1636	1843	2396	2701	112,7	91,65
Комінтернівський	2053	2584	2914	3240	111,2	109,94
Овідіопольський	1922	2063	2375	2684	113	91,08
Зовнішній пояс приміської зони						
Іванівський	1501	1578	1840	2128	115,7	72,21
Білгород-Дністровський	1489	1705	1914	2198	114,9	74,58
Роздільнянський	1692	1912	2312	2624	113,5	89,04
Одеська область	2046	2387	2700	2947	109,2	100

*Складено авторами на підставі [249]

Досліджуючи вищевикладені дані варто зазначити, що по всім адміністративно-територіальним утворенням Одеської міської агломерації спостерігається тенденція до підвищення середнього рівня номінальної заробітної плати.

Але у переважній більшості районів рівень заробітної плати є меншим за середній по області. По діаграмі 2.10. можна побачити, що межу середнього рівня заробітної плати по Одеській області перетинають м. Одеса, м. Чорноморськ, м. Южне та Комінтернівський район.

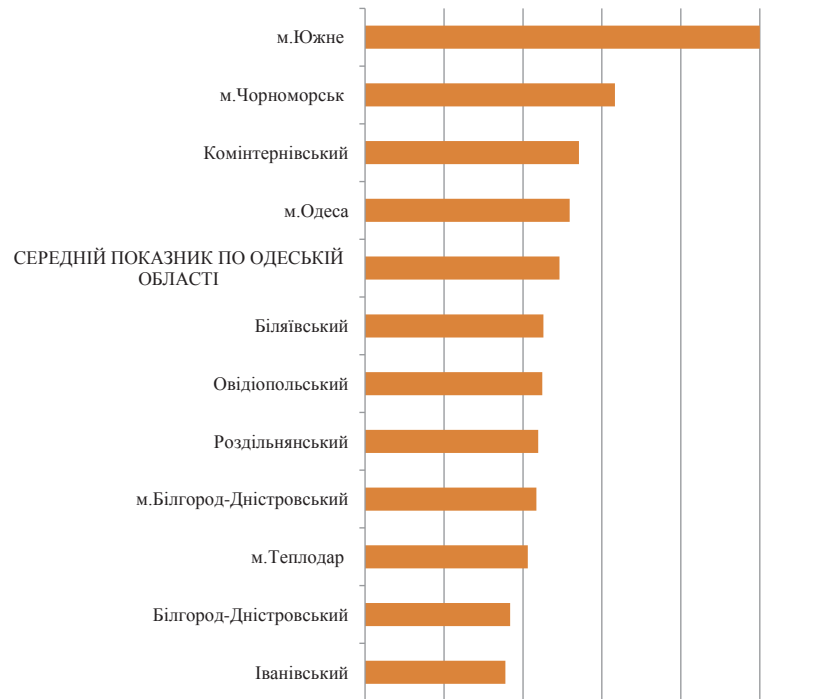

Рис. 2.10. Рівень заробітної плати робітників Одеської міської агломерації*
*Розроблено авторами на підставі [249]

Основна мета планування приміських територій полягає у встановленні взаємної відповідності між багатограними громадськими потребами, можливостями природного і виробничого комплексу для відповідного виду їх господарського використання та особливо – за-

безпечення екологізації розвитку рекреаційних територій. Для забезпечення екологізації економічного розвитку відповідних територій необхідною умовою є залучення інвестицій.

Поняття «інвестиційне забезпечення природоохоронної діяльності» визначається як сукупність інвестиційних ресурсів, необхідних для реалізації природоохоронних заходів, спрямованих на збереження, поліпшення і раціональне використання природно-ресурсного потенціалу.

Аналіз загальної кількості капітальних інвестицій (таблиця 2.18) в Одеській міській агломерації, дає змогу констатувати, що у порівнянні з 2010 у 2014 році сумарна частка інвестицій Одеської міської агломерації в структурі області значно знизилась, що може свідчити про зниження інвестиційної привабливості міської агломерації.

Природоохоронні інвестиції мають певні особливості в порівнянні з інвестиціями в інші сфери господарської діяльності, до них можна віднести: залучення великої кількості користувачів природних ресурсів; безпосередню пов'язаність з природними процесами, спрямованість не лише на відновлення природного середовища, а й на запобігання негативного антропогенного впливу на природу; системність здійснення у часі та просторі; наочність, транспарентність, конкретність, ясність та наочність цілей [129].

Безпосередньою метою природоохоронних інвестицій не є отримання прибутку. Результатом такого типу інвестицій є одержання суспільного блага, що не можуть бути привласнені окремим індивідом і використані всіма членами суспільства.

У процесі аналізу інвестиційного забезпечення природоохоронної діяльності виявлено тенденцію до зростання загальних витрат суб'єктів господарювання на охорону навколишнього природного середовища протягом 2000-2008 рр. У 2009 році обсяги інвестування знизились на 9%, але у 2010 р. їх зростання відновилося і в 2011 р. спостерігалися найбільші внески капітальних інвестицій та поточних витрат на охорону навколишнього середовища, які становили – 18490,5 млн грн. – на 41% більше порівняно з 2010 р. З них 65,1% (12039,7 млн. грн.) – поточні витрати на охорону навколишнього се-

редовища, пов'язані з експлуатацією і обслуговуванням засобів природоохоронного призначення, 30,3% (5607,4 млн. грн.) – інвестиції в основний капітал, направлені на будівництво і реконструкцію природоохоронних об'єктів, придбання обладнання для реалізації заходів екологічного спрямування і 4,6% (843,6 млн. грн.) – витрати на капітальний ремонт природоохоронного обладнання.

Таблиця 2.18.
Капітальні інвестиції по Одеській міській агломерації
(у фактичних цінах, млн.грн.)*

	2010	2011	2012	2013	2014
м. Одеса	6502	5933	6277	6008	6047
м. Білгород-Дністровський	76	98	98	87	86
м. Чорноморськ	487	453	936	456	387
м. Теплодар	18	13	12	5	4
м. Южне	533	517	667	768	509
Внутрішній пояс приміської зони					
Біляївський	193	281	438	421	217
Комінтернівський	681	381	588	446	434
Овідіопольський	360	412	537	351	435
Зовнішній пояс приміської зони					
Білгород-Дністровський	124	168	1491	181	167
Іванівський	18	31	15	14	17
Роздільнянський	42	28	56	45	37
Всього по приміській зоні	1418	1301	3125	1458	1307
Інші адміністративно-територіальні утворення області	690	1032	3516	3090	1021
Одеська область	9724	9347	14631	11872	9361
% приміської зони в структурі області	14,58	13,92	21,36	12,28	13,962
% міської агломерації в структурі області	92,90	88,96	75,97	73,97	89,09

*Складено авторами на підставі [249]

У приміській зоні розміщуються багато об'єктів комунально-господарського комплексу міста: водопровідні станції і станції аерації, полігони для відходів, сміттепереробні заводи. Тут же знаходять місце найбільш складні і ємні по території транспортні системи. Приміська зона служить і зоною відпочинку, де створюється рекреа-

ційна інфраструктура. Однак і сьогодні, як свідчать авторські дослідження (таблиця 2.19.), рекреаційний потенціал земель міських агломерацій залишається досить високим і є одним з найбільш вагомим для наповнення державного бюджету всіх рівнів.

Таблиця 2.19
Стан земель рекреаційного призначення Одеської міської агломерації

Структурний елемент	Площа тис км кв.	Кількість населення	Площа земель рекреаційного призначення, га	% в структурі території	Насиченість га/тис. чол.
м. Одеса	0,16	1 015 121	851,3097	5,32	0,84
м. Білгород-Дністровський	0,03	50 078	483,4212	16,11	9,65
м. Чорноморськ	0,03	59 817	218,5242	7,28	3,65
м. Теплодар	0,01	10 228	21,8018	2,18	2,13
м. Южне	0,01	31 814	30,5731	3,06	0,96
Внутрішній пояс приміської зони					
Біляївський район	1,49	93 134	241,2563	0,16	2,59
Комінтернівський район	1,49	70 208	938,2977	0,63	13,36
Овідіопольський район	0,81	74 620	391,6990	0,48	5,25
Всього:	3,79	237 962	1571,253	0,41	6,60
Зовнішній пояс приміської зони					
Іванівський район	1,16	26 659	7,5100	0,01	0,28
Білгород-Дністровський район	1,85	60 637	154,6857	0,08	2,55
Роздільнянський район	1,37	58 070	142,9900	0,10	2,46
Всього:	4,38	145 366	305,1857	0,07	2,10
Разом:	8,41	1550386,0	3482,07	0,41	2,25

*Складено авторами на підставі даних Головного управління Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру в Одеській області та [249]

Досліджуючи кількісний склад земель рекреаційного призначення Одеської міської агломерації (таблиця 2.19.), варто відзначити що відповідні території займають 77% в загальній структурі області, але вкрай не забезпечуються територіями відпочинку, адже їх площа складає 0,4% від загальної. Рекреаційні землі часто прийнято виділяти у землі особливого статусу використання (таблиця 2.20).

Таблиця .2.20

Землі особливого режиму використання
Одеської міської агломерації*

Структурний елемент	Площа тис км кв.	Площа земель особливого статусу використання, в тому числі			
		рекреаційного призначення, га	Природо охоронного призначення	оздоровчого призначення	історико-культурного призначення
м. Одеса	0,16	851,31	63,71	712,07	-
м. Білгород-Дністровський	0,03	500,51	-	123,86	-
м. Чорноморськ	0,03	218,45	-	-	-
м. Теплодар	0,01	21,80	-	-	-
м. Южне	0,01	30,56	-	23,09	-
Внутрішній пояс приміської зони					
Біляївський район	1,49	241,26	89,40	62,73	24,84
Комінтернівський район	1,49	908,94	1797,67	2,0219	0,48
Овідіопольський район	0,81	375,00	-	10,26	5,00
Всього:	3,79	1525,20	1887,07	75,01	30,32
Зовнішній пояс приміської зони					
Іванівський район	1,16	7,5100	385,5000	-	-
Білгород-Дністровський район	1,85	154,68	-	142,90	-
Роздільнянський район	1,37	129,99	-	-	-
Всього:	4,38	292,18	385,5000	142,90	-
Разом:	8,41	3440,01	2336,28	1076,93	30,32

*Складено авторами на підставі даних Головного управління Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру в Одеській області

Питома вага земель особливого статусу використання Одеської міської агломерації наведена на рисунку 2.11.

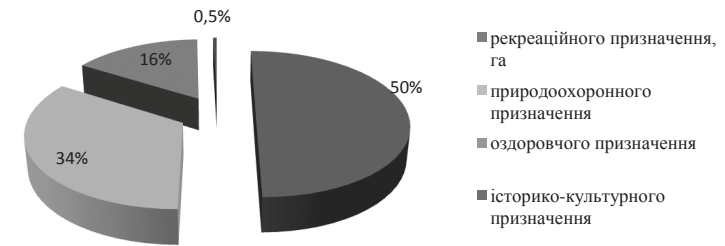

Рис. 2.11. Структура земель особливого статусу використання*

*Складено авторами на підставі даних Головного управління Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру в Одеській області

Досліджуючи динаміку розвитку земель рекреаційного призначення Одеської міської агломерації, варто звернути увагу на те, що в межах приміської зони спостерігається стійка тенденція до збільшення відповідних територій (рисунок 2.12.), особливо у 2012-2013 роках.

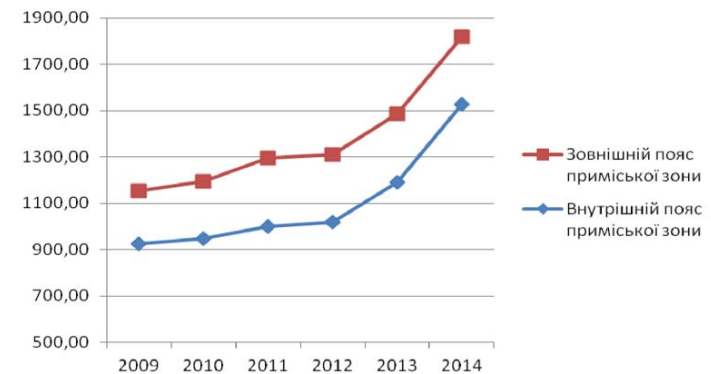

Рис. 2.12. Динаміка стану земель рекреаційного призначення врахуванням двопоясності приміської зони Одеської міської агломерації

*Складено авторами на підставі даних Головного управління Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру в Одеській області

В містах агломерації, найбільша площа земель рекреаційного призначення спостерігається у м.Одеса (851 га), м Білгород-Дністровський (біля 500 га) та м. Чорноморськ (218 га) (рисунк 2.13.).

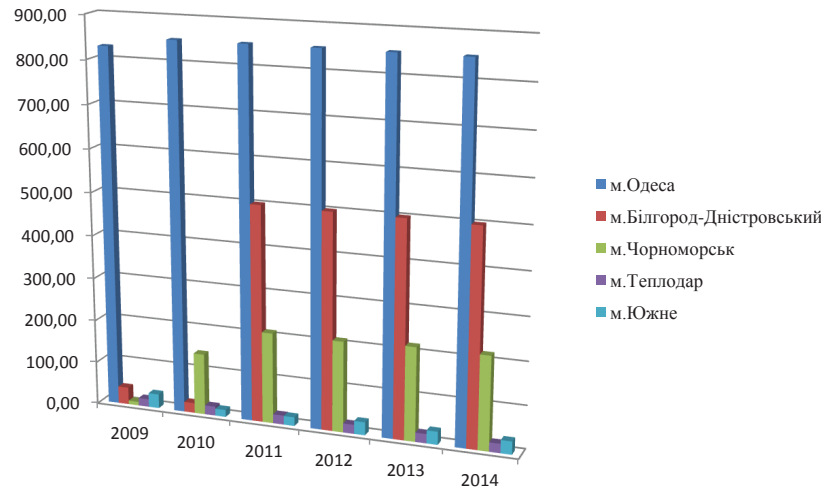

Рис. 2.13. Динаміка кількісного стану земель рекреаційного призначення у містах Одеської міської агломерації*

*Складено авторами на підставі даних Головного управління

Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру в Одеській області

Економічна функція рекреаційних об'єктів безпосередньо пов'язана з місцями відпочинку та об'єктами ресторанного бізнесу. На підставі [249] в Одеській агломерації існує загальна тенденція до зменшення об'єктів ресторанного господарства. Але вагова частка їх в структурі області збільшується. У порівнянні з 2000 роком вона зросла на 23%. Щодо забезпечення територій Одеської міської агломерації об'єктами для розміщення рекреантів та туристів (таблиця 2.21.), варто зазначити, що у всіх адміністративно-територіальних утвореннях спостерігається тенденція до збільшення їх кількості, що свідчить про розвиток відповідної галузі підприємництва.

Таблиця 2.21.

Готелі та аналогічні засоби розміщування по містах та районах області*

	Кількість						У них номерів					
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2000	2005	2010	2011	2012	2013
м. Одеса	22	32	40	136	122	152	1793	2192	2845	3257	3460	3485
м. Білгород-Дністровський	3	3	4	7	14	22	405	115	206	233	490	388
м. Чорноморськ	1	1	2	4	6	7	147	147	181	230	251	276
м. Теплодар	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
м. Южне	1	1	2	2	2	2	22	20	81	81	62	62
Внутрішній пояс приміської зони												
Біляївський	3	1	1	3	3	3	24	7	10	30	30	30
Березівський	4	2	2	3	3	2	58	26	26	30	36	17
Овідіопольський	–	2	4	21	21	22	–	18	310	349	506	631
Зовнішній пояс приміської зони												
Іванівський	6	3	1	1	2	2	74	28	10	10	16	14
Білгород-Дністровський	4	5	6	5	7	6	27	30	34	22	43	41
Роздільнянський	1	1	–	1	1	2	24	23	–	20	20	58
Інші адміністративно-територіальні утворення області	51	28	19	34	35	33	1100	656	443	551	511	480
Одеська область	96	79	81	217	216	253	3674	3262	4146	4813	5425	5482
% приміської зони в структурі області	18,75	17,72	17,28	15,67	17,13	14,62	5,63	4,05	9,41	9,58	12,00	14,43
% міської агломерації в структурі області	46,88	64,56	76,54	84,33	83,80	86,96	70,06	79,89	89,32	88,55	90,58	91,24

*Складено авторами на підставі [249]

Щодо кількості об'єктів довготривалої рекреації (таблиця 2.22), варто відмітити малий ступінь забезпеченості відповідними об'єктами, особливо на території приміських зон. Щодо міст агломерації, то найбільша кількість пансіонатів та будинків відпочинку розміщена у м. Білгород-Дністровському.

Таблиця 2.22

Будинки та пансіонати відпочинку по містах та районах Одеської міської агломерації*

	Будинки та пансіонати відпочинку						
	Кількість 2013	у них місць					
		2000	2004/05 ²	2009/10 ²	2010/11 ²	2012	2013
м. Одеса	3	880	709	240	240	373	373
м. Білгород-Дністровський	5	1143	726	860	890	720	1500
м. Чорноморськ	-	-	-	-	-	-	-
м. Теплодар	-	-	-	-	-	-	-
м. Южне	-	-	-	-	-	-	-
Внутрішній пояс приміської зони							
Біляївський	-	-	-	-	-	-	-
Березівський	-	-	-	-	-	-	-
Овідіопольський	-	-	184	210	339	-	-
Зовнішній пояс приміської зони							
Іванівський	-	-	-	-	-	-	-
Білгород-Дністровський	-	-	-	-	-	-	-
Роздільнянський	-	-	-	-	-	-	-
Одеська область	9	2023	2092	1490	1469	1243	2023

*Складено авторами на підставі [249]

Враховуючи вищевказані особливості приміських територій та норми існуючого законодавства нашої країни, варто зазначити, що єдиним нормативно закріпленим механізмом вдосконалення процесів планування та розвитку приміських зон є формування ефективного механізму екологізації та розвитку містобудівної політики в межах приміських зон [51]. Комплексна система регулювання та екологізації земельних відносин покликана створювати та підтримувати повноцінне життєве середовище. Особливої уваги на шляху до досягнення еколого-економічної рівноваги розвитку територій потребують рекреаційні землі, які є одночасно основою для відпочинку, джерелом фінансових надходжень і економічного росту територій та цінними територіями, що потребують екологічного захисту.

РОЗДІЛ III

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РЕКРЕАЦІЙНИМ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ МІСЬКИХ АГЛОМЕРАЦІЙ

3.1. Методичний базис організаційно-економічного забезпечення зонування рекреаційних територій міських агломерацій

В сучасному земельному законодавстві закладені організаційні засади вирішення проблеми регулювання землекористування шляхом зонування територій. Так законодавством визначено, що зонування земель здійснюється у межах населених пунктів. При зонуванні земель встановлюються вимоги щодо допустимих видів забудови та іншого використання земельних ділянок у межах окремих зон.

При цьому Проектом Містобудівного кодексу України [228] передбачена структуризація зонування територій тільки населених пунктів. В ньому передбачається регламентування, за яким на основі затвердженої містобудівної документації в межах території населеного пункту встановлюються функціональні зони: громадсько-ділової та комерційної діяльності; житлові зони; виробничі зони; зони невикористаної діяльності; зони спеціального призначення; комунально-складські зони; зони рекреації.

Узагальнюючий підсумок типізації рекреаційних територій наведено на рисунку 3.1.

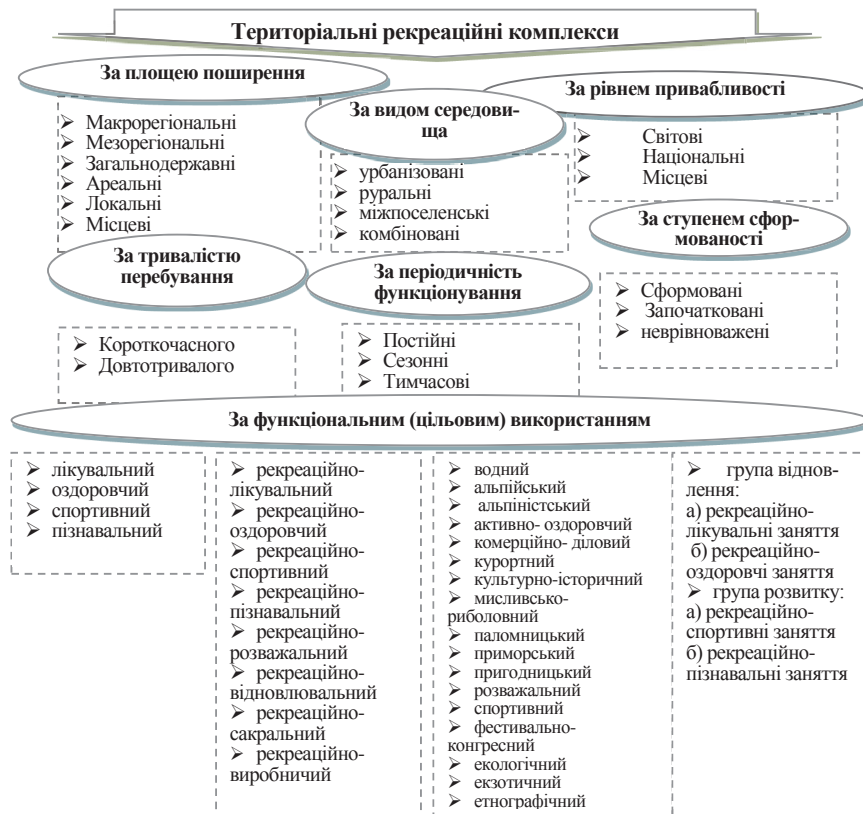

Рис. 3.1. Типізація рекреаційних комплексів *
*Складено авторами на підставі [184; 253; 244; 255].

Різні підходи щодо типізації рекреаційних територій пропонують І.В.Зорін, В.С.Преображенський, Ю.О.Веденін [255], В.І.Павлов, Л.М. Черчик [193] та інші дослідники[184].

Підсумовуючий висновок полягає в тому, що найскладніші та найрізноманітніші погляди дослідників виявляються у сфері поділу рекреаційних систем за функцією та цільовим використанням.

Загально визнаними принципами зонування земель є: пріоритетність використання землі як природного ресурсу та основного засобу виробництва; забезпечення екологічних критеріїв розвитку землекористуван-

ня; поєднання економічно ефективного та соціально доцільного використання земель; урахування громадських і приватних інтересів під час зонування земель; відкритість інформації з зонування земель.

Базуючись на вищевикладених принципах та трансформуючи їх на рекреаційне землекористування, основи економіко-екологічного зонування рекреаційних територій наведені на рис. 3.2.

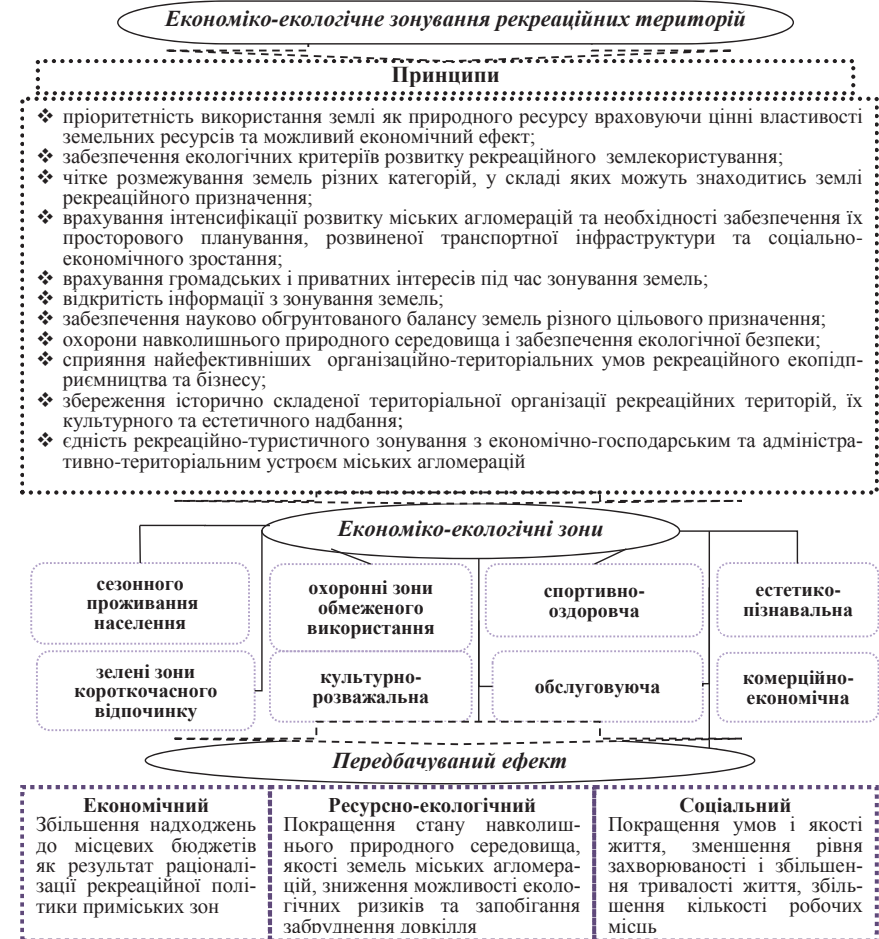

Рис. 3.2. Науково-економічне забезпечення зонування рекреаційних територій міських агломерацій

Еколого-економічне зонування рекреаційних територій передбачає відхід від економічної діяльності, воно орієнтується на екологічний фактор розвитку територій. Але в сучасних умовах розвитку економіки країни та інтересів суб'єктів господарювання, суперечливим вбачається ефективність відповідного типу зонування.

Нами пропонується економіко-екологічне зонування (рисунок 3.3.), що передбачає екологізацію економіки з врахуванням існуючої економічної ефективності господарської діяльності, потреб населення та стейкхолдерів в системі рекреаційного землекористування.

Рис. 3.3. Типологія земель рекреаційного призначення на підґрунті економіко-екологічного зонування.

Нами запропоновано комплексний підхід до формування механізму зонування земель рекреаційного призначення, який повинен базуватися на трансформації відносин власності, а саме чіткому розмежуванні форм власності та видів використання рекреаційних територій. Адже в сфері приватизації питання використання та розширення рекреаційних територій не регламентовані. Авторська концепція економіко-екологічного зонування та обґрунтування необхідності і особливостей запропонованих зон наведені на рисунку 3.4.

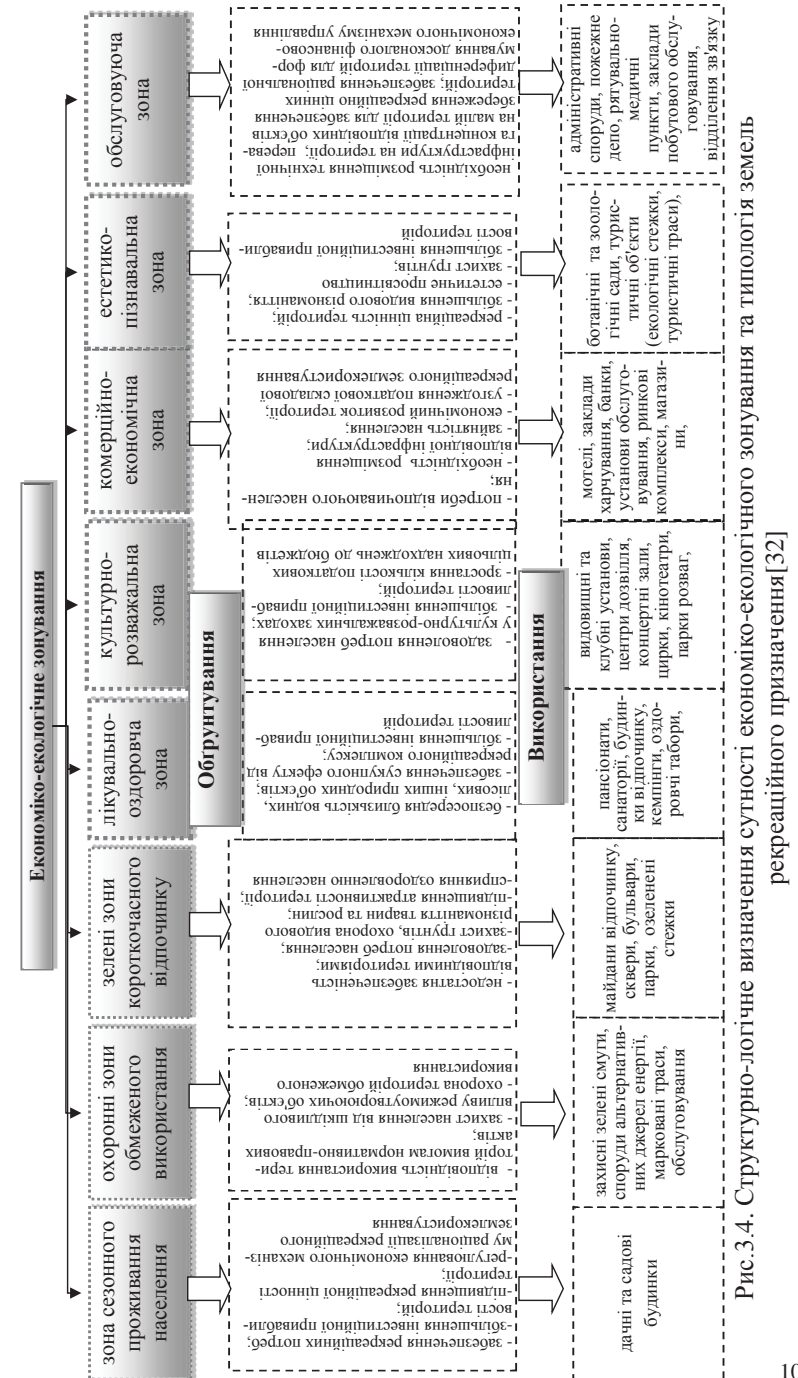

Рис.3.4. Структурно-логічне визначення сутності економіко-екологічного зонування та типологія земель рекреаційного призначення [32]

Запропоноване наукове бачення сутності економіко-екологічного зонування рекреаційних територій вимагає чіткої диференціації та виділення об'єктів, які можуть розташовуватися на відповідних землях. Містяться також напрями використання та перелік об'єктів, що передбачено розміщувати у конкретних зонах.

Економіко-екологічне зонування рекреаційних територій, чітке розмежування відповідних видів діяльності та сфери використання земель позитивно вплине на економічний, екологічний, соціальний та естетичний розвиток рекреаційної галузі, адже завдяки такому підходу має місце розробка якісно нової стратегії розвитку рекреаційних територій. Організаційні аспекти зонування повинні бути відображені у нових методичних підходах та порядку оцінки відповідних земель. Досліджуючи економічну складову розвитку територій, варто зауважити, що земельні ресурси є джерелом наповнення державних бюджетів як ресурсу, за який передбачається плата за користування.

В системі економічного розвитку рекреаційного землекористування вагомим аспектом є механізм оподаткування, базисом якого є нормативна грошова оцінка земель, на основі якої обчислюються орендна плата і сума податку за використання земель.

І.К. Бистряков в своїх наукових працях присвячених цим аспектам наголошує, що основні проблемні питання адекватної оцінки природних ресурсів пов'язані з недосконалістю загальної методології її проведення, а також наявністю придатної нормативно-правової бази виконання відповідних розрахунків. Тривалий час природні ресурси розглядалися окремо від проблем оцінки елементів національного багатства та їхнього відтворення. Саме відсутність дотепер єдиних погоджених методичних підходів до економічної оцінки природних ресурсів, включаючи водні, земельні, лісові та надра, не дозволяє врахувати й відобразити їх у складі національного багатства країни поряд із вартістю основних виробничих фондів. Тому, враховуючи факт того, що саме нормативна грошова оцінка є базою для обчислення розміру земельного податку та орендної плати, а отже служить одним з основним економічних регуляторів використання рекреаційних територій, варто здійснити аналіз нормативної грошової оцінки

та характеру проблем на сучасному етапі використання рекреаційних земель. В основу розрахунку грошової оцінки цих земель береться нормативний рентний дохід на один квадратний метр площі для відповідної категорії земель.

Варто зазначити, що в українському законодавстві проведення економічної оцінки земель передбачено тільки для земель сільськогосподарського та лісогосподарського призначення.

Але, враховуючи, що поняття землі як товару законодавчо введено в активний практичний обіг та пов'язано з ринком нерухомості, який формує центральну ланку у всій системі ринкових відносин, найголовніше місце в економічному регулюванні земельних відносин посідає оціночна діяльність. В сфері рекреаційного землекористування для визначення вартості, розміру податків та зборів, орендної плати та інших платежів використовуються дані нормативної грошової оцінки.

Основою для визначення нормативної грошової оцінки є капіталізація рентного доходу, що визначається з врахуванням територіального розміщення земельної ділянки.

У існуючих методичних підходах до нормативної грошової оцінки землі України поділяються за територіальною ознакою на 2 види – землі в межах населених пунктів та землі за межами населених пунктів. Для обох вище визначених видів існують нормативно затверджені методологічні документи по вирахуванню оцінки територій. Також законодавством України виділено окремі методики розрахунку нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення.

Згідно [219; 223] нормативна грошова оцінка одного квадратного метра земельної ділянки населених пунктів визначається за формулою

$$Ц_n = \frac{B \cdot H_n}{H_k} \cdot K_\phi \cdot K_m \quad (3.1.)$$

де $Ц_n$ – нормативна грошова оцінка квадратного метра земельної ділянки (у гривнях);

V – витрати на освоєння та облаштування території в розрахунку на квадратний метр (у гривнях);

H_{Π} – норма прибутку (6%);

H_K – норма капіталізації (3%);

K_{Φ} – коефіцієнт, який характеризує функціональне використання земельної ділянки (під житлову та громадську забудову, для промисловості, транспорту тощо);

K_M – коефіцієнт, який характеризує місце розташування земельної ділянки.

Нормативна грошова оцінка земельної ділянки підлягає індексації відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 12.05.2000 N 783 "Про проведення індексації грошової оцінки земель".

Коефіцієнт, який характеризує функціональне використання земельної ділянки (K_{Φ}), враховує відносну прибутковість видів економічної діяльності та визначається порядком нормативної грошової оцінки земель с/г призначення та населених пунктів. Відповідно для земель рекреаційного призначення та зелених зон він є понижувальним і складає 0,5. Тобто навіть враховуючи високу природоохоронну, рекреаційну та екологічну цінність відповідних територій, при вирахованні оцінки значення її вдвічі знижується.

Коефіцієнт, який характеризує місцерозташування земельної ділянки (K_M) розраховується з формулою:

$$K_M = K_{M1} \cdot K_{M2} \cdot K_{M3}, \quad (3.2.)$$

де K_{M1} – складова, яка визначається в залежності від розташування адміністративно-територіального утворення в державній, обласній та місцевій системах виробництва;

K_{M2} – складова, яка визначається в залежності від містобудівної цінності земельної ділянки;

K_{M3} – локальна складова, що визначається в залежності від розташування об'єкту в економіко-планувальній зоні.

Середня вартість одного квадратного метра земель населеного пункту в залежності від регіональних факторів місця розташування (C_{NM}) визначається за формулою

$$C_{NM} = \frac{V \cdot H_{\Pi}}{H_K} K_{M1} \quad (3.3.)$$

Значення коефіцієнта K_{M1} є добутком коефіцієнтів, які враховують:

➤ кількість населення, територіальне місце розташування, та адміністративний статус населеного пункту (Додаток Д.1);

➤ входження в приміську зону міст з чисельністю населення 100 тис. чол. і більше та обчислюється згідно [223] (Додаток Д.2);

➤ наявність у населеного пункту статусу курорту та визначається відповідно до [223] (Додаток Д.3);

➤ входження до зон радіаційного забруднення та визначається згідно [219].

Досліджуючи таблицю (Додаток Д.4), можна сказати, що відповідні підвищувальні коефіцієнти застосовуються тільки до міст обласного значення, чисельністю населення більше 20000 осіб. А значення відповідних коефіцієнтів підвищують нормативну грошову оцінку не в значній мірі (особливо у порівнянні з тим, наскільки для рекреаційних територій значення оцінки зменшують коефіцієнт функціонального призначення).

За умови знаходження земель у приміських зонах великих міст (Додатки Д.5), значення нормативної грошової оцінки територій збільшується, в залежності від чисельності населення відповідних міст.

Рекреаційні території мають свої особливості, які по мірі віддалення від населеного пункту та зменшення техногенного впливу можуть покращуватись. Так як базою оподаткування є нормативна грошова оцінка земельних ділянок, аналізуючи коефіцієнти, які є складовими частинами для обрахунку нормативної грошової оцінки можна зробити висновок, що для земель рекреаційного призначення встановлені понижувальні коефіцієнти. Визначаючи нормативну грошову оцінку земель рекреаційного призначення приміських територій варто відзначити нещодавні зміни нормативно-правових актів, що регулюють питання визначення та оцінки відповідних земель (Додаток Д.6).

Підсумовуючи дані вищевикладених нормативно-правових актів, варто відзначити, що в існуючих умовах знизилась цінність знаходження земельних ділянок у приміських зонах великих населених пунктів. Якщо раніше до відповідних земельних ділянок застосовувались підвищувальні коефіцієнти – то згідно нового Порядку – понижувальні.

Аналіз загального алгоритму визначення нормативної грошової оцінки земель за межами населених пунктів показує, що однією із складових частин є показник нормативу рентного доходу від використання земель. Для земель рекреаційного призначення він становить 0,0627 грн/м². Також визначені понижувальні коефіцієнти, що враховують ступінь містобудівної цінності територій у зоні впливу населених пунктів, що є важливим фактором для рекреаційних територій саме приміських зон, враховуючи їх безпосередню близькість до міст-центрів. Навіть включаючи підвищувальні коефіцієнти, які враховують цінність земель оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного призначення та локальні коефіцієнти у межах території рекреаційного призначення, можна стверджувати, що вони не компенсують один одного. Особливо, враховуючи приклади так званого «приховування» дійсного цільового використання земельних ділянок та спекуляцій в процесі оформлення правостановлюючих документів на земельну ділянку, вживання таких понижуючих нормативів, на нашу думку, потребує додаткових досліджень. При вирахуванні нормативної грошової оцінки в межах населених пунктів [223], до земель зелених насаджень, земель рекреаційного та оздоровчого призначення застосовуються понижуючі коефіцієнти 0,5, які фактично скорочують суму нормативної грошової оцінки вдвічі. Варто зазначити, що одночасно існують і підвищуючі коефіцієнти, але вони застосовуються для обмеженого переліку ділянок та не компенсують понижуючого коефіцієнта функціонального використання.

Нормативна грошова оцінка земельної ділянки (Π_n) за межами населених пунктів, тобто і земель рекреаційного призначення розташованих у приміській зоні Одеської міської агломерації визначається згідно [208; 214] за формулою:

$$\Pi_n = \Pi_d \cdot P_d \cdot C_k \cdot K_m \cdot K_B \cdot K_{mc} \cdot K_i \quad (3.4.)$$

де Π_d - площа земельної ділянки, що приймається за даними Державного земельного кадастру або документації із землеустрою, кв. м;

– P_d – рентний дохід на один кв. м площі для відповідної категорії земель, що для земель рекреаційного призначення складає 0,0627 грн/м² (Додаток Д.7). На нашу думку саме визначення рентного доходу не враховує усіх аспектів сучасного розвитку рекреаційного землекористування. Рентний дохід розраховується як різниця між очікуваним валовим доходом від реалізації продукції, отриманої на земельній ділянці, та виробничими витратами і прибутком виробника [209]. Вищевказане поняття означає, що існуючий рентний дохід від земель рекреаційного призначення не враховує дохід від оздоровлення населення, земельно-майнових операцій внаслідок комерційного використання територій, за рахунок збільшення навантаження на економіко-екологічні зони. Це призводить до того, що для рекреаційних територій встановлено низький показник рентного доходу;

– C_k – строк капіталізації, що для земель рекреаційного призначення складає 33 роки;

– K_m – коефіцієнт, який враховує місце розташування земель та визначається за формулою:

$$K_m = K_p \cdot K_L \quad (3.5.)$$

де K_p – коефіцієнт, який враховує регіональні фактори місця розташування кадастрового кварталу, що вирахований нижче;

$$K_p = K_{p1} \cdot K_{p2} \cdot K_{p3} \quad (3.6.)$$

Коефіцієнт, який враховує віддаленість кадастрового кварталу від населених пунктів (K_{p1}), нормативна грошова оцінка земель яких вираховується, якщо найменша відстань від межі кадастрового кварталу до межі населеного пункту не перевищує зони впливу населеного пункту (Д). В даному випадку в узагальненому вигляді для районів внутрішнього приміського поясу м. Одеси K_{p1} є актуальним, для зовнішнього – вже ні.

K_{p2} – коефіцієнт, який враховує віддаленість кадастрового кварталу від автомобільних доріг державного значення (враховуючи можливість різноманітного розташування земельних ділянок, взято середнє значення коефіцієнта, що склало 1,15) (Додаток Д.8);

K_{p3} – коефіцієнт, який враховує розташування кадастрового кварталу у зонах радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи (Додаток Д.9) – в Одеській області такі зони відсутні.

$$K_{p1} = \frac{\left(\frac{C_{\text{нм}} \cdot K_{\text{пт}}}{C_{\text{к}} \cdot P_{\text{д}} \cdot K_{p2} \cdot K_{p3}} - 1\right) \cdot (D - L)}{D} + 1 \quad (3.7.)$$

де $C_{\text{нм}}$ – середня вартість 1 квадратного метра земель населеного пункту залежно від регіональних факторів місця розташування, що визначена відповідно до Порядку нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів, затвердженого наказом Державного комітету України по земельних ресурсах Міністерства аграрної політики України, Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України, Української академії аграрних наук від 27 січня 2006 року № 18/15/21/11, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 05 квітня 2006 року за № 388/12262, з урахуванням коефіцієнта індексації нормативної грошової оцінки земель, гривень;

$K_{\text{пт}}$ – коефіцієнт, який враховує ступінь містобудівної цінності територій у зоні впливу населених пунктів (0,20, враховуючи чисельність населення м. Одеси) (Додаток Д.10);

$C_{\text{к}}$ – строк капіталізації (33 роки);

$P_{\text{д}}$ – рентний дохід на один м² площі для відповідної категорії земель, що для земель рекреаційного призначення складає 0,0627 грн/кв.м (Додаток Д.7) і є майже найменшим серед усіх категорій;

K_{p2} – коефіцієнт, який враховує віддаленість кадастрового кварталу від автомобільних доріг державного значення (враховуючи можливість різноманітного розташування земельних ділянок, взято середнє значення коефіцієнта, що склало 1,15);

K_{p3} – коефіцієнт, який враховує розташування кадастрового кварталу у зонах радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи. Для Одеської міської агломерації відповідний показник відсутній, так як Одеська область не входить до вищевказаних зон;

D – ширина зони впливу населеного пункту, для м. Одеси вона складає 30 км, фактично вона співпадає в узагальненому вигляді з межами районів внутрішнього приміського поясу Одеської міської агломерації (Додаток Д.5);

L – геометрично найменша відстань від межі кадастрового кварталу до межі населеного пункту відповідно до даних індексних кадастрових карт (планів), км. Враховуючи, що розрахунок показника K_{p1} актуальний лише для внутрішнього поясу приміської зони м. Одеси, для розрахунку візьмемо середнє значення L -15 км. (як середина зони впливу м. Одеси).

За даними Одеської міської ради [191], середня вартість 1 м² земель міста складала на 2011 рік 303,24 грн/м². (таблиця 3.1.).

Таблиця 3.1.

Середня вартість 1 м² земель міста м. Одеси

Базова (нині середня) вартість 1 м ² земель міста *	Середня вартість 1 м ² земель міста **	Збільшення (раз)
163,28 грн./ м.	303,24 грн./ м.	1,86

*за даними «Грошова оцінка земель м. Одеси» затвердженої та введена в дію з 01.01.2000 року (з урахуванням індексації на 2010 рік)

** за даними «Технічної документації з нормативної грошової оцінки земель міста Одеси» що пропонується до введення з 01.01.2011 року (з урахуванням індексації на 2010 рік)

За даними Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 12.05.2000 № 783 «Про проведення індексації грошової оцінки земель» (з 1995 по 2010 рік) та пункту 289.2 Податкового кодексу України (починаючи з 2011 і надалі) нормативна грошова оцінка земель індексується на відповідний коефіцієнт (по роках, за які проводилась індексація): за 2011 рік – 1,0, за 2012 рік – 1,0, за 2013 рік – 1,0, за 2014 рік – 1,249, за 2015 рік – 1,433.

Отже середня вартість 1 м² земель міста станом на 01.01.2016 (Цнм) з врахуванням коефіцієнту індексації склала 542,75грн.

Згідно формули 3.7.

$$K_{p1} = \frac{\left(\frac{542,75 \cdot 0,20}{33 \cdot 0,0627 \cdot 1,15} - 1\right) \cdot (30 - 15)}{30} + 1 = 23,31 \quad (3.8.)$$

Варто зауважити, що по мірі віддалення від м. Одеси відповідний показник буде значно зменшуватися та на межі 30 км зони він складе 2,52.

Отже для середньої частини внутрішнього поясу приміської зони згідно формули 3.6. він складає:

$$K_p = 23,31 \cdot 1,15 \cdot 1 = 26,81 \quad (3.9.)$$

Та для периферійної частини внутрішнього поясу приміської зони:

$$K_p = 2,52 \cdot 1,15 \cdot 1 = 2,90 \quad (3.10.)$$

K_d – коефіцієнт, який враховує локальні фактори місця розташування кадастрового кварталу за територіально-планувальними, інженерно-геологічними, історико-культурними, природно-ландшафтними, санітарно-гігієнічними та іншими умовами, що визначається згідно з встановленими нормативами. Так для території рекреаційного призначення (земель туризму та відпочинку, парків та зелених зон) він складає 1,07, що незначно підвищує нормативну грошову оцінку населених пунктів. Відповідний показник враховується для кожного окремого кадастрового кварталу як добуток значень коефіцієнтів, які відповідають локальним факторам, що мають прояв у межах цього кадастрового кварталу. Усреднюючи значення вищевказаних показників для вирахування орієнтовної нормативної грошової оцінки приймемо значення вищевказаного коефіцієнту за «1».

Беручи за увагу, що в даному випадку K_d прийнято за одиницю, значення K_m для середньої частини внутрішнього поясу приміської зони складе $K_m=28,69$, для периферійної частини внутрішнього поясу

приміської зони $K_m=3,10$, для зовнішнього поясу приміської зони $K_m=1,15$.

5) K_B – коефіцієнт, який враховує вид використання земельної ділянки, що визначається за формулою:

$$K_B = K_{B1} \cdot K_{B2} \cdot K_{B3} \cdot K_{B4}, \quad (3.11.)$$

де K_{B1} – коефіцієнт, який враховує склад угідь земельної ділянки, який згідно нормативно-правових актів для земель, що використовуються для відпочинку та оздоровлення складає 1;

K_{B2} – коефіцієнт, який враховує регіональні відмінності у формуванні рентного доходу та визначається для земель промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення, а для земельних ділянок інших категорій прирівнюється до одиниці, тобто в даному випадку прирівнюється до одиниці;

K_{B3} – коефіцієнт, що враховує продуктивність лісових насаджень та визначається для земель, вкритих лісовою (деревною та чагарниковою) рослинністю за формулою:

$$K_{B3} = K_{л1} \cdot K_{л2} \cdot K_{л3} \quad (3.12.)$$

$K_{л1}$ – коефіцієнт, який враховує тип лісорослинних умов. Відповідний коефіцієнт визначається за умови чіткої регламентації зазначених територій на категорії лісів. У зв'язку з тим, що за умови даного дослідження нами розглядається безпосередньо рекреаційні території, то врахування його в загальному значенні оцінки не вважається за актуальним, так як за умови чіткого віднесення відповідних територій до лісових, вони будуть віднесені до категорії земель лісового фонду.

$K_{л2}$ – коефіцієнт, який враховує ефект від використання технічних, лікарських, інших продуктів лісу та корисних властивостей лісів та приймається: для експлуатаційних лісів – 1,5; для лісів інших категорій, в яких рубки головного користування дозволені – 2,0; для лісів, у яких рубки головного користування заборонені – 4,0. Аналогічно вищевикладеному вважаємо за доцільним даний коефіцієнт в розрахунках не враховувати.

$K_{л3}$ – коефіцієнт, який враховує відповідність фактичної лісистості території оптимальній, для земель Степу він прівняний до значення 1,7.

$K_{в4}$ – коефіцієнт, що враховує продуктивність водних об'єктів та визначається для земель із цими об'єктами: природні водотоки (річки та струмки), штучні водотоки (канали), озера, ставки, водосховища та інші водні об'єкти.

За даними Одеського обласного управління водних ресурсів України на території області нараховується близько 1140 рік з притоками всіх порядків, понад 270 водойм місцевого значення (8 водосховищ, ставки та озера) та понад 790 водойм загальнодержавного значення (26 лиманів, 50 водосховищ, ставки та озера). За даними Департаменту екології та природних ресурсів Одеської обласної державної адміністрації [233] на території Одеської області налічується 119 підприємств, які скидають стічні води в поверхневі водойми, у тому числі 24 господарства, які здійснюють скид в канали зрошувальних систем. Затверджені проекти норм гранично допустимого скидання забруднюючих речовин мають 66 підприємств, у 53 підприємств проект гранично допустимого скидання відсутній. Це свідчить про значне забруднення поверхневих вод.

$$K_{в4} = K_{вд1} \cdot K_{вд2} \cdot K_{вд3} \quad (3.13.)$$

$K_{вд1}$ – коефіцієнт, який враховує значення водного об'єкта, середнє значення відповідного коефіцієнта згідно [214] складає 1,08;

$K_{вд2}$ – коефіцієнт, який враховує якісний стан водного об'єкта, середнє значення відповідного коефіцієнта згідно [214] складає 0,96;

$K_{вд3}$ – коефіцієнт, який враховує екологічне значення водного об'єкта, середнє значення відповідного коефіцієнта згідно [214] складає 1,23.

Враховуючи вищевикладені дані щодо різноманітності та різного ступеня якісного та екологічного стану водних об'єктів як Одеської області, так і Одеської міської агломерації та на основі існуючих нормативів по визначенню коефіцієнта $K_{в4}$, його середнє значення згідно формули 3.13. складе:

$$K_{в4} = 1,08 \cdot 0,96 \cdot 1,23 = 1,27 \quad (3.14.)$$

Отже згідно формули 3.11:

$$K_{в} = 1,7 \cdot 1,27 = 2,16 \quad (3.15.)$$

б) $K_{мц}$ – коефіцієнт, який враховує належність земельної ділянки до земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного призначення

$$K_{мц} = K_{мц1} \cdot K_{мц2}, \quad (3.16.)$$

$K_{мц1}$ – коефіцієнт, що враховує статус земель оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного призначення та приймається: для об'єктів місцевого значення – 1,1; для об'єктів загальнодержавного значення – 1,3. Усереднене значення відповідного показника складає 1,2 (Додаток Д.11).

$K_{мц2}$ – коефіцієнт, який враховує цінність земель оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного призначення. Згідно нормативів частина території Одеської міської агломерації в межах Білгород-Дністровського, Комінтернівського та Овідіопольського районів входять до Чорноморського узбережжя Одеської області, відповідно коефіцієнт $K_{мц2}$ складе 1,2.

Отже, за усередненими даними згідно формули 3.16:

$$K_{мц} = 1,2 \cdot 1,2 = 1,44 \quad (3.17.)$$

7) K_i – коефіцієнт індексації нормативної грошової оцінки земель, що визначається згідно із статтею 289 розділу XIII Податкового кодексу України. Враховуючи експериментальність визначення оцінки земель та врахування індексації при визначенні нормативної грошової оцінки земель м. Одеса, вважаємо за доцільним не індексувати відповідний показник.

8) Отже вартість 1 кв. м земельної ділянки рекреаційного призначення за формулою 3.3 та усередненими показниками буде дорівнювати:

- для середньої частини внутрішнього поясу приміської зони

$$Ц_{\text{н}} = 0,0627 \cdot 33 \cdot 26,81 \cdot 2,16 \cdot 1,44 = 172,54 \text{ грн} \quad (3.18.)$$

- для периферійної частини внутрішнього поясу приміської зони

$$Ц_{\text{н}} = 0,0627 \cdot 33 \cdot 2,90 \cdot 2,16 \cdot 1,44 = 18,66 \text{ грн} \quad (3.19.)$$

- для зовнішнього поясу приміської зони

$$Ц_{\text{н}} = 0,0627 \cdot 33 \cdot 1,15 \cdot 2,16 \cdot 1,44 = 7,40 \text{ грн} \quad (3.20.)$$

Досліджуючи вищезазначене варто звернути увагу на наднизьку вартість одного квадратного метру земель рекреаційного призначення, особливо по мірі віддалення від населеного пункту.

Отже за умов сучасного економічного розвитку нашої країни, важливим аспектом вдосконалення рекреаційного землекористування є коригування системи оподаткування відповідних територій з метою забезпечення економічного балансу рекреаційних зон (згідно авторської запропонованої системи економіко-екологічного зонування). Економічна збалансованість відповідних зон полягає в тому, щоб податок від комерційних зон на землях рекреаційного призначення, що буде залежати від обсягу прибутку відповідних земель покривав би витрати на утримання некомерційних об'єктів рекреаційних зон та витрати на природоохоронні заходи.

Передбачено, що вищевказані зони будуть основою економічного розвитку земель рекреаційного призначення, джерелом формування податків, наповнення місцевих бюджетів даної сфери та економічною базою розвитку інших зон рекреаційних територій.

Досліджуючи особливості формування фінансової складової розвитку рекреаційних територій міських агломерацій в Україні, першочергову увагу привертає на себе недосконалість процесу оцінки відповідних земель із врахуванням соціо-еколого-орієнтованих засад їх впорядкування.

Це може бути підставою для твердження про необхідність їх узгодження та врахування вимог перехідної економіки та екологоорієнтованого розвитку.

Фактично для земель рекреаційного призначення має місце введення коефіцієнту дохідності для кожної зони рекреаційних терито-

рій (згідно авторської схеми економіко-екологічного зонування), який вираховується як

$$K_{\text{д}} = f(\sum_{i=1}^n D_i / B), \quad (3.21)$$

де D_i – i -ий елемент економії бюджетних коштів, або додаткових надходжень від оздоровлення населення, диференціації навантаження на економіко-екологічні зони та здійснення земельно-майнових операцій, грн.;

B – додаткові витрати на існування, утримання та розвиток рекреаційних земель відповідної зони, грн.

Для визначення вищевказаного коефіцієнту запропоновано перелік показників, що передбачено для врахування (рисунок 3.5).

Зважаючи на комплексність складових відповідного коефіцієнту та несформованість методики розрахунків розміри економії, яку неможливо розрахувати кількісними методами пропонується відповідний коефіцієнт визначати експертним шляхом.

Отже, для врахування нормативної грошової оцінки рекреаційних територій в межах приміських зон міських агломерацій пропонується наступний методичний інструментарій:

$$Ц_{\text{н}} = P_{\text{д}} \cdot K_{\text{д}} \cdot P_{\text{д}} \cdot C_{\text{к}} \cdot K_{\text{м}} \cdot K_{\text{в}} \cdot K_{\text{мц}} \cdot K_i \quad (3.22.)$$

$P_{\text{д}}$ – площа земельної ділянки, що приймається за даними Державного земельного кадастру або документації із землеустрою, м²;

$P_{\text{д}}$ – рентний дохід на один кв. м площі для відповідної категорії земель, що для земель рекреаційного призначення складає 0,0627 грн/м²;

$K_{\text{д}}$ – коефіцієнт дохідності економіко-екологічних зони рекреаційних територій.

Вищезазначене дає підстави стверджувати про актуальність введення коефіцієнту дохідності. Для врахування відповідного коефіцієнта необхідною умовою є проведення диференціації рекреаційних територій за ознаками економіко-екологічних зон. При цьому основним критерієм економіко-екологічного зонування території повинно стати акумулювання додаткового доходу для поліпшення екологічних властивостей території та екологізації рекреаційного землекористування.

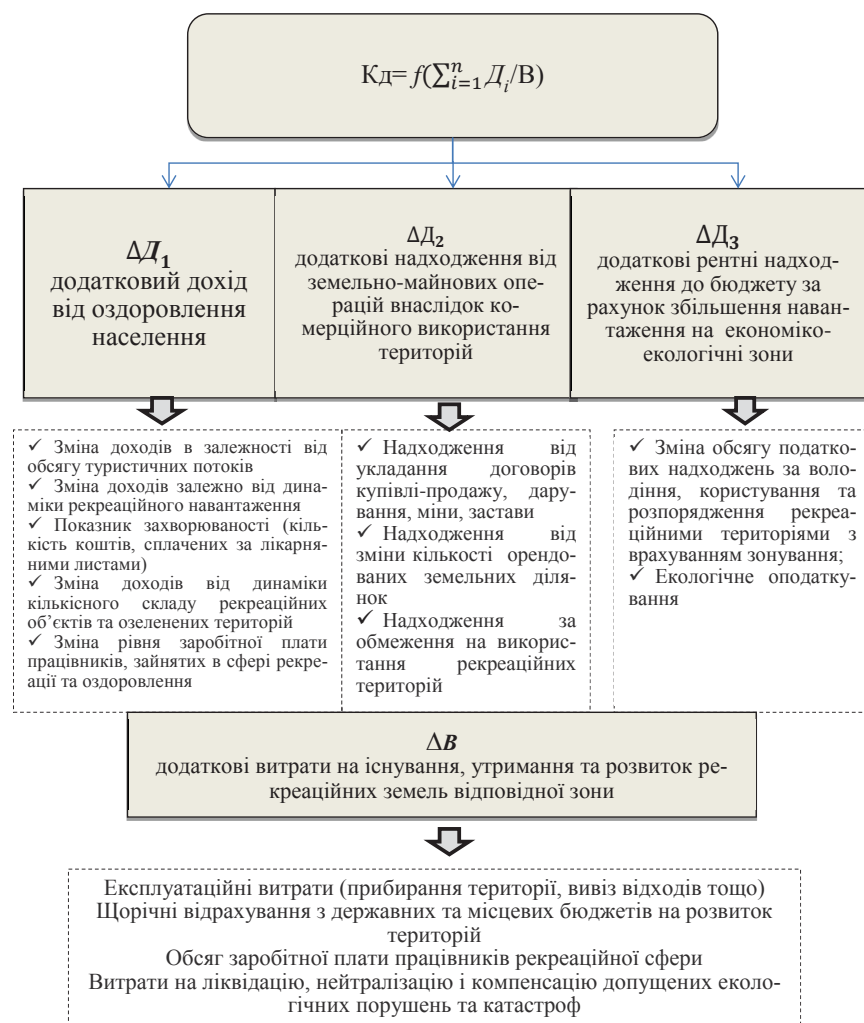

Рис. 3.5. Показники вирахування коефіцієнту доходності економіко-екологічних зони рекреаційних територій

Передбачається переважне застосування підвищувального коефіцієнту доходності у зонах сезонного проживання, культурно-розважальній та комерційно-економічній.

Розрахункові матеріали Одеської міської агломерації вказують на те, що нормативна грошова оцінка земельних ділянок, які знаходяться у приміській зоні м. Одеси збільшиться в 1,5 рази. Відповідні підвищувальні коефіцієнти є актуальними при визначенні нормативної грошової оцінки рекреаційних територій приміських зон, адже на рекреаційні землі приміських зон великих міст має місце більше навантаження та вплив агломераційних центрів.

За оцінками фахівців, міста, маючи певні можливості розвитку інфраструктури, не прагнуть (і, по-суті, не мають права за Бюджетним кодексом) розвивати території за межами своєї юрисдикції.

До того ж, оскільки податок на доходи фізичних осіб справляється за місцем реєстрації підприємства, міські громади не мають стимулів розвивати прилеглі території зі збитком для свого бюджету. При цьому земельний податок та кошти, що надійдуть у випадку продажу земельної ділянки підприємству-інвестору, в результаті також не будуть зараховані до бюджету міста.

Проведені науковцями [308] дослідження щодо визначення рівнів антропогенного навантаження з використанням експертних бальних оцінок, дозволяють запропонувати наступну класифікацію його ступенів: найнижчий, дуже низький, низький, між низьким та середнім, середній, між середнім та високим, високий, дуже високий, найвищий.

Для наочності практичного застосування коефіцієнту доходності та подальшого вдосконалення податкової політики, запропонованого при дослідженні методичних підходів оцінки результативності рекреаційного землекористування, по кожній економіко-екологічній зоні можна запропонувати діапазон підвищення рентного доходу від використання земель рекреаційного призначення (0,0627 грн/га) відповідно до рівня економіко-екологічного навантаження на території (таблиця 3.2.).

Враховуючи специфічність використання рекреаційних територій для задоволення потреб населення, було зроблено висновок, що території з найнижчим ступенем відповідного навантаження відсутні.

Отже, головною метою фінансово-економічного механізму землекористування та природоохоронної діяльності є поліпшення екологі-

чної обстановки на рекреаційних землях із мінімальними витратами матеріальних і трудових ресурсів.

Таблиця 3.2.

Диференціація економіко-екологічних зон земель рекреаційного призначення за ступенем антропогенного навантаження

Економіко-екологічна зона земель рекреаційного призначення	Ступінь економіко-екологічного навантаження	Бал	Рентний дохід, грн./ кв. м на рік
Комерційно-економічна зона	Найвищий	9	0,5643
Обслуговуюча зона	Дуже високий	8	0,5016
Культурно-розважальна зона	Високий	7	0,4389
Охоронні зони обмеженого використання	Між середнім та високим	6	0,3762
Зона сезонного проживання населення	Середній	5	0,3135
Лікувально-оздоровча зона	Між низьким та середнім	4	0,2508
Естетико-пізнавальна зона	Низький	3	0,1881
Зелені зони короткочасного відпочинку	Дуже низький	2	0,1254

Тому необхідними шляхами його вдосконалення є:

➤ економіко-екологічне зонування рекреаційного землекористування як дієвий механізм реалізації засад екологізації відповідного процесу;

➤ орієнтація організаційно-економічного підґрунтя податкової та фіскальної політики у напрямку екологізації, збалансованого економічного розвитку рекреаційних територій, а саме вдосконалення нормативної грошової оцінки відповідних земель як бази оподаткування, введення стимулюючого та пільгового оподаткування;

➤ запровадження досконалої системи контролю за виконанням землевласниками та землекористувачами встановлених норм;

➤ фінансове стимулювання землевласників та землекористувачів до зменшення шкідливого впливу на рекреаційні території;

➤ вдосконалення в методологічній базі наявних економічних інструментів, а також запровадження нових регуляторних механізмів рекреаційного землекористування, таких як: різні види податкових пільг, пільгових позик, кредитів, гнучкі екологічні податки, матеріальне заохочення екологізації рекреаційної діяльності;

➤ законодавче закріплення цільового використання статей природоохоронних витрат у державному і місцевому бюджетах;

➤ сприяння впровадженню засад екологізації у процес функціонування кожного суб'єкту, діяльність якого пов'язана з впливом на земельні ресурси.

3.2. Пропозиції щодо вдосконалення інструментарію екологізації рекреаційного землекористування міських агломерацій

Одним із провідних засобів стратегії сталого розвитку міських агломерацій є державна підтримка рекреаційного землекористування. Ціль 4 стратегії державної екологічної політики України на період до 2020 року [221] констатує необхідність інтеграції екологічної політики та вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління у галузі туризму та рекреації шляхом: впровадження систем екологічного управління і посилення державного екологічного контролю за об'єктами рекреаційного призначення та готельно-ресторанного бізнесу, розвитку екологічного туризму і екологічно орієнтованої рекреації; розроблення економічних важелів сприяння розвитку екологічного та зеленого туризму, тобто розвитку рекреаційного землекористування на принципах екологізації.

Екологізація, як діяльність по впровадженню екологічних вимог, охоплює практично всі сфери виробничої, громадської та побутового життя. Це впливає з пріоритету законів розвитку природи, які людство повинно дотримуватися в ході господарської та іншої діяльності, що впливає на стан природного середовища проживання людини.

В результаті дослідженні вітчизняного та зарубіжного досвіду вдосконалення екологічної політики природокористування нами запропоновані базові механізми та інструменти екологізації збалансованого розвитку рекреаційного землекористування (рисунки 3.6).

Важливим інструментом реалізації державної політики рекреаційного землекористування є впровадження рекреаційних паспортів відповідних територій.

Рис. 3.6. Інструментарій екологізації збалансованого розвитку рекреаційних територій міських агломерацій

*Складено авторами на підставі [308], [74]

Паспорт визначається як посвідчення певного просторового об'єкту, що розкриває наявність, структуру, спеціалізацію, використання природних, природно-антропогенних, соціальних, біосоціальних рекреаційних ресурсів в його межах; зведення кількісних і якісних показників і характеристик, що розкривають рекреаційно-туристську спеціалізацію певної територіальної одиниці (держави, окремої адміністративно-територіальної одиниці міста тощо) [21].

Базуючись на дослідженнях вчених та існуючому стані рекреаційного землекористування, пропонується рекреаційна паспортизація місцевого

та локального рівнів окремих рекреаційних ділянок певного функціонального призначення на засадах екологізації (рисунку 3.7.)

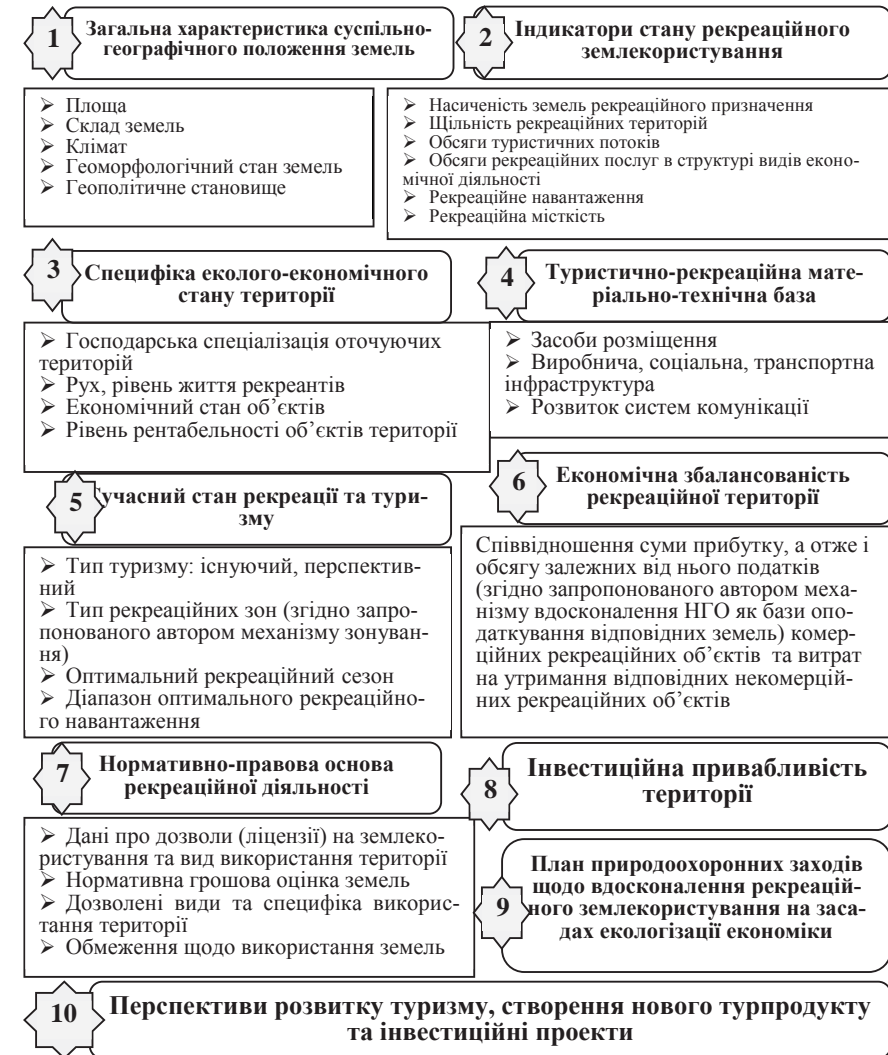

Рис. 3.7. Структура рекреаційного паспорту територій

Основними індикаторами стану рекреаційних територій, що повинні бути відображені в рекреаційному паспорті, на думку авторів, є: насиченість землями рекреаційного призначення; щільність відповідних територій; обсяги туристичних потоків; обсяги рекреаційних послуг в структурі видів економічної діяльності; рекреаційне навантаження та місткість.

Насиченість землями рекреаційного призначення – показник, що визначає кількісний склад відповідних земель на одиницю населення та визначається за формулою:

$$N_{зрп} = \frac{S_{зрп}}{H} \quad (3.23.)$$

де $N_{зрп}$ – насиченість землями рекреаційного призначення, га/осіб;

$S_{зрп}$ – площа земель рекреаційного призначення, га;

H – кількість населення на відповідній території, осіб.

Щільність рекреаційних територій – показник, що визначає кількість земель рекреаційного призначення в структурі земельного фонду певного адміністративно-територіального утворення та визначається за формулою:

$$\Psi_{зрп} = \frac{S_{зрп}}{S} \cdot 100\% \quad (3.24.)$$

де $\Psi_{зрп}$ – щільність рекреаційних територій, %;

$S_{зрп}$ – площа земель рекреаційного призначення, га;

S – площа земель відповідної адміністративно-територіальної одиниці, га.

Обсяг туристичних потоків є показником, що визначає кількість туристів за певний період часу.

Рекреаційне навантаження – показник, що характеризується кількістю рекреантів на одиницю площі за певний період [21]. Рекреаційне навантаження визначають за формулою:

$$P = \frac{K \cdot T}{S}, \quad (3.25.)$$

де: P – рекреаційне навантаження, люд.-год/га;

K – кількість рекреантів, осіб;

T – тривалість окремого виду відпочинку, дні;

S – площа території рекреаційного впливу, га.

Рекреаційна місткість – загальна кількість осіб, які можуть одночасно перебувати на даній території, не завдаючи шкоди природному середовищу. Рекреаційна місткість визначається для кожного сезону окремо за формулою:

$$V_i = \frac{N_i \cdot S_i \cdot C}{D_i} \quad (3.26.)$$

де V_i – рекреаційна місткість i -ї території, осіб;

N_i – норма рекреаційного навантаження на i -ту територію, осіб/га;

S_i – площа i -ї рекреаційної території, га;

C – тривалість рекреаційного періоду, днів;

D_i – середня тривалість перебування туристів і відпочиваючих на i -й території, днів.

Крім того, аналізуючи соціально-економічний розвиток та плануючи розвиток міста, не завжди враховують потенціал прилеглих територій, хоча цього вимагає чинне законодавство, зокрема ДБН-360-92**.

Враховуючи вищевикладені аспекти можливого розвитку рекреаційної сфери, в умовах нестійкого стану української економіки, формування комплексної програми земельного стратегування може стати дієвим інструментом її модернізації та впровадження інноваційних технологій у галузь земельних відносин. У економіко-екологічний базис земельного стратегування рекреаційного землекористування варто закласти принципи державно-приватного партнерства для досягнення високого ступеня зацікавленості у забезпеченні сталого розвитку рекреаційних територій приватного сектору.

Згідно чинного нормативно-правового підґрунтя державно-приватне партнерство представляє собою інструмент залучення інвестицій в державний сектор економіки, в даному випадку – безпосередньо в процес використання рекреаційних земель, та передбачає використання приватного капіталу підприємців на певний строк на ос-

нові управління без приватизації об'єктів, при цьому частина ризиків покладається на приватних інвесторів. Організаційні засади розвитку державно-приватного партнерства [206] однією із сфер діяльності визначають туризм, відпочинок, рекреацію, культуру та спорт. Основні цілі та шляхи реалізації державно-приватного партнерства у сфері рекреаційного землекористування наведені на рис. 3.8. Законом передбачено, що якщо для здійснення державно-приватного партнерства необхідне користування земельною ділянкою, державний партнер забезпечує приватному партнеру можливість використання такої ділянки на строк, встановлений договором.

Ціллю 2 «Поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки, охорона земель і ґрунтів» Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» передбачено зменшення до 2020 року в середньому на 5-10 відсотків площ орних земель в областях шляхом виведення із складу орних земель схилів крутизною більш як 3 градуси, земель водоохоронних зон, консервації деградованих, малопродуктивних та техногенно забруднених сільськогосподарських угідь.

Базові засади робіт з рекультиватії земель, збереження і раціонального використання родючого шару ґрунту при розробці родовищ корисних копалин і торфу, проведенні геологорозвідувальних, будівельних та інших робіт були закладені ще у 1976 року [226]. Але у відповідному документі не визначені ані напрямки рекультиватії, ані такий вид рекультиватії як рекреаційний.

Головна мета рекультиватії – повернення порушених земель у господарське користування, попередження негативних наслідків змін природно-територіальних комплексів, створення на місці порушень продуктивних і раціонально організованих елементів культурних антропогенних ландшафтів, поліпшення умов навколишнього середовища. Станом на 01.01.2014 до порушених земель (з них не використовуються у виробництві 1,5 тис. га) віднесено 2,4 тис. га [233].

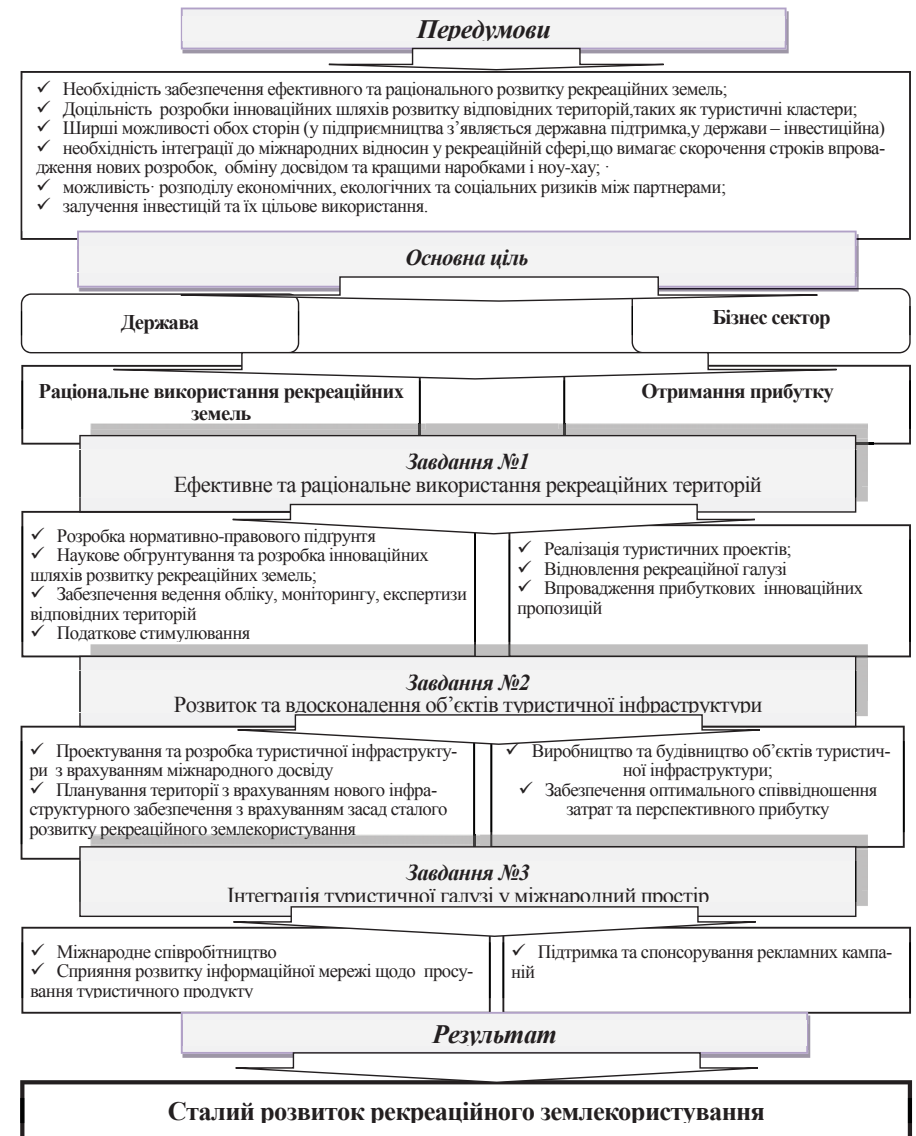

Рис. 3.8. Процес впровадження відносин державно-приватного партнерства у сферу рекреаційного землекористування [33].

Комплексною програмою охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки в Одеській області на 2014-2019 роки визначено, що актуальними для області є питання охорони і раціонального використання земельних ресурсів, захисту і реабілітації ґрунтів. [131]. Аналізуючи процес рекультивациі земель приміської зони м. Одеси, варто зазначити, що за останні 5 років у жодному з 6 районів не проводились рекультивациіні роботи (таблиця 3.3.), в той час коли кількість порушених земель та відпрацьованих територій зростає.

Таблиця 3.3.

Інформація щодо порушення і рекультивациі земель на території приміської зони м. Одеси*

	2011		2012		2013		2014	
	По приміській зоні м. Одеси	По Одеській області	По приміській зоні м. Одеси	По Одеській області	По приміській зоні м. Одеси	По Одеській області	По приміській зоні м. Одеси	По Одеській області
загальна кількість порушених земель, га	883,57	2442,32	857,30	2416,05	859,91	2418,66	863,03	2421,78
загальна кількість відпрацьованих земель, га	559,46	1483,32	559,46	1483,32	571,67	1495,53	582,69	1506,55
загальна кількість рекультивованих земель, га	-	-	-	-	-	-	-	-

*Складено авторами на підставі даних Головного управління Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру у Одеській області

Починаючи з 2011 року роботи з поліпшення земель приміської зони м. Одеси проводились одноразово тільки у Комінтернівському районі на незначній площі (6.05 га).

Статистичні дані щодо проведення робіт з поліпшення земель Одеської міської агломерації та структурно-логічної взаємодії сфер

впливу, типології земель та шляхів їх використання наведені у Додатках Е та Є.

Низький ступінь динаміки в статистичних показниках щодо поліпшення, порушення та рекультивациіних роботах свідчить про низький рівень моніторингу відповідних процесів та не приділення належної уваги до цих заходів в Одеській міській агломерації.

Тому, в якості інноваційного інструменту забезпечення сталого розвитку порушених земель, надзвичайно актуальним вдається застосування форсайт-методу в процесі земельного стратегування щодо поліпшення, відновлення та рекультивациі відповідних територій. Враховуючи, що в класичному розумінні форсайт – це інноваційний інструмент економіки, який базується на визначенні пріоритетності та зацікавлених сторін з метою досягнення якісно нових цілей, в роботі запропоновано використовувати цей підхід при розробці стратегії та «дорожньої» карти створення та розвитку нових зон відпочинку в міських агломераціях.

При цьому обґрунтовано доцільність використання механізмів державно-приватного партнерства, який дозволить акумулювати необхідні фінансові кошти для розширення оздоровчих територій.

На сьогодні існує можливість більш масштабного надання несприятливих для сільськогосподарського виробництва ділянок в оренду для цільового використання їх під забудову санаторно-оздоровчих закладів чи розбивку парків, а й крім того є певні резерви, в т.ч. фінансові, які дозволять цей процес активізувати за рахунок акумуляції частини доходу від продажу земель несільськогосподарського призначення.

Дослідники процесу рекультивациі [87] у залежності від цільового використання виділяють 6 напрямів рекультивациі техногенних ландшафтів (таблиця 3.4.).

При виборі напряму рекультивациі слід урахувувати те, що землі, які рекультивуються і ті, що знаходяться поряд, після закінчення робіт повинні представляти собою оптимально сформовану і економічно й екологічно збалансовану ландшафтну територію.

Сільськогосподарська рекультивация слугує для підготовки землі під ріллю, багаторічні насадження чи природні кормові угіддя. Найсуворіших вимог слід дотримуватися під час біологічної рекультивации земель, які відводяться під ріллю.

Таблиця 3.4.

Напрямки рекультивации земель [87]

№	Назва напрямку	Зміст напрямку
1	Сільськогосподарський	створення на порушених землях орних площ, пасовищ, садів, ягідників, луків
2	Лісогосподарський	створення лісокультур цільового призначення
3	Водогосподарський	створення різного роду штучних водойм
4	Рекреаційний	створення зелених зон відпочинку поблизу великих населених пунктів
5	Санітарно-гігієнічний	озеленення й консервування гірничих відвалів та промислових площ
6.	Будівельний	приведення порушених земель у стан, придатний для промислового і житлового будівництва

Сільськогосподарську рекультивацию проводять, як правило, у тих районах, де землеробство має велике господарське значення, а ґрунтово-кліматичні умови найбільш сприятливі.

Рекреаційна рекультивация виконується неподалік міст і великих населених пунктів з метою створення зон відпочинку. До земель рекреаційного напрямку рекультивации підпадають зони відпочинку і спорту: парки і лісопарки, водоймища для оздоровчих цілей, мисливські угіддя, туристичні бази і спортивні споруди.

Рекреаційний напрям рекультивации доцільний поблизу великих населених пунктів разом з водогосподарською рекультивацией. Для цієї мети можуть бути використані внутрішні та зовнішні відвали розкритих порід, які малоприсадибні для сільськогосподарської рекультивации.

Рекреаційний напрям рекультивации передбачає:

- мінімальний об'єм робіт при вертикальному плануванню території та збереженню існуючих або створення придатних в результаті виробництва робіт форм рельєфу на стадії технічного етапу;
- забезпечення раціонального та екологічного використання земель при будівництві споруд для відпочинку і занять спортом;

- проектування, будівництво і експлуатація зон рекреації водних об'єктів для організованого масового відпочинку і купання повинні проводитися відповідно до вимог ДСТУ 17.1.5.02-80 [192].

Доцільність рекреаційного напрямку рекультивации обумовлена ще тим, що підприємство, здійснюючи відтворення порушених земель, стоїть перед вибором напрямку формування споживацьких властивостей. При високо затратному сільськогосподарському напрямку рекультивации воно обирає стандартний шлях з високим ступенем майбутньої конкуренції. В той час коли при рекреаційному напрямку (особливо територій приміських зон населених пунктів), розкриваються можливості менших капіталовкладень та альтернативних джерел доходів на шляху до екологізації розвитку територій.

Чинне законодавство передбачає сільськогосподарську рекультивацию як пріоритетну. Але у зв'язку з часто неправильним зберіганням попередньо знятого шару ґрунту, великою затратністю робіт та іншими факторами, показник родючості рекультивованих земель під сільськогосподарське призначення складає 63% від їх первісного стану, що передбачає перехід земельної ділянки до менш цінної категорії земель сільськогосподарського призначення, але потребує найбільших витрат серед альтернативних напрямків відновлення техногенних ґрунтів. Також важливим фактором є, як зазначалось вище, високий ступінь розораності земель та кількості сільськогосподарських територій в структурі загального земельного фонду.

Рекреаційне використання порушених територій визнається нами найефективнішим з економічного та екологічного погляду у приміській зоні м. Одеси.

Економічний результат (збиток або прибуток) з відтворення земельних ресурсів обумовлений інтересами суб'єктів, що відновлюють землі і використовують їх [79; 177; 230].

Зважаючи на негативні процеси розвитку рекультивацийних процесів рекреаційних земель Одеської міської агломерації вбачається за доцільне в рамках державно-приватного партнерства надання порушених територій в оренду підприємцям для ведення комерційної рекреаційної діяльності шляхом будівництва об'єктів рекреаційної інфраструктури.

ктури із одночасним врахуванням та забезпеченням екологічного, економічного і соціального шляхів розвитку територій. Так як сучасний процес рекреаційного землекористування та його інвестиційного потенціалу в рамках державно-приватного партнерства у комплексі, чи окремо залежить від екологічного стану території та економічної результативності її використання, у дослідженні економічно обґрунтовано проект рекреаційного комплексу на деградованих і непридатних до сільськогосподарського використання землях, який на засадах державно-приватного партнерства враховує екологічний стан території та забезпечує підвищення інвестиційної привабливості території.

В процесі дослідження відповідного процесу важливим вбачається визначення поняття «екологізації інвестиційної діяльності», під яким науковці [4] розуміють комплексний і системний процес екологічного перетворення інвестиційної діяльності, спрямований на зниження екодеструктивного впливу сфери виробництва, обігу, споживання, основним пріоритетом якого є повсюдне впровадження новітніх досягнень науково-технічного прогресу. Тому високопродуктивне управління інвестиційними проектами рекреаційного землекористування на основі державно-приватного партнерства належить до пріоритетних напрямів удосконалення організаційно-економічного механізму рекреаційного землекористування міських агломерацій. Отже, для оцінки інвестиційної привабливості території передбачено до використання показник екологічного стану [260; 263; 266] та економічної ефективності. Для визначення екологічного стану територій пропонується використовувати:

- коефіцієнт екологічної стабільності території;
- коефіцієнт антропогенного навантаження.

Екологічна стабільність – здатність екосистеми та її окремих частин протистояти змінам (факторам абіотичним і факторам біотичним довкілля, в т. ч. антропогенним впливам), тобто зберігати свою структуру й функціональні особливості завдяки саморегуляції або впливу регулювального фактора. Мішенін Є.В. зазначає [172], що екологічна сталість означає, що використовувані ресурси мають поновлюватися самим же процесом їх використання.

Антропогенним навантаженням є ступінь впливу людства та його господарської діяльності на об'єкти навколишнього природного середовища. Для розрахунку екологічної стабільності та антропогенного навантаження на відповідні території за даними Головного управління Держгеокадастру в Одеській області, у монографії визначено склад угідь Одеської міської агломерації (таблиця 3.5.).

Таблиця 3.5.
Коефіцієнт екологічних властивостей угідь і-виду [260]

№	Вид угіддя	Значення K_i
1	забудовані території та дороги	0,00
2	рілля	0,14
3	виноградники	0,29
4	лісосмуги	0,38
5	Багаторічні насадження та чагарники	0,43
6	городи	0,50
7	сіножаті	0,62
8	пасовища	0,68
9	перелоги	0,70
10	Ставки та болота природного походження	0,79
11	Ліси природного походження	1,0
12	Інші землі	0,00

Коефіцієнт екологічної стабільності території K_{ec} розраховується за формулою [260; 266]:

$$K_{ек.ст.} = \frac{\sum K_i \cdot S_i}{\sum S_i} \cdot K_p \quad (3.25)$$

де S_i – площа угіддя і-виду, га;

K_i – коефіцієнт екологічної стабільності угідь і-виду, значення якого наведені у таблиці 3.7;

K_p – коефіцієнт морфологічної стабільності рельєфу (для нестабільних територій він складає 0,7, для стабільних – 1,0).

Коефіцієнт антропогенного навантаження $K_{ан}$ характеризує величину впливу господарської діяльності людини на земельні ресурси і розраховується за формулою:

$$K_{ан} = \frac{\sum S_i \cdot B_i}{\sum S} \quad (3.26.)$$

де S_i – площа угіддя i -виду з певним рівнем антропогенного навантаження, га; B_i – бал антропогенного навантаження (таблиця 3.6.).

Таблиця 3.6.

Бал угіддя відповідного антропогенного навантаження [260]

№	Вид угіддя	Значення K_i
1	землі промисловості, транспорту, під забудовою	5
2	рілья і багаторічні насадження	4
3	природні кормові угіддя і залужені балки	3
4	лісосмуги, чагарники, ліси, болота, землі під водою	2
5	мікрозаповідники	1

В залежності від врахованих значень $K_{ан}$ та $K_{ес}$ визначається стан екологічної стабільності території і рівень антропогенного навантаження на рекреаційне землекористування за шкалою, наведеною у таблиці 3.7. Таке ранжування дає змогу виділяти 4 екологічних стани: добрий, середній, задовільний, незадовільний.

Таблиця 3.7.

Визначення стану екологічної стабільності рекреаційного землекористування*

Екологічний стан	Екологічна стабільність території	Значення коефіцієнту	Рівень антропогенного навантаження	Значення коефіцієнту
Незадовільний	Нестабільна	< 0,33	Високий	4,1 – 5,0
Задовільний	Слабко стабільна	0,34 – 0,50	Підвищений	3,1 – 4,0
Середній	Середньо стабільна	0,51 – 0,66	Середній	2,1 – 3,0
Добрий	Стабільна	> 0,67	Низький	1,0 – 2,0

*Розроблено авторами на підставі [260]

На підставі даних таблиць 3.6., 3.7. та формули 3.25 проведено дослідження та визначено, що територія нестабільна, коефіцієнт екологічної стабільності Одеської міської агломерації складає 0,21.

В процесі розрахунків рівня антропогенного навантаження (таблиця 3.10.) авторами визначено, що відповідний показник складає 3,68, що означає, що рівень антропогенного навантаження підвищений. Таким чином доведено, що існує необхідність впровадження

заходів щодо екологізації та підвищення екологічного стану відповідних територій шляхом реалізації інноваційних рішень, таких як сучасні інвестиційні проекти рекреаційної рекультивациі на деградованих та порушених територіях.

Іншою складовою інтегральної оцінки інвестиційної привабливості рекреаційного землекористування є визначення економічної ефективності. Науковий супровід інвестиційного проектування включає техніко-економічне створення і обґрунтування проектування природо перетворювального рекреаційного комплексу на території міської агломерації з виділенням зон різного функціонального призначення.

Таблиця 3.8.

Характеристика угідь Одеської міської агломерації для визначення ступеня екологічної стабільності та коефіцієнту антропогенного навантаження*

Назва угідь	Всього по агломерації, S_i , га	Значення коефіцієнту екологічних властивостей угідь, K_i , частки одиниці	$S_i * K_i$	Значення балу угіддя відповідного антропогенного навантаження, B_i , балів	$S_i * B_i$
Рілья	529712,27	0,14	74159,72	4,00	2118849,08
Перелogi	2313,87	0,70	1619,71	4,00	9255,48
Багаторічні насадження	26411,84	0,43	11357,09	4,00	105647,36
Сіножаті	4817,39	0,62	2986,78	3,00	14452,17
Пасовища	65834,49	0,68	44767,45	3,00	197503,47
Господарські шляхи і прогони	7691,89	0,00	0,00	5,00	38459,45
Ліси та інші лісовкриті площі	34221,04	1,00	34221,04	2,00	68442,08
Забудовані землі	50717,32	0,00	0,00	5,00	253586,60
Відкриті заболочені землі	23151,62	0,79	18289,78	2,00	46303,24
Інші землі	18415,84	0,00	0,00	5,00	92079,20
Води	78220,11	0,79	61793,89	2,00	156440,22
Загальна площа	841657,94				

*Розраховано авторами на підставі даних Головного управління Держгеокадастру в Одеській області та [260]

Важливим завданням сучасного розвитку економіки є глибоке вивчення взаємодії природоперетворювальної діяльності людини і навколишнього середовища. Такого роду взаємодія реалізується за допомогою інвестицій в «природоперетворювальні» проекти. Природоперетворювальний проект – це цілеспрямований, попередньо запланований процес по створенню або модернізації фізичних об'єктів (технологічних процесів), пов'язаний з використанням матеріальних, фінансових, трудових та інших ресурсів, а також з прийняттям відповідних управлінських рішень та заходів щодо їх виконання, реалізація якого супроводжується значним впливом на навколишнє природне середовище. Ключовою ознакою, що відображає сутність природоперетворювальних проектів, є характер одержуваного в процесі їх реалізації еколого-економічного ефекту [2]. В даному випадку природоперетворювальний аспект рекреаційного проекту полягає в тому, що нами пропонується рекреаційна рекультивация деградованих та непридатних до використання територій. На наш погляд, вкрай неправильним є вибір рекреаційного напрямку рекультивации тільки за умови непридатності до сільськогосподарського використання. Адаже потреба у відпочинку, забезпеченні екологічної функції територій та відновленні потенціалу земель є нагальною в сучасних умовах розвитку нашої країни. Дослідження свідчать, що повторне використання рекультивованих земель може бути раціональним та ефективним лише у разі правильного вибору напряму відновлюваних робіт на порушених землях. Такий підхід дозволяє відтворити порушений ландшафт і, частково або повністю, відновити втрачену флору й фауну та екологічний стан земель за умови менших капіталовкладень та прискорених темпів ефективних інвестиційних рішень. Тому нами вбачається за доцільним переважно рекреаційний напрямок рекультивации порушених земель Одеської міської агломерації, беручи до уваги високий ступінь розораності земель, низький рівень забезпечення територіями відпочинку та необхідність в охороні та відтворенні ландшафтів.

При реалізації вищевикладених рішень та розробці на порушених територіях природоперетворювального проекту рекреаційного комплексу здійснюється: функціонально-планувальна організація тери-

торії; розрахунок та розміщення рекреаційних закладів, техніко-економічне обґрунтування проекту у відповідності до діючих Державних будівельних норм України [165].

В рамках дослідження у монографії наведено авторський пілотний проект щодо можливого рекреаційного використання рекультивованих земель міської агломерації м. Одеса. Структура та ємність території курортно-рекреаційної зони визначені з урахуванням раціонального використання території та будівництва оздоровчо-рекреаційних закладів з сучасним рівнем обслуговування. Комплексність рекреаційного землекористування забезпечується будівництвом дитячого санаторію, санаторно-курортного комплексу (для дорослих) та готелю. Передбачається, що рекреаційні заклади будуть функціонувати цілий рік. З метою надання високого рівня обслуговування відпочиваючим, при розрахунку місткості проектних оздоровчих та рекреаційних закладів були узяті наступні показники: дитячі санаторії – 170 м²/місце; санаторії – 150 м²/місце; курортні готелі – 75 м²/місце.

Територіальна структура будівництва оздоровчо-рекреаційних закладів передбачає, що дитячий санаторно-курортний комплекс розміщується на площі 3,4 га, ємністю на 200 місць; санаторно-курортний комплекс розміщується на площі 4,5 га, ємністю на 300 місць; курортний готель розміщується на площі 3,8 га, ємністю на 500 місць (Додаток Ж.1).

Таким чином, структура оздоровчо-рекреаційних закладів матиме наступний вигляд: санаторій на 300 місць (30% від загальної ємності), дитячий санаторій на 200 місць (20%), курортний готель на 500 місць (50%). Дана структура показує, що оздоровчо-рекреаційна зона буде освоюватися закладами відпочинку різних типів. Згідно [165] розміри територій об'єктів загально-рекреаційного обслуговування прийняті з розрахунку: на одного відпочивальника 10 м²; розміри озеленених територій приймаються з розрахунку: на одного відпочивальника в рекреаційних установах – 100 м². Всього розміри територій об'єктів загально-рекреаційного обслуговування курортно-рекреаційної зони становитимуть від 1 га та більше. Площа озелене-

них територій для відпочивальників визначена від 10 га та більше. Кількість персоналу для обслуговування рекреаційних установ приймається: дитячі санаторії – 1,0; санаторії (для дорослих) – 0,5; курортні готелі – 0,3. Розрахунок кількісного складу обслуговуючого персоналу курортно-рекреаційних установ та установ загальнокурортного обслуговування наведено у Додатку Ж.2.

Таким чином, на розрахунковий строк передбачається, що персонал курортно-рекреаційних установ становитиме біля 550 осіб.

Крім того, передбачається організація об'єктів загально-рекреаційного обслуговування, кількість персоналу яких складе орієнтовно 20% від загальної кількості персоналу, зайнятого в курортно-рекреаційних установах або біля 110 осіб. Таким чином, на розрахунковий строк загальна чисельність працівників курортно-рекреаційної зони буде складати орієнтовно 660 осіб. Ємність установ і підприємств обслуговування курортно-рекреаційної зони на розрахунковий строк розрахована відповідно [165] на прогнозовану чисельність відпочиваючих у 1000 осіб.

Значний акцент у проекті зроблений на розбудові спортивно-розважальних об'єктів. Їх запропоновано об'єднати в одне спортивно-розважальне ядро – центр дозвілля, що складатиметься з універсальної кіно зали на 100 глядацьких місць, дискотеки на 100 місць, боулінг-клубу. Доповнить його послуги бібліотека з Інтернет послугами на 30 місць. Спортивний центр (спортивний комплекс) складатиметься із спортивного залу, орієнтовною площею 200 м² та критого плавального басейну площею 200 м².

Спортивне ядро пропонується доповнити об'єктами відпочинку на 15 робочих місць, а центр дозвілля – закладами харчування загальною ємністю у 100 посадочних місць.

Центр побутового обслуговування розрахований на 15 робочих місць. Рекомендована структура розміщення об'єктів й установ обслуговування та їх ємність наведені у Додатку Ж.3.

Щодо системи зелених насаджень курортної зони варто зазначити, що вона підрозділяється на насадження обмеженого і загального користування. Перші розміщуються на ділянках санаторно-курортних

комплексів, другі – включають озелененні території центрів обслуговування, а також масив курортного лісопарку. Зелені насадження – важливий компонент курортно-рекреаційної території. Вони відіграють значну роль у вирішенні функціональної організації території курорту, підвищення архітектурно-художніх якостей його архітектурних ансамблів, мають величезне санітарно-гігієнічне і мікрокліматичне значення. Згідно з [165] розміри озелених територій загального користування в санаторно-курортних комплексах визначаються з розрахунку 100 м² на місце. У проекті запропонована система зелених насаджень на площі 18 га (Додаток Ж.4.).

Створення в санаторних комплексах компактних зон курортної забудови сприяє формуванню крупних масивів безперервного паркового комплексу, з включенням в його склад порушених та непридатних до використання земель (ярів, ділянок з складним рельєфом і т.д.), які озеленяються і використовуються для різноманітних видів відпочинку.

Загальна площа проектної території – 25 га. В Додатку Ж.5 наводиться проектне використання території.

Питомі показники водоспоживання та водовідведення прийняті згідно [165], а також аналізу типових проектів. Розрахунки об'ємів водоспоживання та водовідведення по групах водокористувачів наведені в Додатку Ж.6.

Електроспоживання для курортно-рекреаційних закладів та установ торгівлі, культури, побутового обслуговування, тощо прийнято згідно нормативів [229] та аналізу значної кількості типових проектів. Прийняті нормативи та підсумки розрахунків наведено в Додатку Ж.7. Розмір газоспоживання визначений у відповідності до [123].

Розрахункові річні витрати природного газу на розрахунковий строк, за умови 100% забезпечення наміченого газоспоживання, наведено в Додатку Ж.8.

Зведені дані за основними техніко-економічними показниками наведені у Додатку Ж.9.

Розрахунок проведено на підставі даних об'єктних кошторисів, об'єктних кошторисних розрахунків та кошторисних розрахунків на

окремі види витрат типових проектів будівництва рекреаційних комплексів. (Додаток Ж.10).

Розрахунок інвестиційних витрат на будівництво рекреаційного комплексу і освоєння рекреаційної зони здійснено на підставі [215] і аналізу кошторисної вартості типових проектів будівництва курортно-рекреаційних об'єктів в Україні. Загальний обсяг інвестиційних витрат на будівництво рекреаційного комплексу складе 11,5 млн. умовних одиниць. Будівництво триватиме 2 роки. Розрахунок доходів рекреаційного комплексу виконано на основі середніх розцінок на послуги санаторно-рекреаційних установ України в умовних одиницях. Розрахунок доходу від обслуговування, надання медичних та культурно-розважальних послуг в рекреаційно-оздоровчому комплексі при завантаженні 1000 осіб 16 рекреаційних періодів наведено у додатках Ж.11, Ж.12, Ж.13.

На підставі аналізу ринкових даних визначено, що на величину заселення номерів і рівень попиту на рекреаційні послуги впливає: якість рекреаційних ресурсів; якість рекреаційних послуг; місце розташування (віддаленість від моря, паркова зона і т.д.); величина і диференціація номерного фонду; наявність та якісний рівень лікувальної бази; рівень цін на послуги; платоспроможний попит населення; культура споживання рекреаційних послуг.

За результатами вищевикладених розрахунків зведені дані доходів рекреаційного комплексу у рік в умовних одиницях наведено у Додатку Ж.14.

Розрахунок поточних витрат рекреаційного комплексу здійснено на підставі визначення їх ринкової вартості в умовних одиницях. Розрахунок здійснено за статтями: матеріальні витрати, оплата праці, відрахування, амортизація, експлуатаційні витрати, витрати на управління.

Матеріальні витрати, необхідні для обслуговування в рекреаційному закладі і здійснення медичних процедур, прийняті на рівні середніх ринкових витрат санаторно-курортних установ України.

Оплата праці прийнята виходячи із середньої ринкової вартості робочої сили працівників санаторно-рекреаційних закладів і кількості

працівників, складає 300 умовних одиниць в місяць, або 3600 умовних одиниць на рік.

Відрахування прийняті на рівні 36,3% згідно середнього рівня відрахувань в страхові фонди підприємств, платників Єдиного Соціального внеску, платників податку на прибуток.

Амортизація розрахована на період 8 років відрахувань від вартості придбання обладнання і меблів рекреаційного комплексу, і 50 років відрахувань від вартості основних фондів.

Розрахунок експлуатаційних витрат здійснено на підставі попередніх нормативних розрахунків, здійснених нами вище: на водовідведення, електропостачання, газопостачання.

Розрахунок поточних витрат рекреаційного комплексу на рік наведено в Додатку Ж.15. Розраховані прогнозні фінансові показники проекту приведені в Додатку Ж.16. Податок на прибуток прийнято 18% згідно ставки податку, визначеної на 2015 рік Податковим Кодексом України.

Як видно із розрахунків, навіть при низькому (платоспроможному) рівні цін на послуги центру і неповному завантаженні номерного фонду, можливо отримати позитивний чистий фінансовий результат (прибуток)– 3,8 млн. умовних одиниць.

Наведемо розрахунок ефективності проекту використовуючи метод дисконтування. Дисконтування – це процес приведення різночасних економічних показників до сьогодення (поточного) моменту часу, у зв'язку з тим, що цінність грошової одиниці вище, ніж у майбутньому.

Норма дисконту є мінімальною нормою прибутку, нижче якої інвестиції не вигідні. В якості основних інтегральних показників ефективності проекту будемо використовувати:

- строк окупності проекту (PBP) (payback period);
- індекс прибутковості (PI) (profitability index);
- чистий приведений дохід (NPV) (net present value);
- внутрішня норма рентабельності IRR (internal rate of return).

Строк окупності проекту PBP – час, за який надходження від діяльності покривають всі витрати, пов'язані з реалізацією проекту, вклю-

чаючи витрати на інвестиції, податки і рекламу. Строк окупності вимірюватиметься в місяцях.

Індекс прибутковості PI є коефіцієнтом чистого дисконтованого доходу.

Чистий приведений дохід NPV – це вартість майбутніх грошових потоків, дисконтованих за допомогою відповідної процентної ставки.

Внутрішня норма рентабельності IRR показує верхню межу рівня відсотку дисконту, перевищення якого робить проект збитковим. В проектах, ефективність яких вимірюється методом дисконтування, внутрішня норма рентабельності показує поріг беззбитковості проекту, тобто рівень відсотку дисконту, при якому NPV дорівнює 0.

Якщо NPV позитивна – проект можна рекомендувати для фінансування. Якщо NPV дорівнює нулю, то надходжень від проекту вистачить лише для відновлення вкладеного капіталу. Якщо NPV менша нуля – проект не приймається.

Якщо $PI > 1$ – то проект є ефективним, а якщо $PI < 1$, – неефективним.

Економічний зміст внутрішньої норми рентабельності полягає в тому, що він визначає максимально допустиму вартість капіталу, яка закінчується для реалізації цього проекту. Вона показує верхню межу рівня відсотку дисконту, перевищення якого робить проект збитковим.

Строк окупності інвестицій – це тривалість часу, протягом якого дисконтовані прогнози надходження грошових коштів перевищують не дисконтовану суму інвестицій, тобто це число років, необхідних для відшкодування інвестицій. Особливістю оцінки ефективності інвестиційних проектів, виходячи з терміну їх окупності є факт, що інвестори самостійно визначають економічно виправданий період окупності інвестиційного проекту. Зважаючи на заплановані строки реалізації рекреаційного комплексу (2 роки), як правило, прийнятним вважається строк окупності вкладень, що дорівнює 5-6 рокам.

Ставка дисконту приймається на рівні середньозваженої ставки строкових депозитів юридичних осіб у іноземній валюті (за офіційними даними НБУ) – 7,2%.

Аналіз проведених розрахунків показує високу доходність проекту при горизонті планування 5 років (таблиця 3.9.)

Таблиця 3.9

Розрахунок ефективності проекту за методом дисконтування, грн

	Показники	Роки					Разом
		1	2	3	4	5	
1	Інвестиційні витрати	11476000					11476000
2	Чистий фінансовий результат (прибуток)	3837302	3837302	3837302	3837302	3837302	19186510
3	Амортизація	359620	359620	359620	359620	359620	1798100
4	Експлуатаційний дохід	4196922	4196922	4196922	4196922	4196922	20984610
5	Дисконтний множник за ставкою 7,2% річних	0,9328	0,8702	0,8117	0,7572	0,7064	X
6	Приведений експлуатаційний дохід CF_i	3915039,2	3652088,8	3406799,2	3177984,4	2964537,7	7116449,2
7	Приведений експлуатаційний дохід наростаючим підсумком	3915039,2	7567128,0	10973927,2	14151911,6	17116449,2	17116449,2
8	Чиста приведена вартість грошових потоків NPV	-7560960,8	-3908872,0	-502072,8	2675911,6	5640449,2	5640449,2
9	Індекс прибутковості PI						1,491
10	РВР строк окупності						3 роки
11	IRR – внутрішня норма рентабельності						24,2%

Навіть при низькому рівні цін на послуги, високих тарифах на експлуатацію комплексу і високій вартості матеріальних витрат, чиста дисконтована вартість грошових потоків проекту через 5 років його експлуатації є позитивною і складає 5.6 млн.умовних одиниць.

Отже при оцінці економічної ефективності рекреаційного землекористування використовувалися наступні показники:

- Чистий приведений дохід (NPV);
- Індекс прибутковості (PI);

- Внутрішня норма рентабельності (IRR);
- Строк окупності проекту (PBP).

Індекс рентабельності інвестицій більше одиниці, строк окупності інвестицій при високому ступені ризику 7,2% річних складає три роки. Внутрішня норма рентабельності 24,2% значно перевищує середньозважені ринкові ціни на вклади в іноземній валюті в банках України і прийнятий в проекті рівень дисконту -7,2% річних, що свідчить про високий відсоток міцності проекту.

Таким чином, даний проект можна признати привабливим як для інвесторів, так і для держави. На підставі врахування показників економічної ефективності, нами запропоновано нормативи визначення ефективності розробки інвестиційних проектів рекреаційного землекористування (таблиця 3.10).

Таблиця 3.10.

Нормативи визначення економічної ефективності рекреаційного землекористування

Економічна ефективність	Чистий приведений дохід (NPV)	Індекс прибутковості (PI)	Строк окупності проекту (PBP)
Ефективний	> 0	>1	<6
Нульова ефективність	=0	=1	6-7
Неефективний	<0	<1	>7

Нами розраховано економічну ефективність рекреаційного природоперетворювального проекту. Базуючись на визначенні науковців [16] щодо змісту ресурсозберігаючого проекту, який полягає в комплексі робіт спрямованих на вирішення задач ресурсозбереження, виконання яких обмежено в часі та споживанні матеріальних, фінансових, трудових та інформаційних ресурсів, нами зроблено висновок, що розроблений проект рекреаційного комплексу є ресурсозберігаючим.

Нами визначено екологічний стан територій, на яких передбачено до впровадження відповідні рішення. Їх реалізація можлива за умови залучення інвестицій. Для діагностики ефективності інвестицій у відповідний проект з врахуванням необхідності екологізації територій, нами запропоновано проранжувати рекреаційне землекористування за ступенем інвестиційної привабливості.

Під діагностикою інвестицій в ресурсозберігаючі проекти, на погляд науковців [14, 16], слід розуміти комплексне та системне вивчення сутності та виявлення найбільш важливих ознак взаємозв'язку між процесом інвестування в ресурсозберігаючий сектор економіки та техногенним (антропогенним) станом оточуючого середовища, виходячи з соціальних потреб суспільства.

При оцінці інвестиційної привабливості рекреаційного землекористування за умовою необхідності екологізації відповідного процесу виникає проблема визначення найбільш привабливих і екологічно стабільних територій, для цього запропоновано виділення місця кожного з них в системі координат «рівень економічної ефективності інвестування (вісь Y) – показник екологічного стану (вісь X)». На основі цього виділяють рекреаційні території з високою, середньою та низькою інвестиційною привабливістю (в залежності від економічної ефективності та екологічного стану територій) (рисунок 3.9.)

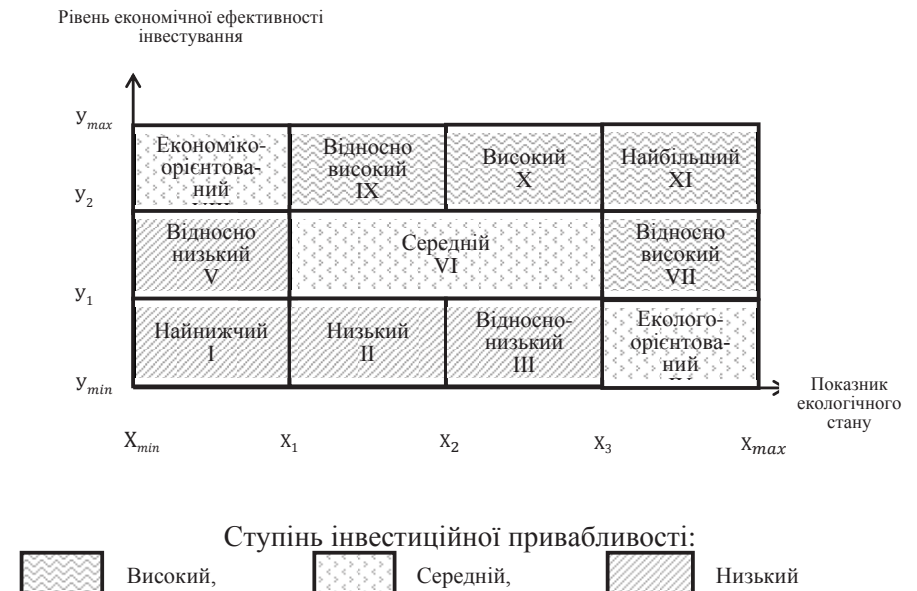

Рис. 3.9. Матриця ранжування рекреаційного землекористування за ступенем інвестиційної привабливості

На підставі вивчення існуючих наукових досліджень щодо ранжування територій [149], трансформуючи відповідні наукові положення в систему екологізації рекреаційного землекористування, належність території до відповідної області запропоновано визначати за наступними критеріями:

1) Рекреаційна територія належить до I типу інвестиційної привабливості, якщо:

$$\begin{cases} X_{min} \leq X \leq X_1 \\ Y_{min} \leq Y \leq Y_1 \end{cases};$$

2) Рекреаційна територія належить до II типу інвестиційної привабливості, якщо:

$$\begin{cases} Y_{min} \leq Y \leq Y_1 \\ X_1 \leq X \leq X_2 \end{cases}$$

3) Рекреаційна територія належить до III типу інвестиційної привабливості, якщо:

$$\begin{cases} Y_{min} \leq Y \leq Y_1 \\ X_2 \leq X \leq X_3 \end{cases}$$

4) Рекреаційна територія належить до IV типу інвестиційної привабливості, якщо:

$$\begin{cases} Y_{min} \leq Y \leq Y_1 \\ X_3 \leq X \leq X_{max} \end{cases}$$

5) Рекреаційна територія належить до V типу інвестиційної привабливості, якщо:

$$\begin{cases} Y_1 \leq Y \leq Y_2 \\ X_{min} \leq X \leq X_1 \end{cases}$$

6) Рекреаційна територія належить до VI типу інвестиційної привабливості, якщо:

$$\begin{cases} Y_1 \leq Y \leq Y_2 \\ X_1 \leq X \leq X_3 \end{cases}$$

7) Рекреаційна територія належить до VII типу інвестиційної привабливості, якщо:

$$\begin{cases} Y_1 \leq Y \leq Y_2 \\ X_3 \leq X \leq X_{max} \end{cases}$$

8) Рекреаційна територія належить до VIII типу інвестиційної привабливості, якщо:

$$\begin{cases} Y_2 \leq Y \leq Y_{max} \\ X_{min} \leq X \leq X_1 \end{cases}$$

9) Рекреаційна територія належить до IX типу інвестиційної привабливості, якщо:

$$\begin{cases} Y_2 \leq Y \leq Y_{max} \\ X_1 \leq X \leq X_2 \end{cases}$$

10) Рекреаційна територія належить до X типу інвестиційної привабливості, якщо:

$$\begin{cases} Y_2 \leq Y \leq Y_{max} \\ X_2 \leq X \leq X_3 \end{cases}$$

11) Рекреаційна територія належить до XI типу інвестиційної привабливості, якщо:

$$\begin{cases} Y_2 \leq Y \leq Y_{max} \\ X_3 \leq X \leq X_{max} \end{cases}$$

Кожна із областей матриці відповідає певному типу інвестицій в рекреаційне землекористування і специфічному впливу економічних та екологічних факторів. Нижче наведено характеристику типів рекреаційного землекористування за інвестиційною привабливістю.

1) Рекреаційне землекористування з високим ступенем інвестиційної привабливості:

Найбільший (XI) – рекреаційні землі мають найвищий ступінь інвестиційної значимості. При реалізації інвестиційних рішень розвиток територій передбачає максимальний економічний ефект для інвесторів із мінімальним ступенем навантаження та найбільшою екологічною стабільністю територій.

Високий (X) – територія має сильні позиції з точки зору економічної ефективності та отримання прибутку, для рекреаційних територій цього типу притаманний високий пріоритет для інвестування, але при цьому екологічний стан територій потребує заходів щодо його покращення. Тому, при реалізації інвестиційних проектів вплив інвесторів повинен бути направлений на впровадження засад екологізації рекреаційного землекористування.

Відносно високий (IX, VII) – територія має порівняно високі позиції в своїй привабливості. Але при умові віднесення території до типу IX рекреаційні проекти будуть мати найвищий рівень економічної ефективності, в той час коли території будуть мати підвищений рівень антропогенного навантаження та слабо стабільний екологічний стан. З умови реалізації відповідних інвестиційних рішень варто впроваджувати у відповідні проекти перелік заходів щодо екологізації територій та нормування екологічного навантаження. При умові віднесення території до типу VII передбачено реалізацію інвестиційних проектів, орієнтованих на захист навколишнього природного

середовища на рекреаційних територіях, проте для одержання прибутку інвесторам необхідно впроваджувати інноваційно-інвестиційні рішення підвищення економічної ефективності використання відповідних територій.

2) Рекреаційне землекористування з середнім ступенем інвестиційної привабливості:

Середній (VI) – рекреаційні землі займають середні позиції із середньою привабливістю, інвестиції не будуть мати швидкий економічний ефект, а території – не перебувають в екологічно стабільному стані. В умовах відповідного типу землекористування рекомендовано пропорційне впровадження як заходів щодо підвищення ступеня економічної ефективності проектів, так і щодо вдосконалення засад охорони навколишнього природного середовища відповідних територій.

Економіко-орієнтований (VIII) – рекреаційні території мають високий ступінь економічної ефективності, швидкі темпи отримання прибутку, одночасно з цим територія має незадовільний екологічний стан. Потенційним інвесторам необхідно відстрочити реалізацію проектів та створити умови для термінового впровадження засад охорони навколишнього природного середовища та екологізації рекреаційного землекористування. Необхідно відшукувати нові форми державно-приватного партнерства для забезпечення впровадження природоохоронних заходів.

Еколого-орієнтований (VI) – територія характеризується відмінним екологічним станом при низькому ступені економічної ефективності. Для цього типу рекреаційного землекористування в умовах державно-приватного партнерства рекомендовано впровадження досконалого механізму управління та стратегування з метою підвищення економічної ефективності використання відповідних територій з одночасною підтримкою екологічного стану земель на існуючому рівні.

3) Рекреаційне землекористування з низьким ступенем інвестиційної привабливості:

Відносно-низький (III та IV) – рекреаційні територію мають низький ступінь інвестиційної привабливості. При задовільному екологі-

чному стані територій (III), вони характеризуються низьким рівнем економічної ефективності, тому інвесторам для отримання прибутку необхідно намагатися впроваджувати інноваційні види підприємницької діяльності для забезпечення отримання прибутку від господарської діяльності на даній території. При середньому ступені економічної ефективності (IV), інвестору необхідно орієнтуватися на глибоке опрацювання компоненту екологізації рекреаційного землекористування, який призначений приносити максимальну віддачу при врахуванні необхідності охорони навколишнього природного середовища.

Низький (II) – території займає середні позиції при аналізі екологічного стану рекреаційних земель, але прибутку не приносять. Інвестори витратять більше, ніж отримуватимуть в процесі реалізації рекреаційних послуг. Проекти рекреаційного землекористування економічно неефективні, але не наносять значної шкоди рекреаційному землекористуванню. Для цих типів територій рекомендовано змінювати стратегії розвитку, впроваджувати інноваційні інструменти та будувати організаційно-економічні відносини в розрахунок на збереження і збільшення вартості території та отримання позитивного доходу від реалізації рекреаційної діяльності з врахуванням екологічного фактору.

Найнижчий (I) – територія займає незадовільні позиції за показником економічної ефективності, екологічно нестабільна та характеризується високим рівнем антропогенного навантаження. Спостерігається критичний стан територій. При даному типі рекреаційного землекористування необхідна повна переорієнтація господарського розвитку територій та природоохоронних заходів.

Землі Одеської міської агломерації за умов впровадження вищевикладеного проекту рекреаційного комплексу на її територіях буде відноситись до VIII або XI типу рекреаційного землекористування, що свідчить про високу економічну ефективність відповідних заходів та необхідність впровадження природоохоронних рішень для потенційних інвесторів.

На підставі матриці ранжування територій в залежності від високого, середнього та низького рівня інвестиційної привабливості тери-

торій, нами сформовано відповідно інноваційний, інтенсивний та екстенсивний тип стратегій (Додаток И). Отже, основними напрямами державної підтримки у сфері екологізації рекреаційного землекористування міських агломерацій є розвиток науково-методичного забезпечення та удосконалення інструментарію екологічної політики на мезо-рівні, а саме:

- економіко-екологічне зонування рекреаційних територій міських агломерацій з врахуванням специфіки їх розвитку та необхідності розміщення різнофункціональних об'єктів;
- ранжування рекреаційних територій за ступенем інвестиційної привабливості та врахування відповідного показника в процесі розробки стратегій розвитку рекреаційних земель;
- забезпечення розвитку державно-приватного партнерства у сфері збалансованого розвитку територій;
- виокремлення приміських зон міських агломерацій у окремі структурні одиниці;
- введення поняття «екологізація рекреаційного землекористування міських агломерацій» в практику господарювання, реалізація якої постає невід'ємною умовою сталого розвитку територій;
- «посилення» стрижньової функції приміських зон та великих міст додатковими, допоміжними і супутніми функціями;
- перегляд генеральних планів розвитку великих міст, особливо в аспекті запобігання отруєння екосистем, відповідальності за глобальний клімат, соціальної справедливості та узгодженого рішення проблем [59];
- сприяння розробленню та здійсненню заходів щодо зменшення негативного впливу транспортної та інженерної інфраструктури на навколишнє природне середовище;
- зростання частки нематеріальної сфери (рекреація, екологія, культура, освіта) з врахуванням природоохоронних заходів при скороченні частки матеріальної (промисловість, транспорт, будівельна індустрія);
- підтримка території приміських зон з метою запобігання створення критичної урбанізації;

- здійснення міжнародного співробітництва щодо забезпечення сталого розвитку населених пунктів та сприяння розвитку екотуризму;
- розвиток найбільш ефективних галузей розвитку міських агломерацій з урахуванням необхідності рекреаційної складової, впровадження «екомаршрутів» і «екопоселень»;
- створення зеленого поясу (зеленої зони) регламентованих розмірів навколо міст, які мають оздоровче значення, з урахуванням їх обмежувальних функцій як частини системи зелених насаджень міст та їх приміської зони;
- досконале ведення містобудівного кадастру населених пунктів.

3.3.Методичне забезпечення форсайт-прогнозування в системі стратегування рекреаційного землекористування міських агломерацій

Система протиріч, що склалась в нашій країні, у сфері управління природокористуванням призвела до того, що існуючий стан рекреаційних територій за масштабами та структурою не відповідає сучасним вимогам оптимального та ефективного функціонування. Рекреаційне землекористування позбавлене можливості збалансованого розвитку через проблеми неузгодженості в системі управління відповідними територіями, що призводить до ненормованого антропогенного та рекреаційного навантаження на окремі території, нецільового використання місцевості для відпочинку, неузгодженого будівництва та оцінки земельних ресурсів, розподілу права власності та користування, неналежного контролю та моніторингу за використанням земельних ресурсів.

Особливо вразливими є рекреаційні територіальні об'єкти міських агломерацій. Адже в результаті впливу великих міст на земельні ресурси приміських територій, в умовах розвитку ринкових відносин міські агломерації концентрують в собі як завдання збалансованого

ного використання та збереження земельних ресурсів, розвитку системи розселення, організації інфраструктурного обслуговування, створення сприятливих умов проживання населення, так і умов економічного розвитку динамічних агломераційних систем.

Усі вищевказані задачі успішно вирішуються за умови забезпечення взаємоузгодженості в системі розвитку відповідних територій, яка може реалізовуватись за умов існування стратегування відповідного виду діяльності.

На наш погляд, найбільш повне визначення поняттю стратегування дав Н.Г. Патрикеев: це «процес прогнозування і формування майбутнього – здатність багатоаспектно описати реальність, враховуючи всі закони змін, які відбуваються в результаті впливу на реальність, і здатність взяти до уваги ті фактори, які з'являться в результаті впливу на реальність, і реагувати не просто на реальність, а на ті фактори, які з'являться як результат впливу на реальність. Тобто, стратегування – це сукупність стратегічного планування, прогнозування та управління» [195].

На відміну від стратегічного планування, стратегування є єдиним технологічним комплексом і безперервним процесом побудови стратегії розвитку, що включає визначення цілей, оцінку навколишнього середовища, вибір шляхів реалізації стратегії, побудови стратегічних карт, моніторинг тощо, а також визначення економічної основи, яку необхідно створити на території для формування повноцінної регіональної стратегії.

На нашу думку, для розробки стратегії інноваційного розвитку рекреаційного землекористування, найбільш актуальною вважається використання методології форсайт-досліджень.

Головний редактор російського інформаційно-аналітичного журналу «Форсайт» професор Л. М. Гохберг дає наступне його визначення: «форсайт – це система методів експертної оцінки довгострокових перспектив інноваційного розвитку, виявлення технологічних проривів, здатних позитивно впливати на економіку і суспільство» [86; 321].

Спеціалізована установа Організації Об'єднаних Націй зі сприяння промислового розвитку та міжнародного промислового співпраці – ЮНІДО у своїх документах дає таке визначення: «форсайт являє собою систему методів експертної оцінки стратегічних напрямів соціально-економічного та інноваційного розвитку, виявлення технологічних проривів, здатних вплинути на економіку і суспільство в середньо- і довгостроковій перспективі».

Форсайт включає ряд підходів, що об'єднують три складові:

- бачення майбутнього (прогнозування, перспективи, передбачення);
- планування (стратегічний аналіз, визначення пріоритетів);
- мережі (спілкування, експертна оцінка).

Поппер Р. [328] запропонував візуалізувати систему методів у вигляді форсайт-ромба (рисунок 3.10). У його кутах є чотири методологічних положення форсайт-прогнозування, що визначають можливості збирати і обробляти інформацію на основі експертизи, креативності, взаємодії та доказовості. На даний час загальне число методів складає 44. Джерела інформації, засновані на креативності, досвіді, взаємодії або фактичних даних, представляють універсальну систему знань, що забезпечує повноту уявлень про майбутнє і можливі сценарії його розвитку.

Таким чином, можна констатувати доцільність використання форсайту в якості ключового методу земельного стратегування, в тому числі в міських агломераціях, оскільки:

- саме він може забезпечити найбільш ефективний результат як в середньостроковій, так і довгостроковій перспективі;
- саме він базується на можливостях державно-приватного партнерства в сфері земельних відносин;
- саме він направлений на пошук та реалізацію інноваційних проектів рекреаційного землекористування з відчутним соціо-економіко-екологічним ефектом.

Рис. 3.10. Ромб форсайту [328]

Авторське визначення та основні засади земельного стратегування рекреаційних територій наведені на рисунку 3.11.

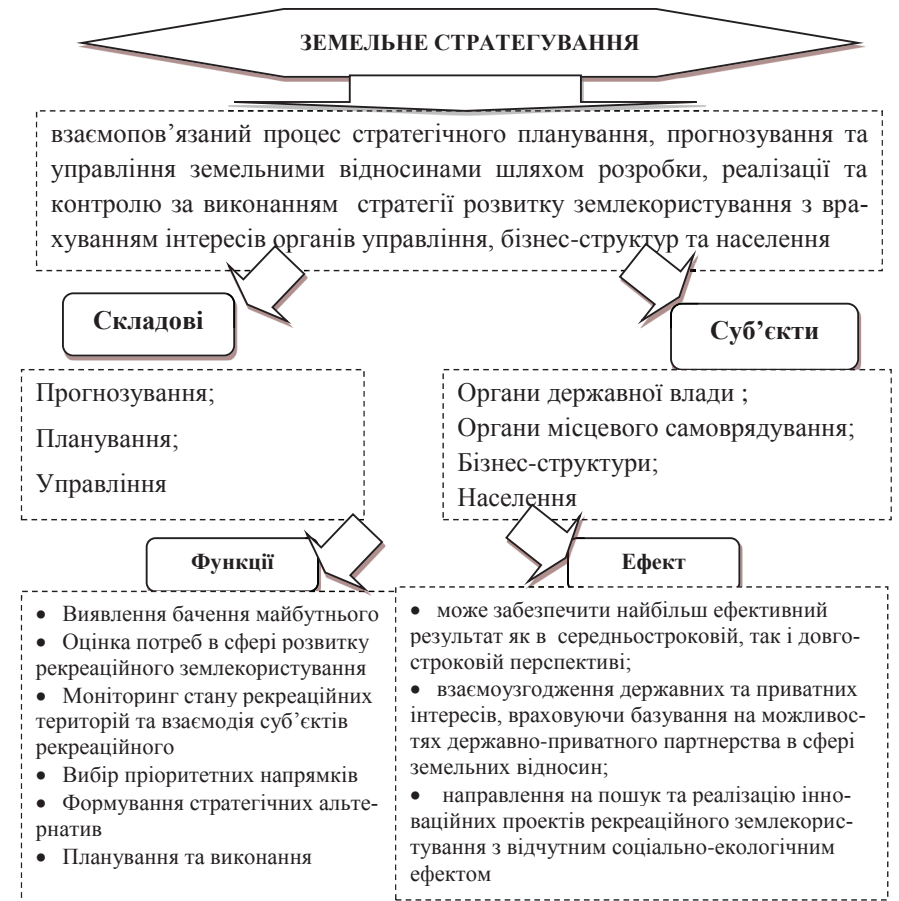

Рис. 3.11. Логічно-структурна схема земельного стратегування рекреаційних територій на засадах методології форсайту

Вищевикладене підтверджує актуальність впровадження методології форсайту в економіко-екологічний механізм розвитку рекреаційних територій. Тому в рамках формування цільових установок для забезпечення стратегування рекреаційного землекористування у напрямку екологізації пропонується сценарій поєднання методів форсайт-досліджень з врахуванням слушності використання різних ме-

тодів, заснованих на креативності, досвіді, взаємодії та фактичних даних (табл. 3.11- 3.12).

Таблиця 3.11

Процедура впровадження методології форсайту у напрямку екологізації рекреаційного землекористування

Етап	Інструментарій форсайт-прогнозування	Сутність та цілі
1. Виявлення бачення майбутнього	Метод Делфі; екстраполяція трендів; імітаційне моделювання; експертні панелі; бібліографічний аналіз; SMART-метод (запропоновано автором)	Досягнення максимального консенсусу у визначенні правильного вектору розвитку рекреаційного землекористування, адже досягнення мети залежить від її формулювання
2. Оцінка потреб в сфері розвитку рекреаційного землекористування	Інтерв'ювання/ анкетування; аналіз стейкхолдерів; метод критичних/ключових технологій; виділення ключових технологій; картування технологій; літературні огляди; аналіз взаємного впливу; морфологічний аналіз; критичні технології; аналіз соціальних мереж; конференції/семінари	Визначення цільових показників, які необхідно досягти в сфері використання рекреаційних територій з врахуванням інтересів та потреб стейкхолдерів
4. Вибір пріоритетних напрямків	SWOT-аналіз; мозкові штурми, розробка; аналіз взаємних впливів; експертні панелі; метод дерева релевантності.	Наочне зображення перспектив розвитку рекреаційних територій, ув'язка засад соціо-еколого-економічного розвитку відповідних земель
5.Формування стратегічних альтернатив	Стратегування	Взаємопов'язаний процес стратегічного планування, прогнозування та управління земельними відносинами шляхом розробки, реалізації та контролю за виконанням стратегії розвитку землекористування з врахуванням інтересів органів управління, бізнес-структур та населення
6.Планування та виконання	Дорожні карти; картування стейкхолдерів; розробка сценаріїв (стратегій)	Наочне зображення покрокового сценарію розвитку рекреаційних територій, що орієнтоване на вибір найбільш бажаних з них. Оцінка економічних і соціальних наслідків появи і впровадження інноваційних заходів розвитку рекреаційного землекористування.

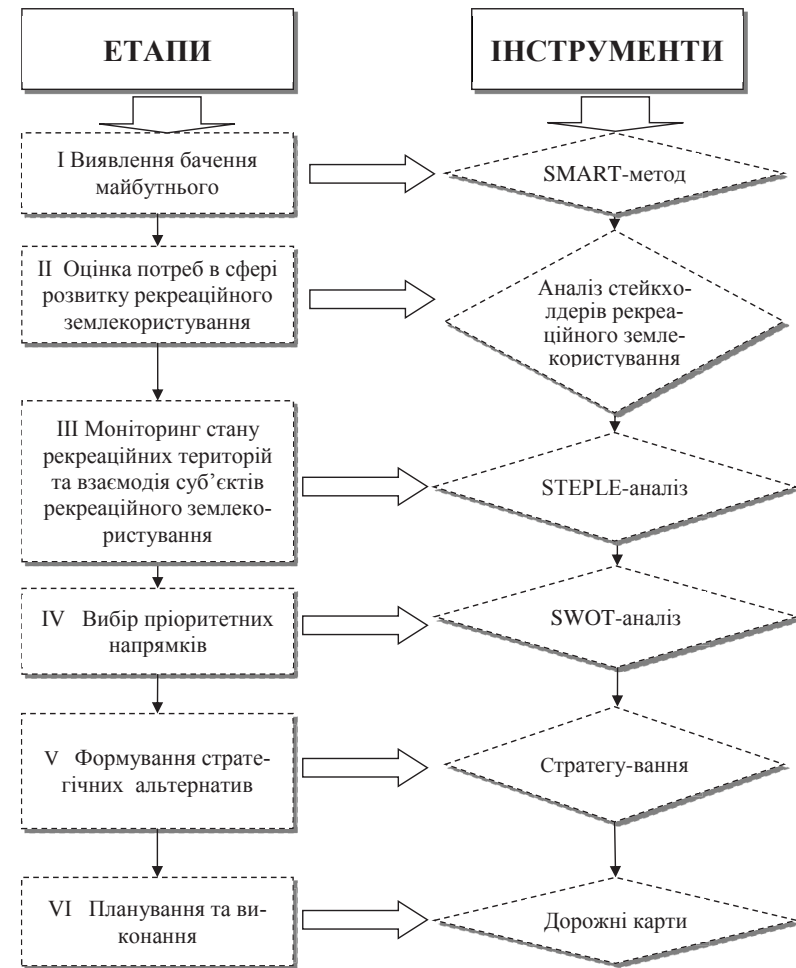

Рис. 3.12. Блок-схема визначення результативності екологізації рекреаційного землекористування міських агломерацій на базі форсайт-досліджень

1) В процесі форсайт-прогнозування у дослідженні пропонується використання SMART-методу.

У практиці інноваційного управління існують так звані SMART-критерії, яким повинні відповідати цілі: конкретні (specific); вимірні

(measurable); досяжні (attainable); актуальні (relevant); співвідносні з конкретними часовими рамками (time-bounded) (таблиця 3.12).

Таблиця 3.12
Обґрунтування доцільності використання SMART методу* в процесі форсайт-прогнозування

Буква	Позначення	Роз'яснення	Обґрунтування доцільності використання форми Державно-приватного партнерства (ДПП) в рамках рекреаційної рекультивациі	
			Приватні підприємства	Держава
S	Specific, significant, stretching	Мета повинна бути максимальною конкретною і ясною. Ступінь її «прозорості» визначається однозначністю сприйняття усіма.	Ціль – отримання найбільшого прибутку від використання порушених земель з найменшими капіталовкладеннями	Ціль – екологізація та раціональне ефективне використання порушених земель
M	Measurable, meaningful, motivational	Мета повинна бути вимірною, причому критерії вимірювання повинні бути не тільки за кінцевим результатом, а й по проміжному.	В процесі реалізації мети суб'єкти господарювання отримують нові території відпочинку для працівників, в результаті – комерційний прибуток від використання територій	Кількість порушених територій зменшиться, кількість рекреаційних земель збільшиться, зрівноважаться податкові надходження за використання відповідних територій
A	Attainable, agreed upon, achievable, acceptable, action-oriented	Необхідно адекватно оцінювати ситуацію і розуміти, що мета досяжна з точки зору зовнішніх і внутрішніх ресурсів, якими володіє організація	Досягнення взаємоузгоджених цілей можливе виключно в рамках державно-приватного партнерства: держава визначає мету проекту та кількісні і якісні складові, проводить екологічний контроль, а приватний партнер забезпечує розвиток діяльності на всіх етапах реалізації проекту	
R	Realistic, relevant, reasonable, rewarding, results-oriented	Мета повинна бути реалістичною і доречною в цій ситуації, повинна вписуватися в неї і не порушувати баланс з іншими цілями і пріоритетами	В результаті досягнення мети приватні підприємці отримують більший дохід з меншими капіталовкладеннями, ніж в результаті сільськогосподарської рекультивациі	В результаті досягнення мети держава отримує більші податкові надходження, раціональне землекористування, збільшення кількісного та якісного складу рекреаційних земель
T	Time-based, timely, tangible, trackable	Термін – одна з головних складових мети. Вона може мати як фіксовану дату, так і охоплювати певний період.	Згідно нормативно-правового підґрунтя державно-приватного партнерства довго тривалість відносин – від 5 до 50 років [206]	

*Розроблено авторами на підставі [326]

Концепція «розумних» цілей розроблена Дж. Дораном у 1981 році: «There's a S.M.A.R.T. way to write management's goals and objectives».

Відповідна концепція є сучасним підходом до постановки діючих цілей в системі державно-приватного партнерства сфери рекреаційного землекористування. Система постановки S.M.A.R.T. цілей дозволяє на етапі визначення мети узагальнити всю наявну інформацію, встановити прийнятні терміни реалізації інноваційно-інвестиційних проектів, визначити достатність рекреаційних та фінансових ресурсів, надати всім суб'єктам державно-приватного партнерства ясні, точні, конкретні завдання [286].

2) При оцінці потреб в сфері розвитку рекреаційного землекористування у дослідженні запропоновано використання методу аналізу стейкхолдерів.

Імплементация європейського досвіду до українських реалій передбачає комплексну систему господарської діяльності стейкхолдерів в системі міського рекреаційного землекористування. На рівні ЄС діалог із зацікавленими сторонами інституціоналізовано. Ініціатором цього процесу в рамках Європейського Союзу стала Європейська Комісія. У 2003 році ця організація оголосила про створення Форуму стейкхолдерів, основною метою якого було підвищення обізнаності з концепцією корпоративної соціальної та екологічної відповідальності, сприяння діалогу між бізнесом, державними установами, організаціями громадянського суспільства, профспілками та іншими групами заінтересованих сторін. Основним «поштовхом» до створення Форуму стала Лісабонська конференція, що відбулася у 2000 році.

Вперше поняття «стейкхолдери» було використано в 1963 році в Стенфордському дослідному інституті. Пізніше цю теорію було розвинуто Едвардом Фріменом [327]. У «Зеленій книзі» ЄС зазначено, що всі зацікавлені сторони мають бути почутими. За міжнародним стандартом соціальної відповідальності ISO 26000 «стейкхолдер» або зацікавлена сторона – це особа, або група осіб, яка має інтерес у будь-яких рішеннях або діях організації. Залучення стейкхолдерів – це діяльність щодо створення можливостей для діалогу між компанією та одним, або кількома її стейкхолдерами з метою надання інфор-

маційної бази для рішень компанії. Основні групи зацікавлених сторін для компаній продемонстровано в таблиці 3.13. [134].

Таблиця 3.13.

Основні групи стейкхолдерів (зацікавлених сторін) [134]

Працівники та їх об'єднання	Клієнти і споживачі	Державні органи
Акціонери, інвестори, рейтингові агенції	Фінансова спільнота	Урядові, професійні організації, громадські та міжнародні організації
Інвестори	Національна і локальна громада	Громадянське суспільство
Неурядові організації та асоціації	Постачальники	Медіа, тренінгові агенції, консультативні компанії

Ефективність роботи стейкхолдерів в першу чергу пов'язана зі впровадженням збалансованої інноваційно-інвестиційної стратегічної політики зацікавлених сторін сталого розвитку міського рекреаційного землекористування. В умовах сьогодення немає одностайного підходу до формування інноваційно-інвестиційної стратегічної політики зацікавлених сторін (стейкхолдерів) щодо сталого розвитку міського рекреаційного землекористування. Характерні ознаки стейкхолдерів – інноваційних підприємств, що здійснюють інноваційно-інвестиційну політику на постійній основі наведено у Додатку 3.

Венчурні підприємства, віоленти, пацієнти, експлеренти і комутанти – це інноваційні підприємства, які працюють на різних етапах інноваційного циклу. Венчурні підприємства та віоленти працюють з радикальними інноваційними проектами, а пацієнти, експлеренти та комутанти з поліпшуючими інноваційними проектами (що поліпшують техніку завдяки винаходам середнього та невеликого масштабу).

На підґрунті міжнародної класифікації підприємств-інноваторів та в залежності від цілей суб'єктів-господарювання А. Ю. Юданов [310] пропонує використання низки інноваційних стратегій, а саме: віолентної, комутантної, пацієнтної і експлерентної.

Віолентна, або силова, стратегія характерна для суб'єктів господарювання, що орієнтуються на масове виробництво товарів та надання послуг. Основним джерелом доходів передбачено продаж про-

дукції (надання послуг) за низькими цінами широкому колу споживачів, що досягається завдяки позитивному ефекту від масштабу.

Це забезпечує значний запас конкурентоспроможності. Пацієнтна стратегія передбачає наявність у суб'єктів господарювання вузької спеціалізації і обмеженого кола споживачів. Цільовою аудиторією є споживачі, яких не влаштовують товари та послуги масового виробництва, і які готові платити за високу якість і бренд додаткову плату. Комутантна стратегія переважає в локальних бізнесах. Конкурентними перевагами локальних суб'єктів господарювання на своїх ринках є добра освіченість у ринку та швидке задоволення потреб клієнта. Акцент робиться на індивідуальний підхід до кожного споживача при впровадженні проектів. Експлерентна, або піонерська, стратегія спрямована на впровадження радикальних інноваційних проектів, що перетворюють існуючу структуру ринку. Такі суб'єкти господарювання є піонерами, що відкривають нові ринки. Майже в 90 відсотках випадків вони терплять крах, але за рахунок решти шансів мають величезний технічний, фінансовий і моральний успіх. Ці суб'єкти господарювання – одні з основних двигунів інноваційного прогресу.

На погляд авторів, вищезазначена типологія інноваційних стратегій може бути використана в інноваційно-інвестиційній діяльності стейкхолдерів в системі екологізації міського рекреаційного землекористування [286].

Аналіз стейкхолдерів Одеської міської агломерації дає підстави до їх групування (рисунок 3.13) та визначення основних векторів взаємодії в рамках державно-приватного партнерства.

3) На етапі моніторингу стану рекреаційних територій та взаємодії суб'єктів рекреаційного землекористування запропоновано використання STEPLE-аналізу. До основних методів та інструментів проведення аналізу навколишнього середовища можна віднести: PEST – аналіз; матрицю аналізу зовнішніх стратегічних факторів; SWOT – аналіз.

Для екологічного аналізу зовнішнього середовища рекреаційного землекористування, на наш погляд, слід використовувати розширену версію PEST-аналізу – STEPLE-аналіз (таблиця 3.14).

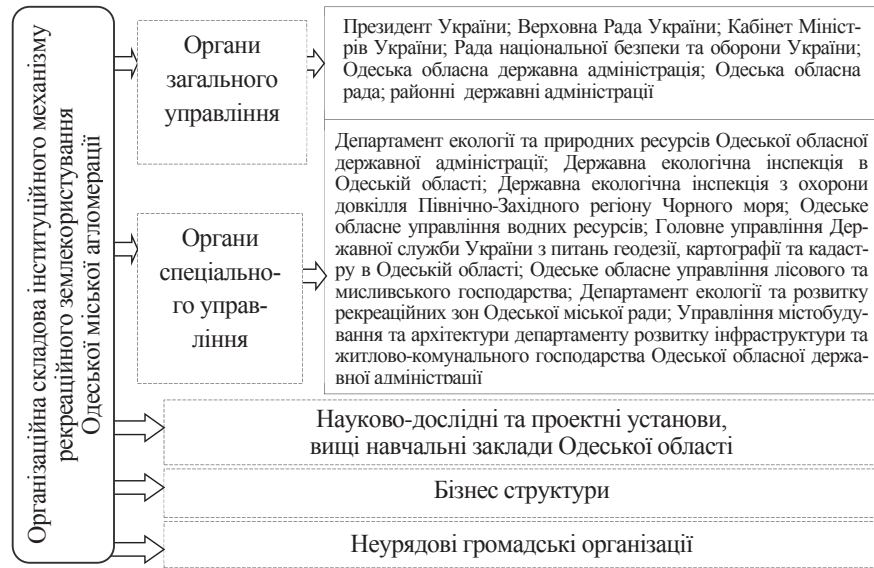

Рис. 3.13. Структурна диференціація стейкхолдерів в системі рекреаційного землекористування Одеської міської агломерації [323].

Подовження таблиці 3.24

1	2	3	4
T	Технологічні	Вплив досягнень і розробок науки та техніки на стан навколишнього природного середовища рекреаційних територій	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Розвиток інноваційних технологій у сфері рекреаційного розвитку територій; ➤ Впровадження нових розробок у рекреаційне землекористування; ➤ Використання екологічних технологій в галузі розвитку міських агломерацій
E	Економічні	Фактори, що впливають на інвестиційну привабливість територій, купівельну спроможність і структуру витрат рекреантів	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Доходи рекреантів; ➤ Рівень економічного стану підприємств рекреаційної сфери; ➤ Стан інфляції; ➤ Обсяг і структура екологічних інновацій та інвестицій в рекреаційне землекористування; ➤ Попит на екологічно чисті рекреаційні продукти
P	Політичні	Фактори, що визначають наміри органів державної влади щодо розвитку рекреаційного землекористування та про заходи втілення в життя політики	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Розподіл повноважень щодо розпорядження рекреаційними територіями та приміськими зонами міських агломерацій; ➤ Рівень корупції у сфері відносин власності та користування рекреаційними територіями; ➤ Пільгова політика у сфері екологізації рекреаційного підприємництва ➤ Ефективна екологічна політика у сфері благоустрою територій міських агломерацій
L	Правові	Вплив нормативно-законодавчого підґрунтя на стан та перспективи розвитку рекреаційних земель	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Створення нормативно-правових актів, що регламентують та регулюють відносини у сфері рекреаційного землекористування; ➤ Вдосконалення існуючої законодавчої бази у сфері використання рекреаційних земель міських агломерацій (зонування рекреаційних територій, державно-приватне партнерство в рекреаційній сфері, містобудівні умови розвитку земель міських агломерацій); ➤ Регламентування розподілу повноважень у сфері рекреаційної діяльності;
S	Екологічні	Чинники природного впливу на рекреаційне землекористування	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Стан навколишнього природного середовища рекреаційних територій; ➤ Наявність природних рекреаційних об'єктів (водойми, зелені насадження тощо); ➤ Клімат території

Таблиця 3.14

STEPLE – аналіз рекреаційного землекористування міських агломерацій [312]

Позначення	Назва факторів	Характеристика	Фактори рекреаційного землекористування міських агломерацій
1	2	3	4
S	Соціальні	Антропогенні, демографічні, культурні чинники впливу на стан рекреаційного землекористування	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Потреба населення міських агломерацій в рекреації ➤ Готовність до відкритого ринку рекреаційних послуг ➤ Готовність підприємців до легалізації тіньової рекреаційної діяльності ➤ Міграційні процеси з приміської зони у агломераційні центри ➤ Рівень екологічної освіти ➤ Рівень життя населення міських агломерацій ➤ Усвідомлення власної екологічної відповідальності ➤ Забезпеченість рекреаційної сфери обслуговування робочими місцями ➤ Інформаційне забезпечення населення щодо стану та розвитку рекреаційного землекористування

При використанні STEPLE-аналізу важливі фактори і явища навколишнього середовища поділяються на шість категорій: social (Соціальні), technological (Технологічні), economical (Економічні),

political (Політичні), legal (Правові) та environmental (Екологічні) [312].

Проведення STEPLE-аналізу факторів впливу на рекреаційне землекористування дозволяє виявити потенційні можливості і ризики, які в подальшому можуть бути використані в SWOT – аналізі.

4) В процесі вибору пріоритетних напрямків актуальним, на нашу думку, вважається використання SWOT-аналізу. Згідно Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення, проведення моніторингу та оцінки реалізації регіональних стратегій розвитку» [210]. Визначення переваг та обмежуючих факторів розвитку територій проводиться на основі SWOT-аналізу (таблиця 3.18).

5) В процесі формування стратегічних альтернатив актуальним є розробка стратегії рекреаційного землекористування, яка наведена у Додатку И

Розвиток рекреаційного землекористування передбачено у 3 альтернативних напрямках за умови повної, часткової, періодичної реалізації Стратегії. Тому автором запропоноване використання трьох альтернативних варіантів стратегії – інноваційна, інтенсивна, екстенсивна – з врахуванням пропозицій ранжування територій за ступенем інвестиційної привабливості.

6) При плануванні та виконанні заходів щодо екологізації рекреаційного землекористування вбачається актуальним розробка дорожньої карти (Додаток I) екологізації рекреаційних територій.

Можна констатувати, що на підставі поєднання методів форсайту процес рекреаційного землекористування можна винести на якісно новий рівень, адже методологія форсайту розширює спектр взаємовідносин у сфері державно-приватного партнерства [56].

Також в процесі стратегування міських агломерацій повинні використовуватися новітні технології комунікації та розвитку. Збалансований підхід до розвитку територій врахуванням екологічного фактору неможливий без врахування сучасних тенденцій, до яких відносяться краудсорсингові та краудфандингові платформи. На теперішній час сучасна економіка передбачає такі напрямки розвитку, як

глобалізація, інформатизація та екологізація. У всьому світі зростає зацікавленість в «залученні натовпу» для визначення або пошуку рішень суспільних проблем.

Таблиця 3.15

SWOT – аналіз ефективності розширення територій для рекреаційного землекористування

Сильні сторони (S)	Сприятливі можливості (O)
<ul style="list-style-type: none"> - можливість отримання додаткових прибутків; - наявність перспектив створення нових робочих місць; - баланс екологічних та економічних інтересів; - економіко-географічне та транспортне положення; - оздоровлення населення 	<ul style="list-style-type: none"> - покращення іміджу регіону; - покращення стану довкілля; - збільшення фінансування не вирішених земельних питань міських агломерацій; - покращення бізнес-клімату при інвестуванні в рекреаційну галузь; - регіональна та міжнародна співпраця у залученні міжнародних туристичних потоків
Слабкі сторони (W)	Загрози (T)
<ul style="list-style-type: none"> - відсутність розвинутої інфраструктури; - нерозвинена законодавчо-нормативна база; - недостатність практичного досвіду; - недовіра екологічних стимулів; - несформований рекреаційно-туристичний імідж; - відсутність інноваційних підходів щодо активізації розвитку деградованих територій; 	<ul style="list-style-type: none"> - нестабільність політичної ситуації; - відсутність стратегій розвитку земельної політики міських агломерацій; - регрес ментальності; - погіршення екологічного стану регіону; - конкуренція з боку сусідніх територій

Термін "краудсорсинг" (англ. Crowdsourcing, crowd – «натовп» і sourcing – «використання ресурсів») – це організація праці групи людей над будь-яким завданням для досягнення суспільних благ. Вперше, як вважається, таке трактування краудсорсингу використовував в 2006 році журналіст Джефф Хау в статті The Rise of Crowdsourcing для журналу Wired [322]. Існують різні напрямки визначення відповідної дефініції:

➤ краудсорсинг, як процес делегування повноважень – засіб залучення колективного розуму різноманітних індивідів до вирішення проблеми організації, досягнення її продуктивних цілей [66];

➤ краудсорсинг, як технологія соціальної взаємодії – технологія віртуальної (за допомогою мережі Інтернет) соціальної взаємодії органів державного та муніципального управління і споживачів державних (муніципальних) адміністративних послуг, орієнтована на задоволення потреб останніх [80];

➤ краудсорсинг, як інновації – інновації з розрахунком на користувача, за яких виробники покладаються на користувачів не лише у питаннях формулювання потреб, але й у визначенні виробів та удосконалень, які задовольнятимуть ці потреби [287];

Актуальним вбачається створення краудсорсингової рекреаційної Інтернет – платформи на засадах екологізації розвитку рекреаційного землекористування. В природозберігаючій сфері краудсорсинг слід розглядати як мобілізацію ресурсів великої кількості людей через застосування новітніх інформаційних технологій задля вирішення актуальних питань поліпшення стану навколишнього природного середовища та збереження природних ресурсів на рівні підприємства, регіону та суспільства в цілому[10].

Результатом використання екологічного рекреаційного краудсорсингу може служити карта рекреаційних територій, у складанні та експлуатації якої візьмуть участь всі зацікавлені громадяни, відзначаючи на них місця порушення рекреаційного режиму використання існуючих територій для відпочинку, перспективних рекреаційних земель з розміщенням інформації про стан того чи іншого об'єкта навколишнього середовища. Орієнтовна структура створення та функціонування відповідної краудсорсингової рекреаційної платформи наведена на рисунку 3.14.

До безперечних переваг краудсорсингу в процесі екологізації сільськогосподарського та рекреаційного землекористування слід віднести:

- великий обсяг охопту;
- можливість отримання додаткового прибутку (віддалена робоча сила);
- розподіл ризиків;
- можливість порівняно недорого отримати велику кількість актуальних ідей або готових рішень.

Рисунок 3.14. Структурні елементи краудсорсингової рекреаційної Інтернет-платформи

Отже, застосування методу краудсорсингу у сфері екологізації рекреаційних територій та сільськогосподарського природокористування дає можливість на засадах державно-приватного партнерства приваблювати та впроваджувати масштабні інноваційні проекти, що охоплюють великі території.

В результаті використання методів форсайт аналізу стану рекреаційного землекористування міських агломерацій України можна стверджувати, що відповідні території потребують формування досконалого механізму стратегічного управління їх розвитку на екологоорієнтованих засадах.

ВИСНОВКИ

Дослідження сутності й організаційно-економічного змісту, сучасного стану впровадження економічних відносин у систему рекреаційного землекористування міських агломерацій визначили мету, задачі та зміст даної роботи.

Обґрунтування напрямків забезпечення екологізації економічних відносин у системі рекреаційного землекористування міських агломерацій дозволило зробити наступні узагальнення та пропозиції:

1. Рекреаційне землекористування є могутнім фактором екології та економіки одночасно, тому інформація про розвиток рекреаційного вектору використання територій є невід'ємною частиною подальшого пізнання і оцінки динаміки використання земель міських агломерацій. На підставі систематизації наукового наробку відповідної сфери визначено, що для забезпечення збалансованого розвитку рекреаційних територій необхідна екологізація рекреаційного землекористування та надано авторське визначення цього поняття як процесу впровадження системи інноваційних екологоорієнтованих заходів по забезпеченню взаємоузгодженого соціо-еколого-економічного розвитку рекреаційних територій з метою отримання відповідних послуг, задоволення та відпочинку, при якому використання та відновлення природно-ресурсного потенціалу рекреаційних земель відбувається з врахуванням потреб наступних поколінь.

2. В рамках дослідження сформовано теоретико-методичні основи екологізації економічних відносин рекреаційного землекористування під якими автори розуміють сукупність принципів, прийомів, методів та інструментів впровадження системи інноваційних екологоорієнтованих заходів щодо забезпечення взаємоузгодженого соціо-еколого-економічного розвитку рекреаційних територій з метою отримання відповідних послуг, задоволення та відпочинку на підґрунті використання та відновлення природно-ресурсного потенціалу рекреаційних земель, виходячи з потреб наступних поколінь. У роботі наведено напрямки вдосконалення організаційно-економічних відносин рекреаційного землекористування міських агломерацій на загальних прин-

ципах екологізації економічних відносин шляхом оптимізації і структуривання агломераційного простору через раціоналізацію містобудівної діяльності.

3. Авторами доведено, що в умовах загальної недосконалості інституційного та організаційно-економічного базису розвитку земельних відносин необхідною є екологізація економічних відносин рекреаційного землекористування. Розроблено структуру відповідного механізму та запропоновано напрями вдосконалення інституційного підґрунтя екологізації економічних відносин в системі рекреаційного землекористування міських агломерацій за чотирма напрямками: базисному, ринковому, соціально-інформаційному та нормативно-законодавчому, а саме в контексті розуміння необхідності формування досконалої системи відносин власності на землю, як основи забезпечення соціо-еколого-економічного розвитку територій

4. У монографії наведено результати комплексної діагностики стану рекреаційного землекористування Одеської міської агломерації (з урахуванням двопоясності виділення приміської зони). Авторами дослідження наголошується, що діагностика кількісного складу земель рекреаційного призначення в загальній структурі Одеської міської агломерації, дає підстави для твердження, що відповідні адміністративно-територіальні утворення вкрай не забезпечуються територіями відпочинку, адже їх площа складає 0,4% від загальної. При проведенні діагностики співвідношення рекреаційних територій та угідь, функціонування та розвиток яких негативно впливає на стан навколишнього природного середовища можна констатувати, що кількісний склад земель, що негативно впливає на довкілля в разі перевищує кількість рекреаційних територій в кожному районі та населеному пункті Одеської міської агломерації, в той час коли на території Одеської міської агломерації зосереджено 90% всіх рекреаційних територій області.

5. На підґрунті критичного аналізу існуючих науково-методичних підходів у роботі запропоновано авторську концепцію економіко-екологічного зонування рекреаційних територій з орієнтацією на ро-

змежування форм власності, виділення територій за функціональним використанням та структуризацію їх складових частин.

6. Аналіз теоретичних основ та практичних підходів до визначення вартісної оцінки земельних ресурсів дозволив обґрунтувати необхідність впровадження в методіку нормативної грошової оцінки земель рекреаційного призначення коефіцієнту дохідності. Запропонований коефіцієнт дозволяє удосконалити та диференціювати економічний механізм плати за використання природного ресурсу на підґрунті ознак економіко-екологічного зонування.

7. В рамках дослідження авторами визначено, що в умовах обмеженості природних рекреаційних територій в межах міських агломерацій ефективним засобом вирішення цієї проблеми є штучне відтворення за рахунок залучення непридатних (деградованих) територій на засадах державно-приватного партнерства. Інноваційно-інвестиційна політика в даній сфері можлива за умови диференціації земель за ступенем інвестиційної привабливості. Запропоновано матрицю ранжування територій за ступенем інвестиційної привабливості, яка ґрунтується на розрахунку групи показників екологічного стану територій та економічної ефективності інвестування.

8. У монографії доведено, що ефективним інструментом земельної політики є стратегування та використання методів і процедури форсайт-прогнозування з урахуванням рекреаційного землекористування, а саме: SMART-метод, аналіз стейкхолдерів, STEPLE-аналіз, SWOT-аналіз, стратегування, методу дорожнього картографування.

9. У роботі сформовано методологічне підґрунтя щодо визначення сутності стратегування у системі рекреаційного землекористування, розроблено стратегію та дорожню карту (Додатки И,І) екологізації розвитку рекреаційного землекористування з переліком принципів, задач, засобів, альтернативних варіантів та конкретних заходів щодо реалізації відповідних інноваційних організаційно-економічних рішень (на засадах створення краудсорсингової платформи).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альошкіна Л.П. Економічний механізм підвищення ефективності використання земель : дис. канд. ек. наук : 08.00.04 / Альошкіна Л.П. – Дніпропетровськ, 2009. – 188 с.
2. Андреева Н.Н. Научные подходы к диагностике инвестиций в природопреобразующие проекты: системология, инструментарий и методы реализации / Н.Н. Андреева // *Економіст*. – 2012. – № 3. – С. 65–69.
3. Андреева Н.Н. Экологически ориентированные инвестиции: выбор решений и управление : монография / Н. Н. Андреева. – Одесса : ИПРЭИ НАН Украины, 2006. – 536 с.
4. Андреева Н.Н. Экологические инновации как базис процессов экологизации инвестиционной деятельности в Украине / Н. Н. Андреева // *Наукові праці Донецького національного технічного університету. – Серія економічна*. – 2003. – Вип.68. – С. 101–107.
5. Андреева Н.Н. Экологоориентированные инвестиции в системе обеспечения ресурсно-экологической безопасности : монография / Н.Н. Андреева, С. К. Харичков. – Одесса : Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2000. – 196 с.
6. Андреева Н.Н. Ресурсно-экологическая безопасность предприятия: диагностика, стратегия, регулирование / Н.Н. Андреева, С.К. Харичков. – Одесса: ИПРЭИ НАН Украины, 1996. – 90с.
7. Андреева Н.Н. Экологически ориентированные инвестиции: выбор решений и управление: монография / Андреева Н.Н. – Одесса, ИПРЭИ НАН Украины, 2006. – 536 с.
8. Андреева Н.Н. Экологические инновации и инвестиции : сущность, системология, специфика взаимодействия и управления / Н.Н. Андреева, Е.Н. Мартынюк. – *Вісник Хмельницького національного університету*, 2011. – №2. – С. 205–209.
9. Андреева Н.М. Научково-методичний підхід до діагностики та ранжуванню ресурсозберігаючих проектів : соціо-еколого-економічний аспект / Н.М. Андреева, М.В. Барун // *Економічні науки*. – Луцьк, 2012. – Випуск 9 (34)–с.10–24.
10. Андреева Н. М. Використання інноваційно-наукового центру з впровадження ресурсозберігаючих та екологоорієнтованих проектів на базі краудсорсингової платформи / Н. М. Андреева, М. В. Барун // *Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова*. – 2014. – Т. 19. – Вип. 3/3. – С. 126–130.
11. Андреева Н. М. Інвестиційна стратегія екологізації господарської діяльності / Н. М. Андреева // *Вісник соціально-економічних досліджень*. – 2001. – Вип.8.4.2. – С. 76–79.
12. Андреева Н.М. Сучасні аспекти екологізації інноваційної діяльності України в умовах трансформації вітчизняної економіки/ Н.М. Андреева, О.М. Мартинюк // *Вісник Хмельницького національного університету*. – 2014. – № 3(3). – С. 65–68.
13. Андреева Н.М. Теоретико-методологічні засади екологізації інвестиційної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук : спец. 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища» / Н. М. Андреева. – Одеса, 2007. – 33 с.
14. Андреева Н.М. Діагностика інвестицій у системі реалізації ресурсозберігаючих проектів /Н.М. Андреева, М. В. Барун // *Механізм регулювання економіки*, 2012. – №4. – С.5–18.
15. Андреева Н.М. Краудсорсингова платформа в системі екологічного управління підприємствами агропромислового комплексу України / Н.М. Андреева, В.А. Козловцева // *Економічні інновації*, 2014. – №58. – С.18–27.
16. Андреева Н.М. Научково-методичний підхід до діагностики та ранжуванню ресурсозберігаючих проектів: соціо-еколого-економічний аспект / Н.М. Андреева, М.В. Барун // *Економічні науки*, 2012. – № 9(34). – С.5–12.
17. Андреева Н.М. Товарна інноваційна політика: навчальний посібник / Н.М. Андреева, О.В. Рулінська. – Одеса : «Апрель», 2015. – 284 с.
18. Андрієшин І.М. Методологічні основи оптимізації охорони природи і землекористування / І.М. Андрієшин, А.Я. Сохнич. – Львів : Українські технології, 1998. – 207 с.
19. Бабміндра Д.І. Трансформація існуючих і формування нових землекористувань на екологічних засадах / Д.І. Бабміндра, В.О. Слінчук // *Землевпорядний вісник*. – 2006. – №1. – С.26–28.
20. Балан О.С. Прийняття інвестиційних рішень в інвестиційному менеджменті : монографія / О.С. Балан, С.В. Філіппова. – Донецьк : Ноулідж, Донец. вид-ня, 2013. – 371 с.

21. Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреалогії та рекреаційної географії/ О.О.Бейдик. – К. : “Палитра”, 1998. – 130 с
22. Беляев Ю.К. Об экологизации производства. Проблемы экологии / Ю.К. Беляев. – Львов, 1996. – 95 с.
23. Бистряков І.К. Змістовні ознаки комплексної економічної оцінки природного багатства України / М. Хвесик, І. Бистряков, Д. Клиновий, С. Лизун // Економіст, 2014. – № 12. – С. 4–9.
24. Бистряков І. К. Використання простору у площині суспільних перетворень в Україні / І.К. Бистряков, Ю.М. Манцевич // Вісник Національної академії наук України, 2015. – №11. – с.67-76
25. Бистряков І.К. Оцінка земельно-ресурсного потенціалу в контексті просторової організації землекористування та розвитку економічного простору / І.К. Бистряков, О.О. Веклич, Т.С. Ніколаєнко // Економічний простір і динаміка розвитку продуктивних сил України : теоретико-методологічні основи дослідження; за ред. д.е.н., проф., чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. – К. : РВПС України НАН України, 2008. – С. 47–55.
26. Бистряков І.К. Деякі інституціональні аспекти земельних відносин в Україні: стан на напрямки вдосконалення / І.К. Бистряков, О.С. Новоторов, Т.С. Ніколаєнко, О.О. Кучер, В.М. Будзак – К. : НАН України; Рада по вивченню продуктивних сил України. – 2002. – 135 с.
27. Бистряков І. Методичні підходи до удосконалення економічної оцінки природного багатства України / І. Бистряков, Д. Клиновий // Економіка природокористування і охорони довкілля. – К.: ДУ ЕПРС НАН України, 2014. – С. 16 – 19.
28. Бистряков І.К. Просторова організація та використання природного багатства України / М. А. Хвесик, І.К. Бистряков, Д.В. Клиновий // Економіка України. – 2016. – № 7.– С. 46 – 65.
29. Борисов А.Б. Большой экономический словарь/ А.Б.Борисов. – М. : Книжный мир, 2003. – 895 с.
30. Булишева Д.В. «Озеленення» містобудівної галузі як ефективний механізм раціоналізації землекористування міських агломерацій / Д.В. Булишева // Сучасні технології землеустрою, кадастру та управління земельними ресурсами: тези доповідей. – К. : НАУ. – 2015. – С. 20–21.

31. Булишева Д.В. Базисні складові сталого розвитку рекреаційних територій міських агломерацій / Д.В. Булишева // Пріоритети розвитку України та інших країн: Міжнар. наук.-практ. конф., 29-30 листопада 2013р. : тези допов. – Чернігів, 2013. – 228с. – С. 134-136
32. Булишева Д.В. Вдосконалення рекреаційного землекористування як складова сталого розвитку міських агломерацій / Д.В. Булишева // Актуальні проблеми економіки. – Київ, 2015. – №10 (172). – С.261–269.
33. Булишева Д.В. Державно-приватне партнерство як інструмент раціоналізації рекреаційного землекористування одеської міської агломерації / Д.В.Булишева // Економічні інновації: зб. наук. праць. – Одеса, 2015. – Вип. 60. – С. 31-40.
34. Булишева Д.В. Екологізація містобудівної політики міських агломерацій в умовах інтеграційних процесів / Д.В. Булишева // Перспективи економічної інтеграції: бачення наукової молоді: Міжнар. наук.-практ. конф., 24-25 квітня 2014р. : тези допов. – Одеса, 2014. – С.120-121
35. Булишева Д.В. Екологічні засади формування містобудівної політики міських агломерацій / Д.В. Булишева // Управління економічними процесами на макро– і мікрорівні: проблеми та перспективи вирішення: тези доповіді. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. – С. 297–298
36. Булишева Д.В. Еколого-економічні аспекти вдосконалення містобудівної політики / Д.В. Булишева// Вісник Одеського національного університету.– 2014. – Т. 19. – Вип. 2/5. – С.13-16.
37. Булишева Д.В. Інституційні аспекти трансформації відносин власності в контексті екологізації рекреаційного землекористування міських агломерацій України / Д.В. Булишева // Економічні інновації: зб. наук. праць. – Одеса, 2017. – Вип. 63. – С. 37-44.
38. Булишева Д.В. Розвиток організаційно-економічного механізму рекреаційного землекористування Одеського регіону / Д.В.Булишева // Економічні інновації: зб. наук. праць. – Одеса, 2017. – Вип. 64. – С.41-46
39. Економічні інструменти як засоби формування екологічної культури рекреаційного землекористування / Д.В. Булишева // Актуальні питання сталого економічного розвитку : V Міжнар. наук.-практ. конф., 21-22 грудня 2012р. : тези допов. – Київ, 2012. – С.93-97.

40. Булишева Д.В. Збереження Куяльницького лиману як стратегічний напрям підвищення рекреаційного потенціалу Одеської міської агломерації / Т.П. Галушкіна, І.В. Полякова, Д.В. Булишева // Природно-ресурсний потенціал Куяльницького та Хаджибейського лиманів, території міжліманя : сучасний стан, перспективи розвитку : матеріали міжнародного семінару. – Одеса, 2015. – С.29-30.
41. Булишева Д.В. Еколого-економічні засади земельного стратегування рекреаційних територій / Д.В.Булишева // Економічні інновації: зб. наук. праць. – Одеса, 2016. – Вип. 61. – С. 63-70.
42. Булишева Д.В. «Зелена» економіка. «Зелене» місто. «Зелена» політика / Т.П. Галушкіна, В.В. Буженіца, Д.В. Булишева // Зелене місто: погляд в майбутнє: матеріали I Міжнародного форуму. – Донецьк, 2013. – С.51–53.
43. Булишева Д.В. Інструменти раціоналізації землекористування на шляху до збалансованого розвитку економіки України / Д.В. Булишева, Г.О. Тютюнник // Економічний розвиток держави, регіонів і підприємства: проблеми та перспективи : Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених, 17–18 квітня 2015 р. : тези допов. – Львів, 2015. – С.291-292.
44. Булишева Д.В. Містобудівна політика рекреаційного землекористування приміських зон на принципах «зеленої» економіки / Д.В. Булишева // Зелена економіка. Зелені інвестиції. Зелений туризм: II Міжнар. форум, 25-26 вересня 2014 р. : тези допов. – Одеса, 2014.- С.29-32.
45. Булишева Д.В. Напрями збереження приміських зон (на прикладі території Куяльницького лиману) / І.В. Полякова, Д.В. Булишева, О.В. Бінковська // Зелена економіка. Зелені інвестиції. Зелений туризм: II Міжнар. форум, 25-26 вересня 2014 р. : тези допов. – Одеса, 2014.- С. 254–265.
46. Булишева Д.В. Нижньодунайський регіон в контексті ефективності використання рекреаційних територій / Д.В. Булишева // Ризики та загрози від джерел забруднення (на прикладі Нижньодунайського регіону) : Міжнар. семінар, 29 травня 2015 р. : тези допов. – Одеса, 2015. – С.24-27
47. Булишева Д.В. Основы обеспечения экологизации градостроительной деятельности пригородных зон городских агломераций/

- Д.В.Булишева // Оралдын Гылым Жаншысы.Экономические науки: Научно–теоретический и практический журнал. – Казахстан, Уральск : ЖШС «Уралнаучкнига», 2015.– №6 (137). – с.82–90.
48. Булишева Д.В. «Озеленення» економіки як основний вектор збалансованого розвитку міських агломерацій / Т.П. Галушкіна, Д.В. Булишева // Чисте МІСТО. Чиста РІКА. Чиста ПЛАНЕТА : мат. V Міжнар.екологічного форуму, 21–22 листопада, 2013р. : тези доповіді. – Херсон, 2013. – С.69–72.
49. Булишева Д.В. Основні вектори вдосконалення рекреаційного землекористування в межах приміських зон / Д.В. Булишева // Проблеми та перспективи економічного розвитку: міжнар. наук.-практ. конф., 19-20 квітня 2013р. : тези допов. – Сімферополь, 2013. – С. 106-108.
50. Булишева Д.В. Особливості та шляхи зменшення ступеню забруднення приміських зон / Д.В. Булишева, Г.О.Тютюнник // Економічні науки: зб. наук. праць. – Луцьк, 2013. –Вип. 10 (40) – С. 29-36.
51. Булишева Д.В. Регулювання земельних відносин приміських зон міських агломерацій в контексті сталого розвитку / Д.В. Булишева // Науковий вісник Херсонського державного університету : Економічні науки. – Херсон, 2014. – №6/4. – С.88–91.
52. Булишева Д.В. Рекреаційне землекористування в контексті "зеленої" економіки / Д.В. Булишева // Інноваційний розвиток економіки України: збірник наукових праць з актуальних проблем економічних наук / Наукова організація "Перспектива". – Дніпропетровськ, 2013. – С. 24–29.
53. Булишева Д.В. Рекреаційне землекористування в системі регіонального екологічного менеджменту прибережних територій / Т.П. Галушкіна, В.А. Фоменко, Д.В. Булишева // Економіка : реалії часу. – 2012. – №3–4(4–5). – С. 152–156.
54. Булишева Д.В. Розвиток приміських зон міських агломерацій: особливості та шляхи вдосконалення / Д.В. Булишева // Молодий вчений. – 2015. — №2 (17). – С.131–135.
55. Булишева Д.В. Теоретико-організаційні напрями екологізації розвитку курортно-рекреаційних територій Азово-Чорноморського регіону / Д.В. Булишева // Економічні інновації: зб. наук. праць. – Одеса, 2013. – Вип. 53. – С.34-41.

56. Булишева Д.В. Формування екологоорієнтованої містобудівної політики на шляху до зниження техногенного навантаження на землі міських агломерацій / Д.В. Булишева, О.А. Бінковська // Сучасні наукові підходи до стабільного економічного розвитку та економічної безпеки: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Чернівці: Видавничий дім «Гельветика», 2014. – 260с. – С. 172–174.
57. Булишева Д.В. Форсайт як методологія прогнозування розвитку рекреаційного землекористування Одеської міської агломерації / Н.М. Андреева, Д.В.Булишева // Formation of Modern Economic Era: Benefits, benefits, risks, implementation mechanisms: International scientific Conference, April 29, 2016: theses. – Riga: Baltija Publishing, 2016. – С.180-184.
58. Булишева Д.В. Функціональне зонування як організаційно-економічний важель вдосконалення використання земель в межах прибережних смуги морів України/ В.А. Фоменко, Д.В. Булишева // Економічні інновації: зб. наук. праць. – Одеса, 2012. – Вип. 48. – С. 268-274.
59. Булишева Д.В. Шляхи вдосконалення політики управління земельними ресурсами приміських зон в контексті євроінтеграції / Д.В. Булишева // Проблеми і механізми відтворення ресурсного потенціалу України в контексті євроінтеграції : VI Міжнар. наук.-практ. конф., 16-17 жовтня 2014р. : тези допов. – Рівне, 2014. – С.210-213.
60. Булишева Д.В. Шляхи вдосконалення фінансового механізму рекреаційного землекористування міських агломерацій/ Д.В.Булишева // Інноваційна економіка: науково-виробничий журнал. – Тернопіль, 2014. – №5 (54). – С.188–193.
61. Буркинський Б.В. «Зелена» економіка крізь призму трансформаційних зрушень в Україні / Б.В. Буркинський, Т.П. Галушкіна, В.Є. Реутов – Одеса : ІПРЕЕД НАН України – Саки : ПП «Підприємство Фенікс», 2011. – 346 с.
62. Буркинський Б. В. Капіталізація економіки регіонів України: монографія / Б.В. Буркинський, В.Ф. Горячук; НАН України, Ін-т проблем ринку та екон.– екол. дослідж. – Одеса : ІПРЕЕД НАНУ, 2014. – 273 с.
63. Буркинський Б.В. Управление морским природопользованием/ Б.В. Буркинський, Е.Н. Громова, Т. П. Галушкіна. – Одесса: НАН України, ИПРЭЭИ, 2001. – 277с.

64. Буркинський Б.В. Экономико– экологические основы рационального природопользования и развития. / Б.В. Буркинський, В.Н. Степанов, С.К. Харичков; ИПРЭЭИ НАН Украины. – Одесса : Фенікс, 2005. – 575 с.
65. Бутенко А.І. Інноваційний потенціал регіонів Українського Причорномор'я [Електронний ресурс] / А.І. Бутенко, Є.В. Лазарева // Регіональна економіка. – 2013. – № 2. – С. 106–113. – Режим доступу до ресурсу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/regek_2013_2_14.pdf.
66. Бэйкер Д. Инновация модели бизнеса через «краудсорсинг» с использованием социальных сетевых платформ / Д. Бэйкер// Проблемы управления в социальных системах, Т. 4. – 2012. – № 6. – С. 87 – 99.
67. Веклич О.О. Еколого–економічні протиріччя / О.А.Веклич. – К. : Наукова думка, 1991. – 144с.
68. Висновки щодо виконання Закону про державний бюджет України на 2015 рік : рішення Рахункової палати від 11.04.2016 № 6–1 / Рахункова палата України. – Київ, 2016. – 46с.
69. Висновки щодо виконання Закону про державний бюджет України на 2014 рік : рішення Рахункової палати від 11.04.2016 № 6–1 / Рахункова палата України. – Київ, 2015. – 67с.
70. Водопостачання. Основні положення проектування : ДБН В.2.5–74:2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://dbn.at.ua/load/normativy/dbn/1-1-0-1084>
71. Возняк Р.П. Земельно–правовий процес : підручник / Р.П. Возняк, М.Г. Ступень, Г.Д. Гуцуляк. – Львів : Новий світ–2000, 2008. – 327 с.
72. Воробйов В.В. Класифікація екосіл та шляхи їх еволюції / В.В. Воробйов, Д.А. Бондаренко // Вісник ПДАБА. Вип. № 1–3. – Д. : ПДАБА, 2012. – С. 176–184.
73. Воробйова О.А. Механізми стимулювання рекреаційно–туристичного природокористування : Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.06 / О.А. Воробйова / НАН України. Ін-т пробл. ринку та екон.–екол. дослідж. – О., 2007. – 20 с.
74. Галушкіна Т.П. Экономические инструменты экологического менеджмента (теория и практика) / Т.П.Галушкіна. – Одесса: НАН Украины, ИПРЭЭИ, 2000. – 280 с.

75. Галушкіна Т.П. Національна політика «зеленого» зростання в Україні / Т.П. Галушкіна, Л.О. Мусіна, Н.І. Хумарова; Одеса, ІПРЕЕД НАН України. – Саки : ПП «Підприємство «Фенікс», 2012. – 272 с.
76. Глотова И.И. Финансово–кредитный механизм рационализации природопользования [Электронный ресурс] / И.И.Глотова, Е.П. Томилина, Ю.Е. Клишина. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.uecs.ru/uecs-37-372012/item/970-2012-01-24-05-56-12?pop=1&tmpl=component&print=1>.
77. Гнатюк О. Карта міських агломерацій України [Електронний ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.geograf.com.ua/maps-ukraine/743-map-ukraine-agglomerations>.
78. Голиченков А. К. Экологическое право России: словарь юрид. терминов : учебн. пособ. для вузов. – М. : Изд. дом «Городец», 2008. – 448 с.
79. Голян В.А. Фіскальне регулювання природокористування в умовах поглиблення інституціональних перетворень: вибір пріоритетів та інструментів [Електронний ресурс] / В.А. Голян, В.М. Бардась // Економічні науки. – 2013. – Вип. 10. – С. 55-64. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnet_2013_10_8
80. Гончарова М. А. Инновационная технология управления социально–экономическим развитием региона: краудсорсинг /М. А. Гончарова//Регион: системы, экономика, управление . – 2012. – № 4. – С. 102 – 104.
81. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV/ Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22. – ст.144.
82. Горлачук В.В. Управління земельними ресурсами : навч. посіб. / В.В. Горлачук, В.Г. В'юн, А.Я. Сохнич [за заг. ред. В.Г. В'юна]. – Миколаїв : МФ НаУКМА, 2002. – 316 с.
83. Горлачук В.В. Управління земельними ресурсами: навчальний посібник / В.В. Горлачук, В.Г. В'юн, А.Я. Сохнич. – Миколаїв : Вид-во МФ НаУКМА, 2002. – 316 с.
84. Горлачук В.В. Управління землекористуванням / Горлачук В.В. – Миколаїв: Вид-во «Іліон», 2006. – 376 с.

85. Городков А.В. Основы территориально–пространственного развития городов: учеб. пособие /А.В. Городков, С.ИФедосова. – Брянск , 2009. – 326 с.
86. Гохберг Л. М. Стратегия 2020: новые контуры российской инновационной политики / Л. М. Гохберг, Т. Е. Кузнецова // Форсайт. 2011. Т. 5. – № 4. – С. 8–30.
87. Грицик В. Екологія довкілля. Охорона природи: навчальний посібник / В. Грицик, Ю. Канарський, Я. Бедрій. – К.: Кондор, 2009. – 292 с.
88. Громова Е.Н. Концептуальные основы экономико–экологического учета в ходе разработки и реализации природопреобразующих проектов / Е.Н. Громова, Е.Л. Гетьман // Економічні інновації : Збірник наукових праць. – Одеса: Інститут проблем ринку та економіко–екологічних досліджень НАН України, 2012. – С. 94–107.
89. Громова Е.Н. Теоретические основы экологизации экономики (на примере морского природопользования). – Одесса, Институт проблем рынка и экономико–экологических исследований НАН Украины, 2008. – 90 с.
90. Гудзь П.В. Економічні проблеми розвитку курортно–рекреаційних територій : монографія / П.В.Гудзь. – Донецьк:ІЕПД НАН України. – ТОВ «Юго–Восток, Лтд». – 2002.– 270 с.
91. Гуцуляк Ю.Г. Управління земельними ресурсами в умовах ринкової економіки / Ю.Г. Гуцуляк. – Чернівці: Прут. –2007.– 277 с.
92. Давидович В.Г. Питання розвитку міських агломерацій у СРСР / В.Г. Давидович, Г.М. Лаппо / Сучасні проблеми географії: збірник. – М., 1964.
93. Данилишин Б. Реформування відносин власності на природні ресурси / Б.Данилишин, В.Міщенко // Економіка України. – 2003. – №9. – С.34–42.
94. Демин Н.М. Управление развитием градостроительных систем / Н.М. Демин. – К. : Будивельник, 1991. – 184 с.
95. Державна служба гірничого нагляду та промислової безпеки України [Електронний ресурс]: офіційний веб–сайт. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.dnpr.gov.ua/index.php/uk>.
96. Дехтяренко Ю. Регулювання земельних відносин у місті / Ю. Дехтяренко, О. Драпиковський, І. Іванова. – Київ: ОСНОВИ – 1997. – 139 с.

97. Джеймс Ш. Мудрость толпы. Почему вместе мы умнее, чем поодиночке, и как коллективный разум влияет на бизнес, экономику, общество и государство/ Джеймс Ш. – Издательство: Вильямс. – 2007. – 304 с.
98. Дишловий І.М. Сучасні організаційні рішення регіонального розвитку рекреації та туризму: кластеризація та комплексні програми: монографія / І.М. Дишловий. – Одеса : ПРРЕД НАН України, 2010. – 213 с.
99. Діагностика інвестицій в природо перетворювальні проекти: методологія, методи та прикладні аспекти: монографія/ Харічков С.К., Андреева Н.М., Рубель О.С., Степанов В.М.; НАН України, Ін-т проблем ринку та екон. – екол. дослідж. – Одеса: ПРРЕД НАН України, 2012. – 208с.
100. Добряк Д.С. Еколого–економічні засади реформування землекористування в ринкових умовах / Д.С. Добряк, Д.І. Бабміндра. – К. : Урожай, 2006. – 268 с.
101. Добряк Д.С. Економічне стимулювання суб'єктів сільськогосподарського землекористування за діяльність, пов'язану з охороною земель / Д.С. Добряк, А.М. Третяк, А.Д. Юрченко // Землевпорядний вісник. – 1997. – № 1. – С. 38 – 40.
102. Довкілля Одеської області: статистичний збірник / [За редакцією Н.А. Котельнікової] Державна служба статистики України: Головне управління статистики в Одеській області. – Одеса, 2012. – 140с.
103. Дорогунцов С.І. Оптимізація природокористування: навч. посіб. В 5 т. Т. 1. Природні ресурси: еколого-економічна оцінка / С.І. Дорогунцов, А.М. Муховиков, М.А. Хвесик. К. : Кондор, 2004. 290 с.
104. Дорогунцов С.І. Екосередовище і сучасність. Т. 3. «Економічна оцінка природного середовища» / С.І. Дорогунцов, М.А. Хвесик, Л.М. Горбач, П.П. Пастушенко. – К: Кондор, 2006. – 426с.
105. Дорош О.С. Регулювання цільового призначення земель у системі управління земельними ресурсами / О.С. Дорош // Землеустрій і кадастр. – 2006. – № 3. – С. 39–43.
106. Дорош О.С. Управління земельними ресурсами на регіональному рівні : монографія / О.С. Дорош. – К., 2005. – 142 с.
107. Другак В.М. Теоретичні та методичні основи економіки землекористування / Другак В. М. – К. : ЦЗРУ, 2004. – 129 с.

108. Екологізація розвитку рекреаційних зон прибережної смуги / За науковою редакцією Т.П. Галушкіної. – Одеса – Саки : ПРРЕД НАН України – ПП «Підприємство «Фенікс», 2011. – 308 с.
109. Екологічне управління / В.Я. Шевчук, Ю.М. Сталкін, Г.О. Білявський та ін. – К. : Либідь, 2004 р. – 432 с.
110. Екологічний менеджмент та аудит рекреаційних територій (концептуальні засади та організаційний механізм) / Т.П. Галушкіна, Л.І.Новосельська, Л.М. Грановська та ін.; НАН України ПРРЕД. – Одеса : Видавництво ТОВ «ІНВАЦ», 2006. – 184с.
111. Екологічний паспорт регіону: Одеська область [Електронний ресурс] / Міністерство екології та природних ресурсів України: Одеса, 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.menr.gov.ua>.
112. Екологія: Глумачний словник / Мусієнко М.М. та ін. – К. : Либідь, 2004. – 376 с.
113. Еколого–економічна оцінка розвитку територій (на прикладі промислово–рекреаційної зони «Пересип –Лузанівка» / Галушкіна Т.П., Харічков С.К., Грановська Л.М. та ін. [За наук. ред. Т.П. Галушкіної]; НАН України, ПРРЕД. – Одеса : ТОВ «ІНВАЦ», 2007. – 44с.
114. Економічна діагностика: навч. посіб. / за заг. Ред. І. В. Кривов'язюка. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 456 с.
115. Запровадження принципів «Глобального зеленого курсу» у модель економічного розвитку України / Б.В. Буркинський, Т.П. Галушкіна, Л.О. Мусіна та інші [За науковою редакцією академіка НАН України, д.е.н., проф. Б.В. Буркинського]. Наукова доповідь. – Одеса. – ПРРЕД НАН України. – ПП «Підприємство Фенікс», 2012. – 48 с.
116. «Зелена» стратегія регіону: монографія / Б.В. Буркинський, Т.П. Галушкіна, В.Є. Реутов та ін., [за науковою редакцією Б.В. Буркинського, Т.П. Галушкіної]; НАН України, ПРРЕД. – Саки : ПП «Підприємство «Фенікс», 2011. – 448с.
117. Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 2002. – № 3-4. – Ст.27.
118. Земли. Термины и определения: ГОСТ 26640–85 (СТ СЭВ 4472–84) [Електронний ресурс]: Постановление Государственного комитета СССР по стандартам от 28.10.1985 N 3453. – Режим доступу до ресурсу:<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v3453400-85>.

119. Зміцнення потенціалу малого підприємництва у забезпеченні сталого розвитку Українського Причорномор'я: монографія / А.І. Бутенко та ін. [за заг. ред. проф., д-ра екон. наук А. І. Бутенко]; Нац. акад. наук України, Ін-т проблем ринку та екон.-екол. дослідж. – Одеса : Інтерпрінт, 2014. – 113 с.
120. Ібатуллін Ш.І. Капіталізація земель приміських зон великих міст: теорія, методологія, практика / Ш.І. Ібатуллін – К. : НАУ, 2007. – 260 с.
121. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком промислових підприємств: монографія / С.М. Ілляшенко, О.А. Біловодська. – Суми: Університетська книга, 2010. – 281 с.
122. Інвестиційна привабливість регіонів / Київський міжнародний інститут соціології. – Київ, 2014. – 389.
123. Інженерне обладнання будинків і споруд. Зовнішні мережі та споруди. Газопостачання: ДБН В.2.5–20–2001. [Електронний ресурс] – К. : Держбуд України. – 2001. – Режим доступу до ресурсу: <http://dbn.at.ua>.
124. Інноваційна стратегія у соціально-економічному розвитку регіону / Б. В. Буркинський, Є. В. Лазарева ; НАН України, Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. – О. : ІПРЕЕД НАН України, 2007. – 140 с.
125. Інституціоналізація економіки природокористування / О.Є.Рубель [під ред. Степанова В.М.]; НАН України, Ін-т пробл.ринку та екон.-екол.дослідж. – Одеса, 2014. – 518с.
126. Інституціональні засади та інструментарій збалансованого природокористування: монографія / С.К. Харічков, Н.М. Андрєєва, О.А. Воробьова, та ін.; [під ред. д.е.н. проф. С.К.Харічкова]. – Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2010. – 484с.
127. Калінеску Т.В. Оцінювання майна : навч. посіб. / Т.В. Калінеску, Ю.А. Романовська, О.Д. Кирилов. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 312 с.
128. Капіталізація природних ресурсів / М.А. Хвесик, С.О. Лизун, І.К. Бистряков, Я.В. Коваль, Ш.І. Ібатуллін; ред.: М.А. Хвесик. – К.: ДУ ІСПСР НАНУ, 2014. – 267 с
129. Кімліченко О.І. Теоретико-методологічні засади інвестицій в раціональне природокористування [Електронний ресурс] / О.І. Кімлічен-

- ко. – Режим доступу до ресурсу: http://www.confcontact.com/2010/spec_tezi/ec_kimlich.php.
130. Колодко Г. Институты, политика и экономический рост/ Г. Колодко. – Вопросы экономики. – 2004. – №7. – С.35–50.
131. Комплексна програма охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки в Одеській області на 2014–2019 роки [Електронний ресурс]: рішення Одеської обласної ради від 21 лютого 2014 року № 1021–VI. – Режим доступу до ресурсу: www.menr.gov.ua/docs/protection6/.../obl/odesskaya
132. Конституція України: Закон України прийнятий на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року// Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
133. Корнєєв Ю.В. Земельне право / Ю.В. Корнєєв. – 2-ге вид. перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 248 с.
134. Корпоративна соціальна відповідальність: підручник / М. А.Саприкіна, М. А. Саенсус, А.Г. Зінченко та ін. – К. : ТОВ «Фарбований лист», 2011. – 480 с.
135. Крамаренко К.М. Теоретичні аспекти екологізації інвестиційної діяльності / К.М. Крамаренко // Інноваційна економіка. – 2012. – №6. – С. 161–163.
136. Крашенинников А.В. Градостроительное развитие жилой застройки: исследование опыта западных стран / А. В. Крашенинников. – М. : Архитектура–С, 2005. – 111 с.
137. Кривенко Л. В. Организационно-экономический механизм регионального природопользования / Л.В. Кривенко, Е.В. Мишенин, О.М. Дутченко // Conference Proceedings of the 4th International Scientific Conference Problems and prospects of Territories” Socio-Economic Development (April 29 – May 3, 2015, Opole, Poland). The Academy of Management and Administration in Opole, 2015. – P. 71 – 74.
138. Кривов В.М. Сучасні проблеми землекористування через економічні важелі / В.М. Кривов // Вісник аграрної науки. – 2008. – № 3. – С. 65–67.
139. Кривов'язюк І.В. Економічна діагностика підприємства: теорія, методологія та практика застосування: монографія / І.В. Кривов'язюк. – Луцьк : Надстир'я, 2007. – 260 с.

140. Кульман А. Экономические механизмы / А. Кульман. – М. : Прогресс; Универс, 1993. – 92 с.
141. Кухарська Н. Регіональне стратегування – основа формування стратегії розвитку регіону / Н.Кухарська// ЕКОНОМІСТ. – Київ, 2012. – №1. – С.63–65
142. Кучер О.О. Теоретико–методологічні підходи до розробки індикаторів сталого землекористування в Україні / О.О. Кучер // Вісник НАУ. – 2006. – Вип. 104. – С. 112–116.
143. Лавейкін М. І. Реформування системи землекористування в Україні / М.І. Лавейкін. – К. : РВПС України НАН України, 2002. – 376 с.
144. Лапко О. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання / О.Лапко.– Київ, Інститут економічного прогнозування НАН України, 1999. – 253 с.
145. Лаппо Г.М. География городов: учеб. пособие / Г.М. Лаппо. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1997. – 480 с.
146. Луценко А.В. Закономерности формирования и факторы развития санаторно–курортного комплекса : дис. на соискание уч. степени канд. экон. наук: 08.00.05 / А.В. Луценко. – Кисловодск, 2002. – 126 с.
147. Львов Д. С. Путь в XXI век: Стратегические проблемы и перспективы российской экономики / Д.С. Львов. – М. :Фонд «Развитие и окружающая среда», 2000. – 652 с.
148. Махначова Н.М. Стратегічні напрями формування та використання потенціалу земельних ресурсів регіону : дис. на здобуття наук. ступеня канд. экон. наук : 08.00.05 / Н.М. Махначова. – Черкаси, 2013. – 213 с.
149. Малащук О.С. Ранжування землекористувань за ступенем інвестиційної привабливості / О.С. Малащук // Збалансоване природокористування. – Київ : Екоінвестком. – 2014. – № 3. – С. 116–118.
150. Мартиенко А.И.Отношения реализации форм и прав собственности в природопользовании/ А.И. Мартиенко, С.К. Харичков; НАН Украины, Ин–т пробл.рынка и экон.–экол.исслед – Одесса, 2008. – 214 с.
151. Мартин А.Г. Ринкова ціна землі в Україні / А.Г. Мартин, І.П. Манко // Вісн. аграр. науки. – 2005. – № 6. – С. 64 – 68.
152. Мартієнко А. І. Відносини власності в природокористуванні як основа сталого розвитку економіки України [Електронний ресурс] /

- А.І. Мартієнко // Економічні інновації. – 2013. – Вип. 55. – С. 233–241. – Режим доступу до ресурсу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecinn_2013_55_29.pdf.
153. Маслов Н.В. Градостроительная экология / Н.В. Маслов. – М. : Высшая шк., 2003. – 340с.
154. Мацола В. Рекреаційно-оздоровчо-туристичний комплекс (питання, теорії, методології, практики): монографія / В. Мацола. – Львів : ІРД НАН України, 1998. – 278 с.
155. Мельник Л. Г. Екологічна економіка / Л. Г. Мельник. – Суми : Видавництво «Університетська книга», 2001. – 350 с.
156. Мельник Л.Г. Екологічна економіка: підруч. / Мельник Л.Г. – Суми, ВТД «Університетська книга», 2006. – 350 с.
157. Менеджмент туристической деятельности: Туризм – К. : «Инстиздат», 2012. – 345 с.
158. Механізми управління земельними відносинами в контексті забезпечення сталого розвитку / Ш.І. Ібатуллін, О.В. Степенко, О.В. Сакаль та ін. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 56 с.
159. Минц А.Ю. Краудсорсинг, как метод решения задач в глобализованной экономике и особенности его использования на Украине / А.Ю. Минц// Вісник Приазовського державного технічного університету.. – Вип. 26. – 2013. – С. 85 – 90;
160. Мироненко Н.С. Рекреационная география / Н.С. Мироненко, И.Т. Твердохлебов. – М. : Изд–во МГУ, 1981. – 208 с.
161. Михайлов А.М. Охрана окружающей среды при разработке месторождений открытым способом / А.М. Михайлов. – М. : Недра, 1981. – 184с.
162. Михуринская Е.А. Городские агломерации как форма развития урбанизированных территорий / Е.А Михуринская, Р.А Мартиросова // Экономика и управление № 4 – 2011г. – С.114–118.
163. Мишенин Е.В. Организационно–экологические основы реализации экологически ориентированного логистического управления / Мишенин Е.В., Коблянская И.И. // Механизмы регулирования экономики: – междунар. экон. журнал. – 2009. – №1 – С.83–91.

164. Мірошніченко А. М. Земельне право України: Навчальний посібник / А.М. Мірошніченко. – К: Алерта, ЦУЛ, 2011. – 678 с.
165. Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень ДБН 360–92** [Електронний ресурс]: наказ Держкоммістобудування від 17.04.1992 р. №44. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.28279.4&nobreak=1>. – Назва з екрану.
166. Мішенін Є. В. Розвиток відносин власності у форматі забезпечення збалансованого функціонування цілісного земельно–майнового комплексу / Є. В. Мішенін, І. Є. Ярова // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка та менеджмент». – 2014. – №8 (61). – С. 14–20.
167. Мішенін Є.В. Еколого–економічні та соціальні нариси з проблем природокористування: Монографія / В.О. Паламарчук, Є.В. Мішенін, П.І. Коренюк – Д.: Пороги, 2004. – 258с.
168. Мішенін Є.В. Екологічний аудит сільськогосподарського землекористування (організаційно–економічні засади): монографія / Є.В. Мішенін. – Харків : «Бурун і К», 2012. – 129с.
169. Мішенін Є.В. Екологічно орієнтоване логістичне управління виробництвом : монографія / Є.В. Мішенін, І.І. Коблянська, Т.В. Устік, І.Є.Ярова. – Суми : ТОВ "ТД", 2012. – 215 с.
170. Мішенін Є.В. Концептуальні засади розвитку механізмів державно–приватного партнерства в лісоресурсній сфері / Є. Мішенін, Г. Мішеніна // Економіст. – 2010. – №12. – С.23–26.
171. Мішенін Є.В. Організаційно–економічний механізм екологічно орієнтованого управління природогосподаруванням / Є.В. Мішенін, Н.В. Мішеніна, І.Є. Ярова // Механізм управління потенціалом інноваційного розвитку промислових підприємств: монографія / за заг. ред. к.е.н., доц. Ю.С.Шипуліної.– Суми : ТОВ "ДД Папірус", 2012. – С.424–438.
172. Мішенін Є.В. Стале землекористування у контексті забезпечення продовольчої безпеки: національні та глобальні аспекти / Є.В. Мішенін, О.М. Дутченко, І.Є. Ярова // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент, 2015. – №4. – С.8–14.

173. Мішенін Є.В. Соціально–економічні та фінансові проблеми сталого сільського розвитку / Є.В. Мішенін, В.М. Бутенко, Р.П. Косодій [за ред. д.е.н., проф. Є.В. Мішеніна]. – Суми: Вид–во: Папірус, 2011 – с. 347.
174. Мішенін Є.В. Проблеми та механізми забезпечення соціально відповідального ресурсокористування / Мішенін Є.В., Косодій Р.П. // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування Вип. 4(36). Економіка. 4.2. “Проблеми, механізми та інвестиційне забезпечення раціонального природокористування”. – Рівне: НУВГП, 2006. – С. 496–503.
175. Мішенін Є.В. Економічна та соціально–екологічна відповідальність в управлінні збалансованим землегосподаруванням / Є.В. Мішенін, О.М. Дутченко // Економічні проблеми сталого розвитку : матеріали Міжнародної науково–практичної конференції імені проф. Балацького О.Ф., м. Суми, 27 травня 2015 р. / За заг. ред. О.В. Прокопенко, М.М. Петрушенка. – Суми : СумДУ, 2015. – С. 33–34.
176. Мішенін Є.В. Стратегія регіонального розвитку туристичної галузі України / Є.В. Мішенін, І.І. Коблянська // Економіка та менеджмент: перспективи розвитку : матеріали доповідей II Міжнародної науково–практичної конференції, м. Суми, 22–24 червня 2012 р. / За заг. ред.: О.В. Прокопенко. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 87–89.
177. Моторина Л.В. Рекомендации по рекультивации земель, нарушенных открытыми горными работами / Л.В. Моторина, В.А. Овчинников. – М. , 1975. – 240 с.
178. Наукові засади розробки стратегії сталого розвитку України: монографія / Буркинський Б. В. та ін.; [редкол.: Буркинський Б.В. та ін.] ; Нац. акад. наук України, Ін–т пробл. ринку та екон.–екол. дослідж., Ін–т географії, Ін–т пробл. природокористування та екол. – О. : [б. в.], 2012. – 713 с.
179. Науково–методичні засади реформування рекреаційної сфери / Кравців В.С., Гринів Л.С., Копач М. В. та ін. /Наукове видання. – Львів : НАН України. – ІРД НАН України. – 1999. – 78 с.
180. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2012 році [Електронний ресурс] – Офіційний сайт Міністерства екології та природних ресурсів України. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.menr.gov.ua/index.php/dopovidi>.

181. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2013 році [Проект] / Міністерство екології та природних ресурсів України. – Київ, 2015. – 289с.
182. Національна екологічна політика України: оцінка і стратегія розвитку / Міністерство охорони навколишнього природного середовища України Програма Розвитку ООН Глобальний Екологічний Фонд. – Київ: ТОВ “Компанія “ВАІТЕ”, 2007. – 184с.
183. Новаковський Л.Я. Стан законодавчого забезпечення земельної реформи та її соціальні наслідки в Україні / Л.Я. Новаковський // Землепорядний вісник. – 1998. – № 4. – С. 3–7.
184. Новикова В. І. Типізація регіонів України за ступенем розвитку рекреаційної діяльності / В. І. Новикова // Український географічний журнал. – 2007. – № 1 (57). – С. 43–47.
185. Норт Д. Институциональные измерения: рамки анализа/ Д.Норт – Вопросы экономики. – 1997. – №3. – С.6–17.
186. Нудельман, М. С. Социально–экономические проблемы рекреационного природопользования / М.С. Нудельман. – Киев : Наукова думка, 1987. – 132 с.
187. Об утверждении Генерального плана г. Одессы [Электронный ресурс]: Решение Одесского городского совета №6489–VI от 25.03.2015 г. – Режим доступа до ресурсу: <http://omr.gov.ua/ru/essential/69324>.
188. Осипчук С.О. Природно-сільськогосподарське районування України / С. О. Осипчук. – К. : Урожай, 2008. – 192 с.
189. ООН «Розподіл населення, урбанізація, внутрішня міграція та розвиток» [Електронний ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=E/CN.9/2008/3>
190. Основы экономической теории / С.В. Мочерный, В.К. Симоненко, В.В. Секретарюк, А.А. Устенко. – Киев: О–во "Знання", КОО, 2000. – 607 с.
191. Офіційний сайт м. Одеса [Електронний ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: <http://omr.gov.ua/en/news/32069/> – Назва з екрану.
192. Охрана природы. Гидросфера. Гигиенические требования к зонам рекреации водных объектов: ГОСТ 17.1.5.02–80 [Электронный ресурс]: Постановление Государственного комитета СССР по стандартам 25.12.1980 N 5976. – Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

193. Павлов В.І. Рекреаційний комплекс Волині: теорія, практика, перспективи: Монографія / В.І. Павлов, Л.М. Черчик. – Луцьк: Надстир'я, 1998. – 124 с.
194. Палей Т. Ф. Краудсорсинг, как средство повышения эффективности системы управления вузом и инфраструктурного развития / Т.Ф. Палей // Проблемы современной экономики: материалы II междунар. науч. конф. (г. Челябинск, октябрь 2012 г.). – Челябинск: Два комсомольца, 2012. – С. 140–142.
195. Патрикеев Н.Г. Стратегирование как фактор эффективного управления развитием территории. Автореф. канд. дис... 08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством. Ижевск: Пермский филиал Института экономики Уральского отделения Российской академии наук. – 2005. – 25 с.
196. Перцик Е.Н. Города мира. География мировой урбанизации / Е.Н. Перцик. – М. : Международные отношения, 1999. – 382 с.
197. Петров Н.В. Городские агломерации: состав, подходы к делимитации / Проблемы территориальной организации пространства и расселения в урбанизированных районах // Н.В. Петров. – М. : АН СССР, ИГАН, 1988.
198. Податковий Кодекс України : Закон України від 2 грудня 2010 року № 2755–VI / Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13, / № 13–14, № 15–16, № 17. – 556 с.
199. Полковниченко С. О. Інвестиційне забезпечення природоохоронної діяльності в Україні / С.О. Полковниченко, Ю.В. Гребенюк, В.М. Яцун // Науковий вісник ЧДІЕУ № 2 (18). – 2013. – С.22–33
200. Полян П.М. Методика выделения и анализа опорного каркаса расселения / П.М. Полян. – М. : ИГ АН СССР, 1988. – Ч. 1.
201. Природно-заповідний фонд України: території та об'єкти загальнодержавного значення / О.О.Альохін, Б.М. Андрейчук, В.В. Коніщук та ін. – Київ : ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2009. – 332 с.
202. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, В.В. Міщенко та ін. – К. : РВПС України, 1999. – 716 с.

203. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІД, 2013. – 576с.
204. Про Генеральну схему планування території України: Закон України від 07.02.2002 № 3059–III / Відомості Верховної Ради України. – 2002. – N 30. – ст. 204.
205. Про Державний бюджет України на 2014 рік: Закон України від 16 січня 2014 року № 719–VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014 р. – № 9. – стор. 437. – стаття 93.
206. Про державно–приватне партнерство: Закон України від 1 липня 2010 року № 2404–VI/Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 40. – стор. 1436. – стаття 524.
207. Про затвердження Державних санітарних правил планування та забудови населених пунктів [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 19 червня 1996 року N173. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0379-96>.
208. Про затвердження Методики нормативної грошової оцінки земель несільськогосподарського призначення (крім земель населених пунктів): Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1278/ Офіційний вісник України. – 2011. – № 97. – стор. 138. – стаття 3538.
209. Про затвердження Національного стандарту. №2 «Оцінка нерухомого майна»: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2004р. №1442 / Урядовий кур'єр. – 2004. – № 214.
210. Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2015 №932. – Офіційний вісник України. – 2015. – № 92. – стор. 111. – стаття 3131
211. Про затвердження Порядку економічного стимулювання використання та охорони земель і підвищення родючості ґрунтів: Проект Постанови Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://minagro.gov.ua/node/2493>
212. Про затвердження Порядку здійснення природно–сільськогосподарського, еколого–економічного, протиерозійного та

- інших видів районування (зонування) земель : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 травня 2004 року N 681 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/KP040681.html
213. Про затвердження Порядку консервації земель: Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 26 квітня 2013 № 283 / Офіційний вісник України. – 2013. – N 42. – 150 с.
214. Про затвердження Порядку нормативної грошової оцінки земель несільськогосподарського призначення (крім земель населених пунктів): Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 22.08.2013 № 508/ Офіційний вісник України. – 2013 р. – № 72. – стор. 314. – стаття 2660.
215. Про затвердження Правил визначення вартості будівництва (ДБН Д.1.1–1–2000) [Електронний ресурс]: Наказ Державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики України від 27 серпня 2000 року N 174. – Режим доступу до ресурсу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/FIN2206.html
216. Про затвердження Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України: Наказ Міністерства будівництва, архітектури та житлово–комунального господарства України від 10.04.2006 N 105 / Офіційний вісник України: офіційне видання. – 2006р. – № 31. – стаття 2276.
217. Про захист конституційних прав громадян на землю : Закон України від 20 січня 2005 № 2375–IV / Відомості Верховної влади України. – 2005. – N 10. – ст. 194.
218. Про інноваційну діяльність: Закон України від 4 липня 2002 року № 40–IV. – Відомості Верховної Ради України. – 2002 р. – № 36. – стаття 266.
219. Про Методику нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 березня 1995 року № 213 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/213-95-%D0%BF>.
220. Про основи містобудування: Закон України від 16 листопада 1992 року № 2780–XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – 52. – ст. 683.

221. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21 грудня 2010 року N 2818-VI. – Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – N 26. – ст.218.
222. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року N 1264-XII / Відомості Верховної Ради України. – 1991. – N 41. – ст. 546.
223. Про Порядок нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів: Наказ Державного комітету України по земельним ресурсам від 27.01.2006 N 18/15/21/11 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 15. – стор. 154. – стаття 1133. – 35909/2006.
224. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 № 3038-VI / Відомості Верховної Ради України – 2011. – N34.– ст.343.
225. Про ратифікацію Протоколу про стратегічну екологічну оцінку до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті: Закон України від 1 липня 2015 року № 562-VIII / Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2015. – № 32 – ст.319
226. Про рекультивуацію земель, збереження і раціональне використання родючого шару ґрунту при розробці родовищ корисних копалин і торфу, проведенні геологорозвідувальних, будівельних та інших робіт: Постанова Ради Міністрів РСР від 14.07.1976 №327 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
227. Про схвалення Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2007 р. N 880-р.– Офіційний вісник України. – 2007.– № 79. – стор. 170. – стаття 2961. И
228. Проект Містобудівного кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=6400&skl=7.
229. Проектування електрообладнання цивільного призначення: ДБН В.2.5–23:2010. – К. Міністерство регіонального розвитку та будівництва України, 2010. – 104 с.

230. Прокопенко В.І. Технологія і економіка гірничого землекористування / В.І. Прокопенко, В.І. Фененко, О.О. Киріченко. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2006. – 270с.
231. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – М. : Инфра, 2011. – 512 с.
232. Региональная экономика и управление / Е.Г.Коваленко, Г.М. Зинчук, Е.Г. Кочеткова и др. – СПб. : Питер, 2008. – 301 с.
233. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Одеській області у 2013 році / Департамент екології та природних ресурсів Одеської обласної державної адміністрації. – Одеса, 2014. – 262стор.
234. Регіони України: Статистичний збірник [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України [За редакцією О.Г. Осауленка]. – Київ, 2013. – Режим доступу до ресурсу: www.ukrstat.gov.ua.
235. Реймерс Н.Ф. Цена равновесия. – М. : Агропромиздат, 1987. – 64 с.
236. Рекреационное использование территории и охрана лесов. – М. : Лесн. пром., 1986. – С. 156.
237. Реформування відносин власності в Україні / Науково–дослідний економічний ін-т Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України; Фонд держ. майна України / [за ред. О.Ю. Рудченко, С.Ю. Ледомської]. – К.: КФ ДП НДЕІ, 2004. – 502 с.
238. Рябчиков А.К. Економіка природокористування / А.К. Рябчиков. – М. : "Еліт – 2000», 2002. – 192 с.
239. Садченко О. В. Інноваційна діяльність в природокористуванні [Електронний ресурс] / О. В. Садченко // Вісник соціально–економічних досліджень. – 2012. – Вип. 4. – С. 358–363. – Режим доступу до ресурсу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vsed_2012_4_56.pdf.
240. Садченко О. В. Концепції екологічного маркетингу [Електронний ресурс] / О. В. Садченко // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2009. – № 3. – С. 71–79. – Режим доступу до ресурсу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/evngu_2009_3_11.pdf.
241. Синякевич І. Екологізація торгівлі: погляд крізь призму екологічної політики / І.Синякевич, В.Ковалішін // Регіональна економіка. – 2005. – №2. – С.172 – 177.
242. Сільське господарство України. Статистичний збірник 2013. / Державна служба статистики України. – Київ, 2014. – 390 с.

243. Слюсаренко О.М. Еколого–економічні аспекти міського землекористування в ринкових умовах : монографія. – Одеса, ІПРЕД НАН України. – ІНВАЦ. – 2009. – 120 с.
244. Смаль І.В. Основи географії рекреації і туризму / І.В. Смаль.– Ніжин : Вид–во НДПУ, 2004. – 264 с.
245. Соколов А.В. Форсайт: взгляд в будущее / А.В.Соколов // Форсайт – 2007. – №1 – С.13–14.
246. Соціально–економічний розвиток регіонів Українського Причорномор'я: теорія, методологія, практика : монографія / Б.В. Буркинський, В.М. Осипов, О.В. Моліна та ін.; Ін–т пробл. ринку та екон.–екол. дослідж. НАН України. – О., 2010. – 374 с.
247. Статистика [Електронний ресурс] / Державне агентство земельних ресурсів : офіційний веб–сайт. – Режим доступу до ресурсу: <http://land.gov.ua>.
248. Статистичний щорічник Одеської області [Електронний ресурс]. – Головне управління статистики у Одеській області: Офіційний веб–сайт. – Режим доступу до ресурсу: www.od.ukrstat.gov.ua.
249. Статистичний щорічник Одеської області за 2014 рік/ Головне управління статистики у Одеській області [за редакцією Копилової Т.В.]. – Одеса, 2015. – 489 с.
250. Степанов В.Н. Международный природнохозяйственный рекреационный комплекс «Тилигул–Южный» / В.Н. Степанов, Б.В. Буркинський, С.И. Дорогунцов и др. – Одесса: НАН Украины, ИПРЭИ, 1994. – 32 с.
251. Стратегія економічного та соціального розвитку Одеської області до 2020 року: монографія / [авт. кол.: М. І. Зверяков (кер.) та ін.]. – О. : Астропринт, 2012. – 108с.
252. Ступень М. Г. Економіко–екологічне стимулювання ефективного використання та охорони земель [Електронний ресурс] / М. Г. Ступень, Р.К. Гулько, Н.М. Ступень, О.В. Бахур // Вісник Львівського національного аграрного університету. Сер : Економіка АПК. – 2013. – № 20(2). – С. 85–93.
253. Ступень М. Г. Використання земель населених пунктів [Монографія] / М. Г. Ступень. – Львів, 2000. – 358 с.
254. Сучасна земельна політика України / А.Д. Юрченко, Л.Д. Греков, А.М. Мірошніченко, А.В. Кузьмін. – К.: Інтертехнологія, 2009. – 260 с.

255. Теоретические основы рекреационной географии / Отв. ред. В.С.Преображенский. – М. : Наука, 1975. – 222 с.
256. Теоретичні та прикладні аспекти рекреаційного природокористування в Україні монографія / К. Кілінська, В. Руденко, Н. Аніпко та ін. – Чернівці: Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича, 2010. – 250 с.
257. Територіальний розвиток в Україні: розвиток агломерацій та субрегіонів: посібник в рамках Проекту "Локальні інвестиції та національна конкурентоспроможність"/ Київ. – 2012. – 183с.
258. Трансформація земельних відносин до ринкових умов / М. М. Федоров, П.Т. Саблук, В.Я. Месель–Веселяк та ін. – К.: ННЦ “ІАЕ”, 2009. – 115 с.
259. Третяк А. М. Екологія землекористування: теоретико–методологічні основи формування та адміністрування / А.М. Третяк .– Х. : Грінь Д.С., 2012. – 440 с.
260. Третяк А.М. Методичні рекомендації оцінки екологічної стабільності агроландшафтів та сільськогосподарського землекористування / А.М. Третяк, Р.А. Третяк, М.І. Шквар. – К. : Інститут землеустрою УААН, 2001. – 15 с.
261. Третяк А. М. Методологічно–методичні основи оцінки природно–рекреаційного потенціалу земельних та інших природних ресурсів / А.М. Третяк, Г.В. Гребенник // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. – 2015. – № 2–3. – С. 65–73.
262. Третяк А.М. Природні рекреаційні ресурси України: стан використання та потенціал / А.М. Третяк, Г.В. Гребенник // Землевпорядний вісник. – 2014. – № 8. – С. 41–45.
263. Третяк А.М. Організація землекористування структурних елементів екомережі України на місцевому рівні: Монографія / А.М. Третяк, В.М. Третяк, Л.А. Гунько, Ю.В.Лобунько. – К. : ДП«Компринт», 2016. – 163 с.
264. Третяк А.М. Екологія землекористування. Теоретико–методологічні основи формування та адміністрування : монографія / А.М. Третяк. – Херсон : Грінь Д.С., 2012. – 436с.
265. Третяк А.М. Законодавчо–нормативні проблеми земельних економічних відносин прав власності та прав користування землею в

- Україні / А.М. Третяк / Земельне право України: теорія і практика, 2005. – 258 с.
266. Третяк А.М. Земельні ресурси України та їх використання. / А.М. Третяк, Д.І. Бабміндра. – К. : ТОВ “ЦЗРУ”, 2003. – 143 с.
267. Третяк А.М. Зміна пріоритетів земельної реформи у зв’язку з удосконаленням економічних відносин власності на землю / А.М. Третяк // Вісник аграрної науки. – 2008. – № 2. – С. 5–9.
268. Третяк А.М. Стратегія реформування земельної політики в Україні на сучасному етапі / А.М. Третяк // Землевпорядний вісник. – 2009. – № 6 – С. 12–21.
269. Третяк А.М. Стратегія реформування земельної політики в Україні на сучасному етапі/А.М. Третяк // Землевпорядний вісник. – 2009. – № 6. – С. 12–21.
270. Третяк А.М. Управління земельними ресурсами : навчальний посібник / А.М. Третяк, О.С. Дорош. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 360 с.
271. Третяк А.М. Управління земельними ресурсами та реєстрації землі в Україні / А.М. Третяк.– Київ, 1998. – 224 с.
272. Третяк А.М. Сутність та поняття економіки рекреаційного землекористування у сфері природокористування в умовах нових земельних відносин / А.М. Третяк, Г.В. Будзович // Землеустрій, кадастр та моніторинг земель. – № 1_2, 2014. – с. 25–29.
273. Третяк А.М. Наукові основи економіки землекористування та землевпорядкування / А.М. Третяк, В.М. Другак. – К. : ЦЗРУ, 2003 – 337 с.
274. Третяк Н.А. Інституціональні засади удосконалення управління земельними ресурсами як економічної функції власності на землю / Н.А. Третяк // Землевпорядний вісник. – 2012. – № 6. – С. 17–21.
275. Трушков В.В. Население города и пригорода / В.В. Трушков. – М. : Финансы и статистика, 1983. – 159 с.
276. Туниця Ю.Ю. Сучасний маркетинг у контексті проблем екологізації ринкової економіки/ Ю.Ю. Туниця // Науковий вісник: Екологізація економіки та освіти як чинник сталого розвитку суспільства. – Випуск 15. – Львів, 2005. – с.14–22.
277. Угрюмова А.А. Управление экономическим ростом агломераций на примере Московской агломерации : дис. доктора экон.наук: спец. 08.00.05. / А.А. Угрюмова. – М. , 2005. — 284 с

278. Україна у цифрах 2013: статистичний збірник/ Державна служба статистики України; За редакцією О.Г. Осауленка. – Київ, 2014. – 239с.
279. Україна: перспективи розвитку/ Міністерство економічного розвитку і торгівлі України . – К., 2015. – № 38. – 28с.
280. Управління земельними ресурсами : підручник / В.В. Горлачук, В.Г. В’юн, І.М. Песчанська та ін. [за ред. В.В. Горлачука]. – 2–ге вид., випр. і перероб. – Львів : Магнолія– 2007. – 443 с.
281. Управління земельними ресурсами. Т.1. Законодавча база / О.І. Митрофанова, М. О. Пілічева, А.Я. Сохнич та ін. – Донецьк : УНИТЕХ, 2012. – 406 с.
282. Управління земельними ресурсами. Т.2. Економіка землекористування / П.П. Колодій, О.І. Черечон, В.В. Тишковець та ін. – Донецьк: УНИТЕХ, 2012. – 438 с.
283. Управління земельними ресурсами. Т.4. Екологічне, планувальне та будівельне право / О.С. Петраковська, Я.І. Гузова. – Донецьк: УНИТЕХ, 2012. – 282 с.
284. Управління земельними ресурсами. Т.5. Сталий розвиток урбанізованих територій / Петраковська, Ю.О. Гацій. – Донецьк: УНИТЕХ, 2012. – 485 с.
285. Управління земельними ресурсами. Т.7. Теорія та методологія наукових досліджень / Ю.Ф. Креніда, А.Г. Петрушин, О.В. Мотильова та ін. – Донецьк : УНИТЕХ, 2012. – 237 с.
286. Управління інноваційною, інвестиційною та економічною діяльністю інтегрованих об’єднань та підприємств: монографія / за заг.ред. М. Л. Савчук. – Дніпропетровськ: Пороги, 2016. – 520с.
287. Усманов Б.Ф. Краудсорсинг: инновационные технологии для местной инициативы/ Б.Ф. Усманов// Знание. Понимание. Умение. – 2013. – № 3. – С. 80–85.
288. Уэруэйн Дж. Природная зона / Дж. Уэруэйн. – География городов. – М. , 1965. — С. 128–136.
289. Федоренко К. П. Управление конкурентоспособностью фирмы на промышленном рынке: монография. / К.П.Федоренко. – Москва–Берлин, 2015.– 216с.

290. Федулова Л.І. Форсайт: сучасна методологія технологічного прогнозування / Л.І. Федулова // Економіка і прогнозування. – 2008. – № 3. – С. 106–120.
291. Фомин В.Н. Современный экономический словарь [Электронный ресурс]/ В.Н. Фомин. – Режим доступа – <http://www.ebk.net.ua>
292. Фомин И.А. Планировка городских агломераций (методика проектирования)/ И.А. Фомин.–М. :Центр НТИ по гражданскому строительству и архитектуре, 1967.–80 с.
293. Формування моделі управління природними ресурсами в ринкових умовах господарювання : монографія / за заг. ред. д.е.н., проф., акад. НААН України М.А. Хвесика. – К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. – 304 с.
294. Харічков С. К. Зелені інвестиції як каталізатор переходу до нового курсу розвитку економіки: міжнародні орієнтири і перспективи впровадження / С. К. Харічков, Н.М. Андрєєва// Економіст, 2010. – №12. – с.16–21.
295. Харичков С.К. Природная рента как экономический инструмент природопользования / С.К. Харичков, И.Н. Дышловой // Экономика и управление. – 2010. – № 2. – С.93–100.
296. Харичков С.К. Экологизация научно–технологического развития / С.К. Харичков, Ю.О. Николаев. – Одесса : Ин–т проблем рынка и экон.–экол. исслед., 2003. – 119 с.
297. Харичков С.К. Экономика и экология: совместимость развития / С.К. Харичков, Н.Н. Андреева, Л.Е.Купинец; ИПРЭЭИ НАН Украины. – Одесса, 2007. – 180с.
298. Хвесик М.А. Економіко–правове регулювання природокористування: монографія / М.А. Хвесик, Л.М. Горбач, Ю.П. Кулаковський. – К. : Конкорд, 2004. – 523 с.
299. Хвесик М.А. Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів: монографія / М.А. Хвесик, В.А. Голян. – К. : Кондор, 2007. – 480 с.
300. Хвесик М.А. Інституціональне забезпечення землекористування: теорія і практика: монографія/ М.А. Хвесик, В.А. Голян. – К.: Книжкове вид–во НАУ, 2006. – 260 с.
301. Хвесик М. А. Інституціональний механізм міського землекористування: сучасний стан та перспективи удосконалення: монографія /

- М.А. Хвесик, В.А. Голян, Ю.А. Мосійчук. – К. : Книжкове вид–во НАУ, 2005. – 208 с.
302. Хвесик М. А. Стратегічні імперативи раціоналізації землекористування в контексті соціально–економічного піднесення України / М. А. Хвесик // Економіка АПК. – 2009. – №3. – С. 24–30.
303. Хвесик М. А. Стратегічні імперативи раціонального природокористування в контексті соціально–економічного піднесення України / М.А. Хвесик. – Донецьк: ТОВ «Юго–восток, ЛТД», 2008. – 496 с.
304. Хвесик Ю. М. Інвестиційне забезпечення природокористування в сучасних умовах [Електронний ресурс] / Ю. М. Хвесик, В. А. Голян, С.М. Демидюк // Економічні науки. – Вип. 5 (20). – Ч. 1. – Луцьк, 2008. – Режим доступу до ресурсу: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/En/O_FN/2008_5_1/index.html.
305. Черчик Л.М. Оцінка рівня привабливості розвитку рекреаційного природокористування для регіонів України / Черчик Л.М. – Луцьк: Видавничий центр ЛДТУ, 2006. – 120 с.
306. Черчик Л.М. Ринкові трансформації у рекреаційному природокористуванні : дис... д–ра екон. наук: 08.00.06 / Черчик Лариса Миколаївна ; Луцький держ. технічний ун–т. – О., 2007. – 511с.
307. Шевченко Г.М. Комплексна економічна оцінка природно–рекреаційного потенціалу території / Г.М. Шевченко // Культура народів Причорномор'я. — 2008.— № 135. — С. 151–158.
308. Шевчук В.Я. Екологічне управління / [В.Я. Шевчук, Ю.М. Саталкін, Г.О. Білявський та ін.]: Підручник – К. : Либідь, 2004 р. – 432 с.
309. Экологические индикаторы качества роста региональной экономики / Под ред. И.П. Глазыриной, И.М. Потравного. – М. : НИИ–природы, 2005. – 305 с.
310. Юданов А.Ю. Конкуренция: теория и практика: учебно–практическое пособие /А.Ю. Юданов. – М., 1998. – С.82.
311. Яргина З.Н. Некоторые социальные аспекты перспективного расселения / З.Н. Яргина. – М. : Стройиздат, 1975. – 84 с.
312. Andryeyeva N.M. Application of STEPLE–analysis in strategic management of greening the recreational land use of urban agglomerations/ N.M.Andryeyeva, D.V. Bulysheva// International Scientific–Practical Conference Economic Development Strategy in Terms of European Inte-

- gration: Conference Proceedings, May 27, 2016. – Kaunas: Baltija Publishing, 2016. – P.219–223
313. Barlowe R. Land Recourse Economics. The Economics of real estate. – Prentice Hall, 2002. – 124 p.
314. Bulysheva D. The risk management in the system of recreational land-use / N. Andryeyeva, D.Bulysheva, O. Malashchuck // Механізм регулювання економіки. – Суми, 2017. – № 2(76). – С.6-15
315. Bondarenko, A. Development of Innovative Technologies in Rural Finance / A. Bondarenko, R. Kosodiy, Y. Mishenin. // Sustainable Rural Development: What is the Role of the Agri-Food Sector? [Editors: Martin Petrick and Gertrud Buchenrieder]. – Institute of Agricultural Development in Central and Eastern Europe (IAMO), Halle (Saale), Germany 2007. – P. 113–127.
316. Demographia World Urban Areas: 9th Annual Edition [Електронний ресурс]: report. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.demographia.com>
317. Dergachov V. Historical Cycles of Economic Development of a Territory. – Soviet Geography. USA, 1977. Vol. XVIII. – No 6. – P. 410- 414.
318. Directive 2008/50/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on ambient air quality and cleaner air for Europe // Official Journal. – 1996. – L 152/1–144.
319. Ecosystems and Human Well-being: A framework for assessment. / Millenium Ecosystem Assessment. – 2003. – 323 p.
320. Herman E. Daly The Economics of Sustainable Development / E. Herman. – Boston : Beacon Press, 1996. – 253 p.
321. Gokhberg L. S&T and innovation in Russia: key challenges of the post-crisis period/ L. Gokhberg, T. Kuznetsova // Journal of East – West Business. 2011. Vol. 17. No. 2–3. –P. 73-89.
322. Howe J. The Rise of Crowdsourcing. Wired [Електронний ресурс] / Jeff Howe. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.wired.com/2006/06/crowds>.
323. Legal mechanisms to ensure the activities of economic entities: collective monograph / ISMA University. – Riga «Landmark» SIA, 2016. – 192 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Тридцять найкрупніших агломерацій світу у 1950–2020 рр. [316]

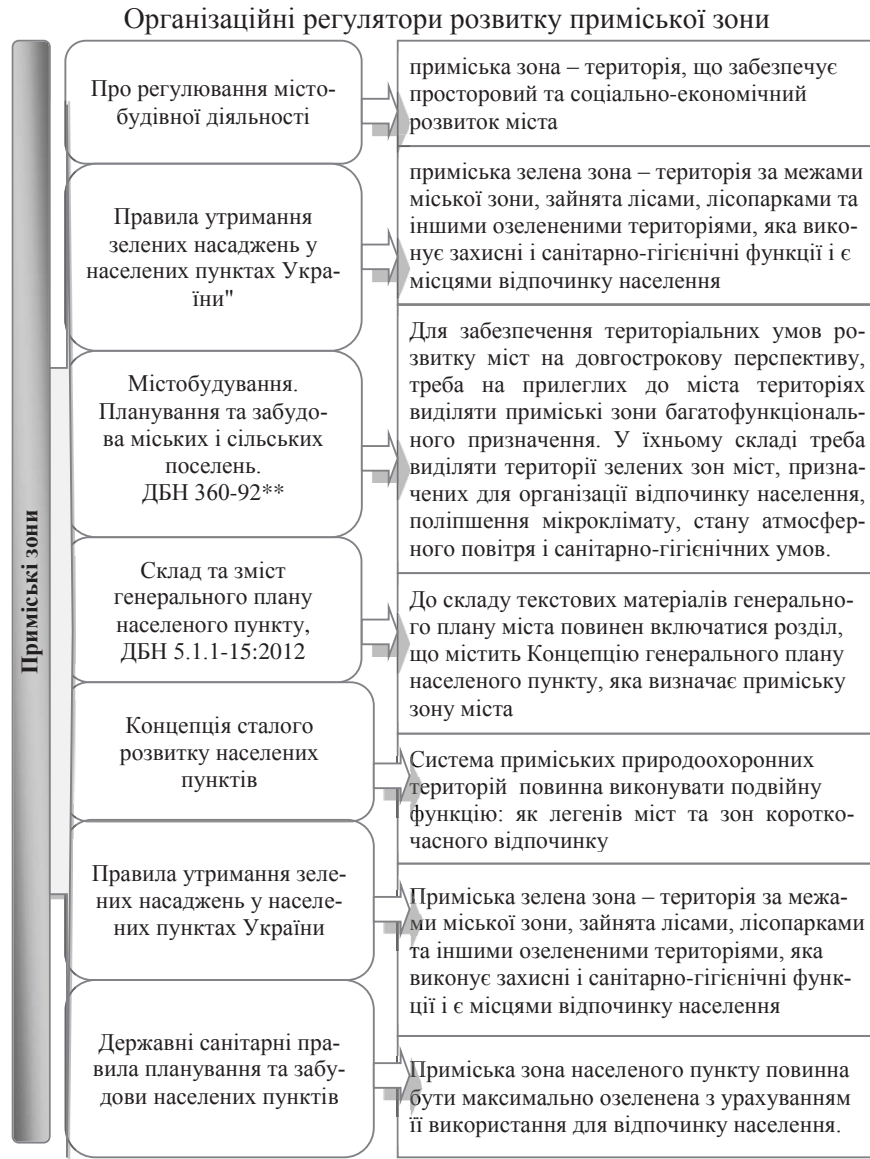
Міська агломерація	1950 р.		1990 р.		2020 г.	
	місце	млн.	місце	млн.	місце	млн.
Нью-Йорк	1	12,3	2	16,1	11	17,6
Лондон	2	8,7	23	7,3	–	–
Токіо	3	6,9	1	25,0	1	28,7
Париж	4	5,4	14	9,3	29	9,6
Москва	5	5,4	17	9,0	–	–
Шанхай	6	5,3	5	13,5	4	23,4
Ессен (Рур)	7	5,3	27	6,4	–	–
Буенос-Айрес	8	5,0	10	10,6	19	12,4
Чикаго	9	4,9	24	6,8	–	–
Калькутта	10	4,4	9	10,7	12	17,6
Осака	11	4,1	12	10,5	24	10,6
Лос-Анджелес	12	4,0	7	11,5	17	14,3
Пекін	13	3,9	8	10,9	8	19,4
Мілан	14	3,6	–	–	–	–
Берлін	15	3,3	–	–	–	–
Мехіко	16	3,1	3	15,1	10	18,8
Філадельфія	17	2,9	–	–	–	–
Санкт-Петербург	18	2,9	–	–	–	–
Мумбаї (Бомбей)	19	2,9	6	12,2	2	27,4
Ріо-де-Жанейро	20	2,9	13	9,5	21	11,6
Детройт	21	2,8	–	–	–	–
Неаполь	22	2,8	–	–	–	–
Манчестер	23	2,5	–	–	–	–
Сан-Пауло	24	2,4	4	14,8	6	20,8
Каїр	25	2,4	18	8,6	16	14,5
Тяньцзин	26	2,4	15	9,3	14	17,0
Бірінгем	27	2,3	–	–	–	–
Франкфурт-на-Майні	28	2,3	–	–	–	–
Бостон	29	2,2	–	–	–	–
Гамбург	30	2,2	–	–	–	–
Сеул	–	–	11	10,6	18	13,1
Джакарта	–	–	16	9,3	5	21,2
Делі	–	–	19	8,2	13	17,6
Маніла	–	–	20	8,0	15	14,7
Карачі	–	–	21	8,0	7	20,6
Лагос	–	–	22	7,7	3	24,4
Стамбул	–	–	25	6,5	20	12,3
Ліма	–	–	26	6,5	26	10,5
Тегеран	–	–	28	6,4	27	10,2
Бангкок	–	–	29	5,9	25	10,6
Лакка	–	–	30	5,9	9	19,0
Лахор	–	–	–	–	22	10,8
Хайларабад	–	–	–	–	23	10,7
Кіншаса	–	–	–	–	28	9,9
Мадрас	–	–	–	–	30	9,5

Примітки:

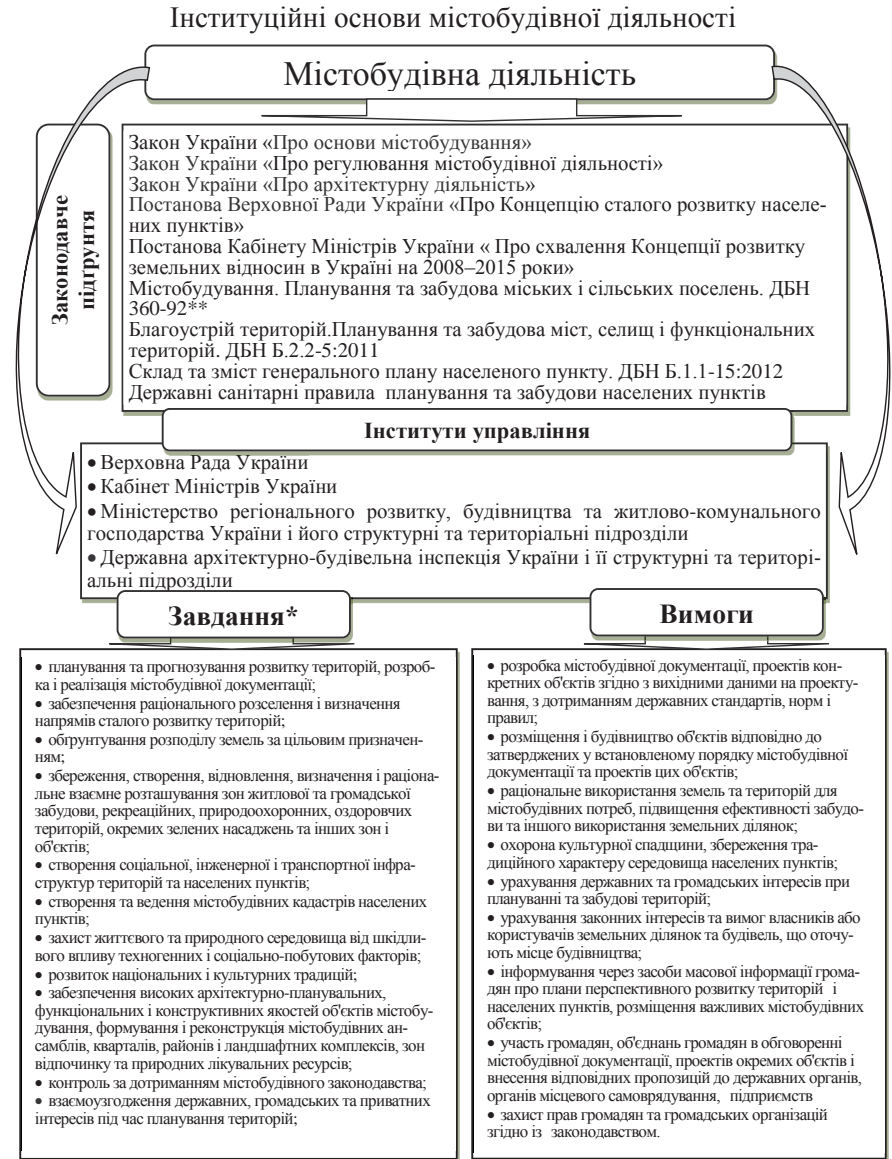
1 «←» агломерація не увійшла в список 30 найкрупніших агломерацій на цей рік

Додаток Б

Додаток В

*Розроблено авторами на підставі [224].

Характеристика земель Одеської міської агломерації за угіддями

Назва угідь/Адміністрація і утворення	Міста агломерації						Внутрішній пояс						Зовнішній пояс						Всього по агломерациі	Частка до області, %				
	м. Дніпропетровський		м. Черноморськ		м. Олеса		м. Южне		с/т Тельтар		Білявський район		Комінтернівський район		Овідіопольський район		Білгород-Дніпровський район				Львівський район		Роздільнянський район	
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15										
1																								
Всього	693,08	451,37	2753,25	191,10	271,93	106320,09	117227,59	56366,70	136335,01	103015,66	122978,22	646604,01	24,32	2659162,69										
Рілля	356,13	318,71	2297,04	131,51	86,27	91024,29	99900,74	47673,31	118338,96	78649,22	90936,08	529712,27	25,52	2075512,84										
Перелogi							9,50	54,34		187,10	2062,93	2313,87	8,48	27284,97										
Сади	162,90	13,27	302,12	0,97	134,05	3098,80	1235,66	1560,42	3229,61	739,42	2332,26	12809,48	41,82	30626,60										
Виноградники	129,92	38,48	57,52			1538,61	346,07	2185,73	6282,08	125,71	1919,74	12623,85	24,72	51067,10										
Інші баг.нас.	44,13	41,19	5,00	0,06		249,48	279,53	68,47	102,93	4,02	183,71	978,51	20,53	47666,01										
Сіножаті					0,05	383,00	28,19	411,70	313,48	2810,77	870,20	4817,39	9,52	50597,37										
Пасовища		30,90	31,00	47,33	41,62	6093,53	12883,48	2326,13	4361,71	18606,10	21412,68	65834,49	18,71	351882,24										
Господарські будівлі		8,84	35,70	9,54	2,99	1893,16	1294,54	1004,50	1982,70	960,52	1473,09	8665,57	25,56	33903,26										
Господарські шляхи і прогони			13,00	1,26	5,39	1326,34	1162,57	1065,09	1597,48	932,50	1588,25	7691,89	24,63	31235,85										
Землі у стадії меліоративного будівництва та відновлення родючості						656,14	74,00	17,00	60,30		199,00	1006,44	47,19	2132,82										
Всього	39,00		305,78	4,20	2,00	8137,86	5009,20	3335,61	5032,71	6176,08	6178,60	34221,04	15,35	222987,09										
Для природоохоронної мети	39,00		126,00	4,20	2,00	7646,65	4766,36	3169,24	4213,81	5936,16	6093,93	31997,35	15,44	207195,54										
Для відпочинку			179,78				1,67					181,45	70,51	257,35										

Ліси та інші лісовирітні площі

Назва угідь/Адміністрація і утворення	Міста агломерації						Внутрішній пояс						Зовнішній пояс						Всього по агломерациі	Частка до області, %				
	м. Дніпропетровський		м. Черноморськ		м. Олеса		м. Южне		с/т Тельтар		Білявський район		Комінтернівський район		Овідіопольський район		Білгород-Дніпровський район				Львівський район		Роздільнянський район	
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15										
1																								
Всього	2047,40	1528,19	12455,17	849,07	480,48	6486,30	7739,68	5569,92	5305,15	3761,05	4494,93	50717,32	38,67	131163,38										
Землі промисловості	160,54	330,30	2194,69	274,36	28,07	189,62	524,54	239,11	233,96	241,32	211,66	4628,18	70,82	6535,19										
Землі під відкритими розробками, кар'єрами, шахтами та спорудами						395,57	30,06	12,00	77,30	219,00	122,00	855,93	35,45	2414,68										
Землі комерційного та іншого використання	100,88	73,50	452,75	20,38	4,18	282,84	270,84	543,08	34,67	28,98	60,21	1872,32	56,92	3289,38										
Землі громадського призначення	240,18	93,99	2020,61	49,08	21,54	798,84	1983,67	383,17	1143,19	928,54	1141,05	8803,86	28,90	30463,64										
Землі змішаного використання	112,92		8,42	4,06	0,55	26,50	12,29	5,82	0,34	1,00	7,60	179,50	25,43	705,77										
землі, які використовуються для транспортного зв'язку	203,96	531,75	1408,38	298,99	76,69	1202,64	1877,95	720,07	1051,77	1097,64	1251,68	9721,52	38,75	25090,50										
землі, які використовуються для технічної інфраструктури	13,36	8,90	1,95	13,34	128,52	162,57	70,09	172,60	145,51	24,07	31,11	772,03	40,88	1888,30										
землі, які використовуються для відпочинку та інші відкриті землі, а саме:	680,61	233,52	2678,26	130,61	160,53	2215,51	1625,36	2524,28	1701,43	854,47	952,85	13757,43	36,64	37546,09										
Землі зелених насаджень загального користування	82,12	31,58	148,12	13,58	2,57	83,70	375,25	9,30	50,67	12,30	51,45	860,64	37,47	2296,64										
Землі кемпінгів, будинків для відпочинку або проведення відпусток	368,71	47,95	850,86	37,55	21,78	152,17	660,53	424,89	142,21	7,51	136,99	2851,16	88,71	3214,03										
Землі, зайняті поточним будівництвом	4,46		44,08		1,55	0,42	28,77	2,15				81,43	67,77	120,16										

Продовження Додатку Г

		Продовження Додатку Г														
		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
1	Землі, відведені під будівництво	7,66		4,65	17,18	93,99	475,66	1,37	693,36	45,27			1339,14	87,82	1524,90	
	Землі під технічними спорудами		0,08				117,69	10,33	22,21	12,10	42,60	22,20	227,21	11,38	1996,12	
	Землі вулиць, площ, набережних	206,18	143,30	1304,74	57,51	40,65	1275,62	445,14	1279,27	1355,79	733,16	680,51	7521,87	29,21	25751,46	
	Землі кладовищ	11,49	10,60	325,80	4,80		110,23	103,96	93,10	95,39	58,90	61,70	875,97	33,15	2642,78	
	Відкриті заболочені землі	116,20	0,02	545,80	6,09		11639,51	473,33	1223,01	7869,32	638,70	639,66	23151,62	31,55	73372,16	
	Суші відкриті землі							93,26					93,26	40,62	229,58	
	Всього	461,62	56,23	167,00	8,37	17,02	1180,94	1729,66	690,91	1177,68	1713,65	1447,49	8650,57	25,52	33891,18	
	Кам'янисті місця		7,30			2,70	455,08	201,08	61,55	1,20	30,90	117,55	877,37	47,15	1860,67	
	піски	263,22	24,83	167,00	0,20	3,90	6,30	178,53	105,73	753,40	36,41	1539,52	44,87	3430,95		
	яри	9,15	14,11			2,20	249,33	670,52	238,34	234,08	1178,66	657,13	3253,52	24,78	13128,03	
	інші	189,25	9,99		8,17	8,22	470,23	679,53	285,29	189,00	504,09	636,40	2980,16	19,26	15471,54	
	Води	5,00	610,59	15,00	2,07	2,30	15481,40	16682,67	14299,45	29171,69	890,86	1059,08	78220,11	37,15	210576,98	
	природоохоронного призначення			63,71			89,40	1797,67			385,50		2336,28	4,65	50203,81	
	оздоровчого призначення	121,91		712,07	23,09		62,73	2,02	10,26	142,91			1074,98	87,84	1223,82	
	рекреаційного призначення	483,42	218,52	851,31	30,57	21,80	241,26	938,30	391,70	154,69	7,51	142,39	3481,47	90,20	3859,59	
	історико-культурного призначення						24,85	4,43	5,00				34,27	51,43	66,64	
	Загальна площа	3362,30	2646,40	16242,00	1060,89	773,72	149246,10	148955,39	81485,60	184891,56	116196,00	136797,98	841657,94	25,26	3331583,06	

* Розроблено авторами на підставі даних Головного управління Держгеокадастру у Одеській області станом на 01.01.2016 року.

Додаток Д.1

Коефіцієнти, які характеризують чисельність населення, географічне положення, адміністративний статус населених пунктів та їх господарські функції [223]

N з/п	Тип міст за адміністративним статусом та господарськими функціями	Чисельність населення (тис. чол.)	Значення коефіцієнта
1	Міста обласного підпорядкування, які виконують переважно промислові, транспортні та курортно-рекреаційні функції, переважно центри адміністративних районів	20,0 – 49,9	1,2
2	Міста обласного підпорядкування – промислово-транспортні, оздоровчо-курортні центри, переважно центри адміністративних районів	50,0 – 99,9	1,4
3	Міста обласного підпорядкування – багатогалузеві промислові або великі курортні центри, переважно центри областей	100,0 – 249,9	1,6
4	Місто загальнодержавного значення Севастополь, столиця Автономної Республіки Крим Сімферополь і міста обласного підпорядкування – багатогалузеві промислові, а також адміністративні і культурні центри, переважно центри областей	250,0 – 499,9	2,0
5	Багатофункціональні міста обласного підпорядкування, крупні адміністративні, наукові, економічні, організаційні і культурні центри, переважно центри областей	500,0 – 999,9	2,5
6	Столиця України – місто Київ, центри областей – багатофункціональні міста обласного підпорядкування – найкрупніші адміністративні, наукові, економічні, організаційні і культурні центри	1000,0 і вище	3,0

Додаток Д.2

Коефіцієнти, які враховують місце розташування населених пунктів у приміських зонах великих міст [223]

Чисельність населення міст-центрів (тис. чол.)	Значення коефіцієнта
100,0 – 249,9	1,1
250,0 – 499,9	1,2
500,0 – 999,9	1,3
1000,0 – 1999,9	1,5
2000,0 і більше	1,8

Додаток Д.3

Коефіцієнти, які застосовуються для населених пунктів, що мають статус курортів [223]

Розміщення населених пунктів, що мають статус курортів	Значення коефіцієнта
на Південному узбережжі Криму	3,0
на Південно-Східному узбережжі Криму	2,5
на Західному узбережжі Криму	2,2
на Чорноморському узбережжі Миколаївської, Одеської та Херсонської областей	2,0
у гірських та передгірних районах Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської та Чернівецької областей	2,3
в інших курортних населених пунктах	1,5

Додаток Д.4

Граничні значення коефіцієнтів, які враховують ступінь містобудівної цінності території в межах населених пунктів (Км2) [223]

Групи населених пунктів з чисельністю населення (тис. чол.)	Граничні значення коефіцієнтів	
	максимальні	мінімальні
до 20	1,5	0,75
від 20 до 50	1,5 – 2,0	0,50
від 50 до 100	2,0 – 2,5	0,40
від 100 до 250	2,5 – 3,0	0,35
від 250 до 500	3,0 – 3,5	0,30
від 500 до 1000	3,5 – 4,0	0,25
від 1000 до 2000	4,0 – 5,0	0,20
понад 2000	5,0 – 7,0	0,15

Додаток Д.5

Ширина зони впливу населених пунктів (Д) [214]

Типи населених пунктів	Ширина зони впливу, км
Столиця України: м. Київ	50
Міста – обласні центри, міста Севастополь та Сімферополь	30
Міста обласного значення з чисельністю понад 50 тис. осіб	20
Міста обласного значення з чисельністю менше 50 тис. осіб	10
Міста районного значення та селища із статусом районного центру	5

Додаток Д.6

Порівняльна характеристика законодавчого визначення нормативної грошової оцінки земель рекреаційного призначення

№	Визначення	2013	2006
1	2	3	4
1	Загальна формула	$Цн = Пд \times Рд \times Ск \times Км \times Кв \times Кмц \times Кі$ <p>Пд – площа земельної ділянки, кв.м; Рд – рентний дохід на один кв. м Ск – строк капіталізації(33 роки) Км – коефіцієнт, який враховує місце розташування земель Кв – коефіцієнт, який враховує вид використання земельної ділянки Кмц – коефіцієнт, який враховує належність земельної ділянки до земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного призначення Кі – коефіцієнт індексації грошової оцінки земель</p>	$Ц = Ен \times Тк \times Кмц \times Пд$ <p>Ен – нормативний середньорічний економічний ефект від використання земель рекреаційного призначення в розрахунку на 1 квадр. м (у грн); Тк – термін капіталізації нормативного середньорічного економічного ефекту, (33 р.); Кмц – коефіцієнт, який характеризує місце розташування та цінність земельної ділянки; Пд – площа ділянки, кв. м;</p>
2	Рентний дохід / економічний ефект	0,0627 грн/кв. м на рік	0,050 грн/кв. м на рік
3	Коефіцієнт, який враховує місце розташування земель	$Км = Кр \times Кл$ <p>Кр – коефіцієнт, який враховує регіональні фактори місця розташування кадастрового кварталу Кл – коефіцієнт, який враховує локальні фактори місця розташування кадастрового кварталу за територіально-планувальними, інженерно-геологічними, історико-культурними, природно-ландшафтними, санітарно-гігієнічними та іншими умовами</p>	$Кмц = Км \times Кц \times Кс$ <p>Км – коефіцієнт, який враховує місце розташування земельної ділянки земельної ділянки Кц – коефіцієнт, який враховує цінність об'єктів рекреаційного призначення; Кс – враховує статус об'єктів оздоровчого, природно-заповідного призначення (рекреаційний статус не передбачено)</p>

Продовження Додатку Д.7

1	2	3	4
4	Складові показники Коефіцієнту місця розташування об'єкту	$K_p = K_{p1} * K_{p2} \times K_{p3}$ – коефіцієнт, який враховує віддаленість кадастрового кварталу від населених пунктів K_{p2} – коефіцієнт, який враховує віддаленість кадастрового кварталу від автомобільних доріг державного значення K_{p3} – коефіцієнт, який враховує розташування кадастрового кварталу у зонах забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи * Відповідний коефіцієнт розраховується за формулою 3.6,	$K_m = K_{p1} * K_{p2} \times K_{p3} \times K_{p4}$ K_{p1} – коефіцієнт, який враховує місце розташування населених пунктів у приміських зонах великих міст (підвищувальний) K_{p2}, K_{p3} – коефіцієнти, які враховують місце розташування земельної ділянки відносно адміністративних центрів (K_{p2}) та найближчого населеного пункту, що має магістральні шляхи сполучення (K_{p3}) K_{p4} – коефіцієнт розташування у зонах радіоактивного забруднення
5	Коефіцієнт, який враховує належність земельної ділянки до земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного, призначення	$K_{мц} = K_{мц1} \times K_{мц2}$ $K_{мц1}$ – враховує цінність земель рекреаційного призначення $K_{мц2}$ – коефіцієнт, що враховує статус земель оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного призначення та приймається: для об'єктів місцевого значення – 1,1; для об'єктів загальнодержавного значення – 1,3	Відповідні коефіцієнти враховані при визначенні коефіцієнта, який враховує місце розташування земельної ділянки земельної ділянки ($K_{ц}$ та $K_{с}$)
6	Коефіцієнт, який враховує вид використання земельної ділянки	$K_{в} * = K_{в1} \times K_{в2} \times K_{в3} \times K_{в4}$ $K_{в1}$ – коефіцієнт, який враховує склад угідь земельної ділянки $K_{в2}$ – коефіцієнт, який враховує регіональні відмінності у формуванні рентного доходу та визначається для земель промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення $K_{в3}$ – коефіцієнт, що враховує продуктивність лісових насаджень; $K_{в4}$ – коефіцієнт, що враховує продуктивність водних об'єктів * Із формули можна зробити висновок, що для переважної більшості рекреаційних територій, $K_{в}$ складає 1	-
7	Індексація нормативної грошової оцінки	K_i – коефіцієнт індексації визначається щорічно на підставі постанови Кабінету Міністрів України	Нормативна грошова оцінка земельної ділянки підлягає індексації

Додаток Д.7

Нормативи рентного доходу для відповідної категорії земель [223]

Категорія земель	Рентний дохід, грн/кв. м на рік
Землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення	0,1179
Землі оздоровчого призначення	0,0752
Землі рекреаційного призначення	0,0627
Землі історико-культурного призначення	0,1191
Землі лісогосподарського призначення	0,0063
Землі водного фонду	0,0211
Землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення	0,6637

Додаток Д.8

Коефіцієнти, які враховують віддаленість кадастрового кварталу від автомобільних доріг державного значення (K_{p2}) [214]

Відстань до автомобільної дороги державного значення, км	Значення коефіцієнта K_{p2}
до 5	1,30
5 – 10	1,25
10 – 15	1,20
15 – 20	1,10
20 – 25	1,05
25 і більше	1,00

Додаток Д.9

Коефіцієнти, які враховують розташування кадастрового кварталу у зонах радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи (K_{p3}) [214]

Розміщення кадастрового кварталу у зоні радіоактивного забруднення	Значення коефіцієнта K_{p3}
Зона відчуження	0,50
Зона безумовного (обов'язкового) відселення	0,60
Зона гарантованого добровільного відселення	0,80
Зона посиленого радіоекологічного контролю	0,90

Додаток Д.10

Коефіцієнти, які враховують ступінь містобудівної цінності територій у зоні впливу населених пунктів ($K_{пт}$) [214]

Чисельність населення населених пунктів, тис. Осіб	Значення коефіцієнта $K_{пт}$
до 20	0,75
від 20 до 50	0,50
від 50 до 100	0,40
від 100 до 250	0,35
від 250 до 500	0,30
від 500 до 1000	0,25
від 1000 до 2000	0,20
понад 2000	0,15

Додаток Д.11

Коефіцієнти, які враховують цінність земель оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного призначення (Кмц1) [214]

Адміністративно-територіальна одиниця (автономна республіка, область, місто)	Землі оздоровчого призначення	Землі рекреаційного призначення	Землі історико-культурного призначення
Вінницька	0,8	0,8	1,2
Волинська	0,9	0,9	1,3
Дніпропетровська	0,6	0,6	0,7
Донецька	0,7	0,7	0,5
у т.ч. Азовське узб.	1,2	1,2	0,5
Житомирська	1,0	1,0	0,7
Закарпатська	3,0	3,0	1,4
Запорізька	0,7	0,7	0,8
у т.ч. Азовське узбережжя	1,2	1,2	0,5
Івано-Франківська	1,4	1,4	1,5
Київська	1,0	1,0	0,8
Кіровоградська	0,6	0,6	0,5
Луганська	0,6	0,6	0,4
Львівська	1,4	1,4	3,1
Миколаївська	1,1	1,1	0,4
у т.ч. Чорноморське узбережжя	1,5	1,5	0,4
Одеська	1,2	1,2	0,4
у т.ч. Чорноморське узбережжя	1,5	1,5	0,4
Полтавська	0,9	0,9	0,6
Рівненська	1,0	1,0	0,8
Сумська	0,9	0,9	0,8
Тернопільська	1,1	1,1	1,3
Харківська	0,8	0,8	0,7
Херсонська	1,2	1,2	0,6
у т.ч. Чорноморське та Азовське узбережжя	1,5	1,5	0,7
Хмельницька	0,8	0,8	1,2
Черкаська	1,1	1,1	0,9
Чернівецька	1,3	1,3	1,2
Чернігівська	1,4	1,4	1,2

Додаток Д.12

Локальні коефіцієнти на місцеположення земельної ділянки в межах економіко-планувальної зони [223]

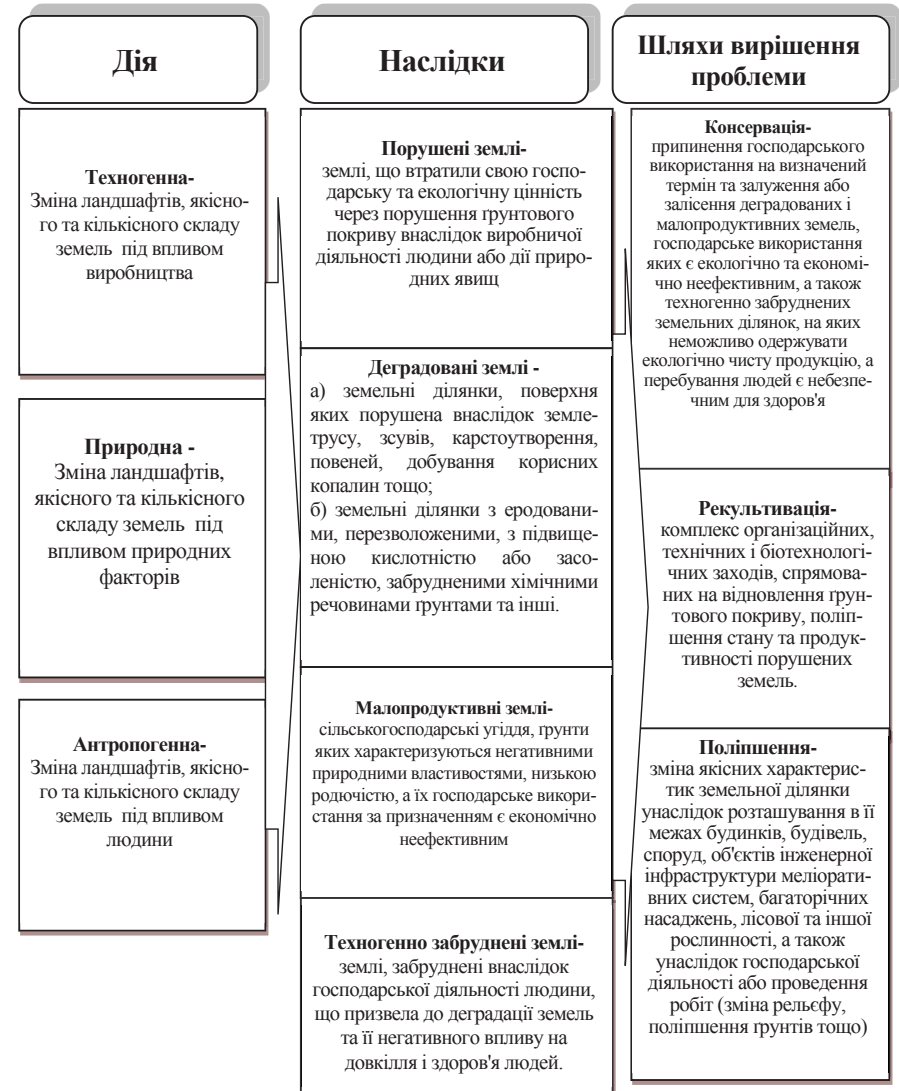
Назва рентууювальних факторів	Назва локальних факторів	Значення коефіцієнтів
1	2	3
Функціонально-планувальні фактори	Місцезнаходження земельної ділянки в зоні пішохідної доступності до громадських центрів	1,04 – 1,2
	у зоні магістралей підвищеного містоформувального значення	1,05 – 1,2
	у зоні пішохідної доступності швидкісного міського та зовнішнього пасажирського транспорту	1,04 – 1,15
	у зоні пішохідної доступності до національних, зоологічних та дендрологічних парків, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, ботанічних садів, заказників, заповідних урочищ, пам'яток природи, курортів, парків, лісопарків, лісів, зелених зон, пляжів	1,04 – 1,15
Інженерно-інфраструктурні фактори	у приреїковій зоні (ділянка, розташована або примикає до відводу залізниці, має під'їзну залізничну колію)	1,04 – 1,10
	Земельна ділянка, що примикає до вулиці	0,90 – 0,95
	без твердого покриття	0,90 – 0,95
	не забезпечена централізованим водопостачанням	0,90 – 0,95
	не забезпечена каналізацією	0,90 – 0,95
Інженерно-геологічні фактори	не забезпечена централізованим теплопостачанням	0,90 – 0,95
	не забезпечена централізованим газопостачанням	0,90 – 0,95
	Місцезнаходження земельної ділянки в межах території, що має схил поверхні понад 20%	0,85 – 0,90
	На ґрунтах з несучою спроможністю менше 1,0 кг/см ² при потужності понад два метри	0,85 – 0,95
	у зоні залягання ґрунтових вод менше 3 м	0,90 – 0,95
	у зоні затоплення паводком понад 4% забезпеченості (шар затоплення понад два метри)	0,90 – 0,95
	у зоні значної заболоченості з ґрунтовим живленням, що важко осушується	0,90 – 0,95
	у зоні небезпечних геологічних процесів (зсуви, карст, яружна ерозія – яри понад 10 м, штучні підземні виробки – катакомби, підроблені території, провали та значні тріщини у земній корі, у тому числі з виходом метану на поверхню)	0,75 – 0,90
	на намивних (насіпних) територіях	1,02 – 1,07
	Історико-культурні фактори	Місцезнаходження земельної ділянки в межах заповідної території
у зоні регулювання забудови		1,07 – 1,11
у зоні історичного ландшафту, що охороняється		1,06 – 1,12
у зоні охорони поодиноких пам'яток		1,06 – 1,12

Продовження Додатку Д.12.

1	2	3
Природно-ландшафтні фактори	Місцезнаходження земельної ділянки в межах території природоохоронного призначення (національних, зоологічних та дендрологічних парків, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, ботанічних садів, заказників, заповідних урочищ, пам'яток природи)	1,07 – 1,11
	у межах території оздоровчого призначення (курортів та округів санітарної охорони)	1,06 – 1,10
	у межах території рекреаційного призначення (земель туризму та відпочинку, парків та зелених зон)	1,05 – 1,09
Санітарно-гігієнічні фактори	Місцезнаходження земельної ділянки	
	*у санітарно-захисній зоні	0,80 – 0,96
	у водоохоронній зоні	1,02 – 1,05
	*у зоні обмеження забудови за ступенем забруднення атмосферного повітря	0,80 – 0,95
	*у зоні обмеження забудови за рівнем напруження електромагнітного поля	0,90 – 0,95
	*у зоні перевищення припустимого рівня шуму від залізниці, автодоріг, електропідстанцій та аеродромів	0,90 – 0,97
	*в ареалі забруднення ґрунтів (важкі метали), на територіях, зайнятих породними відвалами і териконами	0,90 – 0,95

Додаток Е

Схема структурно-логічної взаємодії сфер впливу, типології земель та шляхів їх використання

Додаток Є

Оперативна інформація щодо поліпшення малопродуктивних угідь на території приміської зони м. Одеси у 2014 році**

Структурний елемент	Поліпшено малопродуктивних угідь (починаючи з 2002 року), га		Землі, що перебувають в стадії поліпшення, га	Землі, що потребують поліпшення, га *
	Всього	в т.ч. ріллі		
Внутрішній пояс приміської зони				
Біляївський район	6426,75	6426,75	0,00	4768,11
Комінтернівський район	28,24	19,37	0,00	36,33
Овідіопольський район	0,00	0,00	0,00	749,50
Всього:	6454,99	6446,12	0,00	5553,94
Зовнішній пояс приміської зони				
Іванівський район	0,00	0,00	0,00	604,10
Білгород-Дністровський район	0,00	0,00	0,00	56,13
Роздільнянський район	0,00	0,00	0,00	903,03
Всього:	0,00	0,00	0,00	1563,26
Разом:	6454,99	6446,12	0,00	7117,20
По Одеській області	6454,99	6446,12	0,00	15810,94

* Дані скориговано відповідно до розроблених схем землеустрою і техніко-економічних обґрунтувань використання та охорони земель районів в розрізі сільських, селищних рад
 **Складено автором на підставі даних Головного управління Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру у Одеській області

Додаток Ж.1

Ємність курортно-рекреаційних закладів

Вид закладу	Площа	Ємність
	га	місць
Дитячий санаторій	3,4	200
Санаторно-курортний комплекс (для дорослих)	4,5	300
Готель курортний	3,8	500
Разом	11,7	1000

Додаток Ж.2

Обслуговуючий персонал курортно-рекреаційних установ та установ загальнокурортного обслуговування

Види рекреаційних закладів	Ємність, місць	Одиниць персоналу на 1 місце	Персонал
I. Персонал курортно-рекреаційних установ			
Дитячий санаторій	200	0,5	100
Санаторно-курортний комплекс (для дорослих)	300	1,0	300
Готель курортний	500	0,3	150
Усього	1000		550
II. Персонал обслуговування загальнокурортних установ, усього			
РАЗОМ		20% від п. I (персонал)	110
			660

Додаток Ж.3

Ємність установ і підприємств обслуговування (проектна) рекреаційного комплексу Одеської міської агломерації

Назва закладу	Одиниця виміру	Ємність, місць
Громадський центр загальнокурортного значення (центр дозвілля)		
– універсальний зал (кіно-естрадний)	місць	100
– дискотека, танцювальна зала	місць	100
– інтернет-бібліотека	місць	30
– спортивний зал	м ² підлоги	200
– басейн критий	м ² дзеркала води	200
– ресторан, кафе	місць	100
– SPA-центр, салон краси	робочих місць	15
– торговий центр	м ² торгової площі	200
Центр побутового обслуговування (пункт прокату предметів курортного попиту, фотоательє, перукарня, майстерні ремонту одягу, взуття)		
	робочих місць	15
Об'єкти обслуговування		
– фабрика-пральня	кг білизни в зміну	200
– склади	га	0,5
– гаражі, автостоянки	машини	200
– ремонтні майстерні	робочих місць	4

Додаток Ж.4

Перелік зелених насаджень загальнокурортного значення

Найменування	Проектний стан, га
Територія зелених насаджень	10
Парки зон санаторіїв	8
Разом	18

Додаток Ж.5

Елементи території курортно-рекреаційної зони

Елементи території курортно-рекреаційної зони	Проектний стан	
	га	%
I. Санаторно-курортні установи	11,7	46,8
в тому числі:		
1. Дитячий санаторій	3,4	13,6
в т. ч.:		
– зона спального корпусу та їдальні	0,2	0,8
– зона адміністративного та лікувального центру	0,2	0,8
– зона лікувального парку	2,5	10
– господарська зона	0,1	0,4
– проїзди, автостоянки	0,4	1,6
2. Санаторно-курортний комплекс для дорослих	4,5	18
в тому числі:		
– зона спального корпусу та їдальні	0,2	0,8
– зона адміністративного та лікувального центру	0,2	0,8
– зона лікувального парку	3	12
– господарська зона	0,1	0,4
– проїзди, автостоянки	1	4
3. Курортний готель	3,8	15,2
в тому числі:		
– зона спального корпусу та їдальні	0,3	1,2
– зона лікувального парку	2,5	10
– господарська зона	0,1	0,4
– проїзди, автостоянки	0,9	3,6
II. Загально курортні об'єкти обслуговування	1,5	6
в тому числі:		
– Громадський центр загальнокурортного значення (центр дозвілля)	0,2	0,8
– Центр побутового обслуговування		
– Окремі установи та підприємства обслуговування (магазини, кафе, ресторани)	0,2	0,8
– Дороги, стоянки	1,1	4,4
III. Територія зелених насаджень загально курортного значення	10	40
IV. Комунальна зона	0,2	0,8
в тому числі:		
– склад цивільної оборони		
– ділянка ТП (теплостачання)		
– ділянка ВНС (водо насосна станція)	0,2	0,8
– об'єкти обслуговування		
– протипожежна ділянка		
VI. Вулиці, дороги	1,6	6,4
УСЬОГО	25	100

Додаток Ж.6

Розрахунок об'ємів водоспоживання та водовідведення рекреаційного комплексу Одеської міської агломерації

Найменування	Одиниця виміру	Кількість	Норма, л/добу	Об'єм, м ³ /добу	Об'єм, м ³ /рік (365)
Санаторії (з водолікарнями)	Відвідувань у зміну	500	350	175	63875
Курортний готель	місць	500	25	12,5	4562,5
Громадський центр загальнокурортного значення (центр дозвілля):					
– універсальний зал (кіно-естрадний)	місць	100	4	0,4	146
– дискотека, танцювальна зала	місць	100	4	0,4	146
– спортивний зал	м ² заг. площ.	200	20	4	1460
– басейн	м ² дзеркала води	200	364	72,8	26572
– ресторан, кафе	місць	100	400	40	14600
– SPA-центр, салон краси	відвідувань у зміну	50	160	8	2920
– магазини	20 м ² торг. пл.	10	133	1,33	485,45
Центр побутового обслуговування	роб. місць	15	16	0,24	87,6
Фабрика-пральня	кг білизни в зміну	200	75	15	5475
Поливання-миття територій:	осіб	1000	25	25	9125
Разом:					
Вода питної якості				354,67	129454,6
Стічні води:				329,67	120329,6

Додаток Ж.7

Розрахунок електроспоживання рекреаційного комплексу Одеської міської агломерації

Найменування	Одиниця виміру	Кількість	Питома норма, кВт	Розрахункове електроспоживання, кВт	Розрахункове електроспоживання, на рік кВт (1825 годин)
Курортно-рекреаційні заклади					
Дитячий санаторій	місце	200	2,1 кВт/місце	420	766500
Санаторно-курортний комплекс (для дорослих)	місце	300	2,1 кВт/місце	630	1149750
Готель курортний	місце	500	0,5 кВт/місце	250	456250
Усього				1300	2372500
Заклади обслуговування					
Громадський центр загальнокурортного значення (центр дозвілля):				269,25	491381,3
– універсальний зал (кіно-естрадний)	місце	100	0,15 кВт/місце	15	27375
– дискотека, танцювальна зала	місце	100	0,2 кВт/місце	20	36500
– інтернет-бібліотека	місце	30	1,45 кВт/місце	43,5	79387,5
– спортивний зал	м ² площі	200	0,065 кВт/м ²	13	23725
– басейн критий	м ² дз. води	200	0,065 кВт/м ²	13	23725
– ресторан, кафе	місце	100	1,03 кВт/місце	103	187975
– SPA-центр, салон краси	робочих місць	15	1,45 кВт/місце	21,75	39693,75
– торговий центр	м ² торг. пл.	200	0,2 кВт/м ²	40	73000
Центр побутового обслуговування	місце	15	0,6 кВт/місце	9	16425
Об'єкти обслуговування				24,45	44621,25
– фабрика-праляня	кг речей	200	0,08 кВт/кг реч.	16	29200
– склади	тис. м ²	5	0,01 кВт/м ²	0,05	91,25
– гаражі	машин	50	0,12 кВт/місце	6	10950
– ремонтні майстерні	місце	4	0,6 кВт/місце	2,4	4380
Усього				246,2	449315
РАЗОМ				1602,7	2924928
РАЗОМ із Kз=0,75 (коефіцієнт завантаження)				1202,03	2193700

Додаток Ж.8

Розрахунок газоспоживання рекреаційного комплексу Одеської міської агломерації

Найменування	Одиниця виміру	Кількість	Нормативні витрати газу, м ³	Річні проектні витрати газу, тис.м ³
Курортно-рекреаційні заклади				
Дитячий санаторій	місце	200	250	50
Санаторно-курортний комплекс (для дорослих)	місце	300	250	50
Готель курортний	місце	500	250	50
Усього				150
Загально курортні об'єкти обслуговування і комунальна зона				
Заклади обслуговування				
в літній період	Опалювальна площа, м ²	2000	36м ³ /рік	72
в опалювальний період	Опалювальна площа, м ²	4000	96м ³ /рік	384
Усього				456
Разом				606

Додаток Ж.9

Основні техніко-економічні показники

Показники	Одиниця виміру	Проект
Територія, усього	га	25
у тому числі		
курортно-рекреаційних закладів	га	11,7
Ємність, усього	місце	1000
у тому числі:		
– Дитячий санаторій	місце	200
– Санаторно-курортний комплекс (для дорослих)	місце	300
– Готель курортний	місце	500
Електроспоживання	тис.кВт/рік	2193,7
Споживання газу (на джерела теплопостачання)	тис. м ³ /рік	606
Потреби у питній воді	м ³ /рік	129454,6
Об'єм стічних вод	м ³ /рік	120329,6

Додаток Ж.10

Інвестиційні витрати на будівництво рекреаційного комплексу

Напрями витрат	Од. виміру	Обсяг будівельних робіт	Витрати на одиницю умовних одиниць	Інвестиційні проектні витрати тис.умовних одиниць
Підготовка території будівництва	м ²	200000м ²	0,2	40
Основні об'єкти будівництва	м ³	116000м ³	51	5916
Санаторії		36000м ³		
Адміністративні і лікувальні центри		32000м ³		
Об'єкти підсобного та обслуговувального призначення	м ³	30000м ³	21	630
Об'єкти енергетичного господарства	м ³	3000м ³	34	102
Об'єкти транспортного господарства, дороги, зв'язок	м ²	50000м ²	55	2750
Зовнішні мережі і споруди водопостачання, каналізації, теплопостачання та газопостачання	м ²	1000м ²	118	118
Благоустрій та озеленення території	м ²	18000м ²	18	324
Тимчасові будівлі і споруди				3
Усього				9883
Інші роботи і витрати			1%	99
Проектні та пошукові роботи			2%	198
Придбання обладнання для облаштування рекреаційного комплексу				1296
Разом				11476

Додаток Ж.11

Дохід від обслуговування в рекреаційно-оздоровчому комплексі

Категорія номерів	Ціна за добу, умовних одиниць	Кількість споживачів на рік	Кількість діб обслуговування	Дохід в рік
«Супер люкс» (кабінет, приймальня з міні-кухнею, дві спальні кімнати))	100	200	4200	420000
2-х кімнатний люкс для 2-х осіб. (всі вигоди) харчування по системі шведський стіл	53	200	4200	222600
2-х кімнатний люкс для 1 особи. (всі вигоди) харчування по системі шведський стіл	39	300	6300	245700
Полу-люкс для (всі вигоди) харчування по системі шведський стіл для 2-х осіб	43,5	1000	21000	913500
1 – поліпшений, харчування по системі шведський стіл	25,5	3000	63000	1606500
1 – місцевий стандарт, харчування по системі шведський стіл	22,5	3000	63000	1417500
2-х місцевий поліпшений, харчування по системі шведський стіл	20,5	3000	63000	1291500
2-х місцевий стандарт, харчування по системі шведський стіл	18,5	3500	73500	1359750
Дитяча путівка харчування по системі шведський стіл	7,8	1800	37800	294840
Всього		16000		7 771 890

Додаток Ж.12

Дохід від надання медичних послуг в рекреаційно-оздоровчому комплексі

Назва	Ціна за сеанс, умовних одиниць	Кількість споживачів на рік	Кількість сеансів на 1 споживача	Дохід в рік
Кишкове зрошення на системі для гідрокolonотерапії	7,5	1000	1	7500
Гіпербарична оксигенація	3,1	1000	1	3100
Косметично-гігієнічні процедури на апаратах фірми "Zepher"	1,3	3000	5	19500
Душ циркулярний	2,5	10000	5	75000
Душ восходящий	1,9	10000	5	57000
Вана бишофитова	3,8	5000	5	95000
Апликація (з зеленої грязі)	3,1	2000	5	31000
Синглетно-киснева терапія (фітококтель)	0,6	10000	15	54000
Підводний душ-масаж	4,4	5000	8	176000
Спелеотерапія (соляна шахта)	1,9	5000	3	28500
Ректальні гінекологічні процедури	1,5	1000	1	1500
Пневмомасаж	3,8	3000	10	114000
Пневмомасаж апаратом "Лимфатон"	4,4	3000	2	26400
Лікування грязями Сакського озера	3,8	2000	10	76000
Криосауна (сеанс)	10,0	4000	1	40000
Інфрачервона сауна (сеанс)	6,3	4000	1	25200
Заняття в тренувальній залі (для однієї особи)	1,5	3000	10	45000
Басейн (за 1 ч)	2,5	8000	15	225000
Комплексне обслуговування (сауна, басейн: до 5 человек)	18,8	1000	1	18800
Реовазографія	2,6	2000	5	26000
Реогафія	3,1	2000	5	31000
Реоенцефалографія	4,6	5000	1	23000
Сухі вуглекисневі ванни	3,8	5000	1	19000
Вихрові ванни	2,5	5000	5	62500
Барокамера	3,8	1000	1	3800
Разом				1283800

Додаток Ж.13

Дохід від надання культурно-розважальних послуг

Назва	Ціна за сеанс, умовних одиниць	Кількість споживачів на рік	Кількість сеансів на 1 споживача	Дохід в рік
Спортивно-оздоровчі послуги				
оздоровча гімнастика	2	3000	5	30000
аеробіка	2	1000	5	10000
сучасний танець	2	1000	10	20000
Оздоровчо-розважальні послуги				
катання на конях	5	1000	5	25000
прокат велосипедів, роліків	0,5	5000	10	25000
кінозал	1	8000	2	16000
Освітньо-розважальні послуги				
бібліотека	-	2000	-	-
шахматы, шашки	-	3000	-	-
боулінг, кегельбан,	1	2000	5	10000
бильярд	-	2000	-	-
Інші побутові послуги				
оренда кафе, ресторан, фотоательє, перукарня, майстерні ремонту одягу, взуття інших послуг				150000
Разом				286000

Додаток Ж.14

Зведений розрахунок доходів рекреаційного комплексу у рік, умовних одиниць

Назва послуг	На 16000 відпочиваючих у рік
Послуги обслуговування	7771890
Медичні послуги	1283800
Спортивно-оздоровчі послуги	50000
Оздоровчо-розважальні послуги	66000
Освітньо-розважальні послуги	10000
Інші побутові послуги	150000
Разом	9331690

Додаток Ж.15

Поточні витрати рекреаційного комплексу на рік, умовних одиниць

Статті витрат	Одиниця виміру	Кількість	Вартість, умовних одиниць за одиницю	Вартість, умовних одиниць
Матеріальні витрати	На 1 місце	1000	500	500000
Фонд оплати праці	1 працівника	660	3600	2376000
Відрахування	умовних одиниць		36,3 від ФОП	862488
Амортизація меблі і обладнання	років	8	1296000	162000
Амортизація основних фондів	років	50	9881000	197620
Експлуатаційні витрати				
електроспоживання	тис.кВт*час	2193,7	0,052	114073
газоспоживання	тис.м ³	606	0,193	116958
водопостачання	тис.м ³	129,5	0,46	59570
Оренда землі	умовних одиниць/га	25	1	25
Разом витрат				4388734
Адміністративні витрати	умовних одиниць		5%	219437
Додаткові витрати	умовних одиниць		1%	43887
Всього				4652053

Додаток Ж.16

Прогнозні фінансові показники проекту, умовних одиниць

	Статті доходів і витрат	Разом
1	Доходи	9331690
2	Витрати	4652053
	матеріальні витрати	500000
	фонд оплати праці	2376000
	відрахування	862488
	амортизація	359620
	експлуатаційні витрати	290601
	оренда землі	25
	адміністративні витрати	219437
	додаткові витрати	43887
3	Фінансовий результат	4679637
4	Податок на прибуток 18%	842335
5	Чистий фінансовий результат (прибуток)	3837302

Додаток 3

Характерні ознаки стейкхолдерів – інноваційних підприємств *

	Ознака	Виоленти	Патієнти	Експлеренти	Комутанти
1	Тип бізнесу	Стандартний	Спеціалізований	Спеціалізований	Стандартний
2	Рівень конкуренції	Високий	Низький	Середній	Середній
3	Новизна галузі	Нові	Зрілі	Нові	Нові, зрілі
4	Які обслуговують потреби	Масові, стандартні	Масові, нестандартні	Інноваційні	Локальні
5	Профіль виробництва	Масовий	Спеціалізований	Експериментальний	Універсальний, дрібний
6	Розмір компанії	Великі	Великі, середні, дрібні	Середні, дрібні	Дрібні
7	Стійкість компанії	Висока	Висока	Низька	Низька
8	Витрати на НДДКР	Високі	Середні	Високі	Відсутні
9	Фактор сили і конкуренції	Висока продуктивність	Пристаєваність до особливого ринку	Випередження у нововведеннях	Гнучкість
10	Динамізм розвитку	Високий	Середній	Високий	Низький
11	Витрати	Низькі	Середні	Низькі	Низькі
12	Якість продукції	Висока та середня	Висока	Середня	Середня
13	Асортимент	Середній	Вузкий	Відсутній	Вузкий
14	Збутова мережа	Власна, або контролюєма	Власна, або контролюєма	Відсутня	Відсутня
	Реклама	Масова	Спеціалізована	Відсутня	Відсутня

* Складено авторами на підставі [13; 289; 310]

Додаток И

Стратегія розвитку рекреаційного землекористування

1) Мета та завдання Стратегії	
<p>Мета Стратегії полягає у забезпеченні сталого розвитку рекреаційних територій міських агломерацій шляхом створення сприятливих умов для:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Поліпшення яксного та збільшення кількісного стану рекреаційних земель міських агломерацій; ➤ відпочинку і підвищення соціального стану населення в сфері надання рекреаційних послуг; ➤ посилення конкурентних можливостей та економічного потенціалу рекреаційних територій. 	<p>Завдання Стратегії:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ вдосконалення нормативно-правової основи земельної та рекреаційної сфери з метою забезпечення раціонального розвитку земель відпочинку; ➤ охорона і збереження природних рекреаційних об'єктів та екосистем міських агломерацій; ➤ вдосконалення організаційних і соціально-економічних засад реалізації державної політики у сфері рекреаційного землекористування, забезпечення врахування та узгодження інтересів держави, приватного сектору та громадян; ➤ забезпечення чіткого розподілу повноважень щодо управління та розвитку рекреаційних територій міських агломерацій; ➤ вдосконалення фіскального механізму територій відпочинку для забезпечення раціонального наповнення бюджетів усіх рівнів за рахунок джерел від результатів рекреаційної діяльності; ➤ розширення кадрового потенціалу рекреаційної сфери, розвиток сфери зайнятості сільського населення у туристичній діяльності; ➤ поліпшення системи обліку кількісного та якісного стану рекреаційних територій; ➤ забезпечення розвитку міжнародного співробітництва у сфері рекреації; ➤ сприяння створенню конкурентоспроможних рекреаційних комплексів та поліпшенню інвестиційного клімату в них; розроблення схем розвитку рекреаційних територій; ➤ сприяння розвитку екологічного та зеленого туризму; ➤ посилення державного екологічного контролю за використанням рекреаційних територій; ➤ Адаптація рекреаційного землекористування до вимог та інтересів ЄС; ➤ формування мережі інформування та комунікації у сфері рекреації.
2) Стратегічні напрямки та принципи Стратегії	
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Економічний вектор розвитку рекреаційних територій передбачає економічне зростання рекреаційних територій шляхом ефективного використання природо ресурсної спроможності та людського капіталу; 	<p>Принципи Стратегії:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Законності – підпорядкування існуючій нормативно-правовій базі розвитку рекреаційного землекористування міських агломерацій; ➤ Обачності – передбачення майбутніх наслідків та змін від використання рекреаційних територій; ➤ Збалансованості – рівність економічної, екологічної та соціальної складової, що забезпечує орієнтацію на засади сталого розвитку;

Продовження Додатку И

1	2
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Екологічний вектор розвитку рекреаційних територій передбачає екологічне процвітання та підвищення рівня екологічної безпеки рекреаційних територій; ➤ Соціальний вектор розвитку рекреаційних територій передбачає зростання добробуту населення та задоволення їх рекреаційних потреб. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Державно-приватного партнерства – залучення приватного сектору в процес розробки та реалізації політики управління та використання рекреаційних земель; ➤ Міжнародного співробітництва – партнерство, консультатії, врахування міжнародного досвіду та інтересів країн ЄС, спрямованих на розвиток рекреаційних територій; ➤ Інтеграції – синергічне залучення секторів та напрямків розвитку територій при розробці стратегії рекреаційного землекористування для усунення конфліктів та негативних впливів. ➤ Інноваційності – запропоновані підходи щодо реалізації стратегії повинні висвітлювати нові шляхи найефективнішого використання рекреаційних земель; ➤ Ієрархічності – стратегічні документи вищого рівня повинні бути основою для визначення конкретних заходів на нижчих рівнях; ➤ Врахування досвіду – розробка стратегії повинна базуватись на результатах, досягнутих при розробці існуючих документів; ➤ Обліковості земельного фонду; ➤ Врахування природоохоронного фактору; ➤ Захисту прав громадян – забезпечення дотримання прав громадян на якісний відпочинок; ➤ Відповідальності – забезпечення збереження рекреаційних територій для майбутніх поколінь; ➤ Достовірності та відкритості інформації – доступність правдивої інформації щодо якісного та кількісного стану рекреаційних земель міських агломерацій;
3) Етапи розробки та реалізації Стратегії	
<p>Етапи розробки Стратегії:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ моніторинг, збір та обробка інформації щодо кількісного та якісного стану рекреаційного землекористування; ➤ аналіз сучасного стану, передумов та проблем розвитку рекреаційних територій з врахуванням комплексного розвитку відповідного типу землекористування; 	<p>Етапи реалізації Стратегії:</p> <p>1 етап (3-5 років): гармонізація нормативно-правового підґрунтя рекреаційного землекористування з врахуванням вимог ЄС; моніторинг стану рекреаційних та потенційно-рекреаційних територій; формування досконалого інституційного підґрунтя управління рекреаційними територіями; узгодження інтересів держави, громадян та бізнес-сектору в сфері використання рекреаційних територій; залучення інвестицій в рекреаційний розвиток територій в рамках державно-приватного партнерства;</p>

Продовження Додатку И

1	2
<ul style="list-style-type: none"> ➤ формування, обґрунтування та узгодження стратегічних цілей розвитку рекреаційного землекористування; ➤ розробка напрямків та завдань реалізації стратегії із конкретними заходами; ➤ обговорення, управління зауважень та ухвалення Стратегії; ➤ впровадження та контроль за реалізацією Стратегії 	<p>2 етап (5-7 років): розвиток сталого рекреаційного землекористування та збереження ресурсного потенціалу з врахуванням потреб, рівня життя, традицій та культури сучасного та майбутнього поколінь; національна та міжнародна інформаційна та маркетингова підтримка; розвиток робочих місць та кадрового потенціалу сфери рекреації; встановлення контролю за використанням рекреаційних територій; поглиблення міжнародного співробітництва в сфері рекреаційного землекористування.</p>
4) Засоби (інструменти) реалізації Стратегії	
<ul style="list-style-type: none"> ➤ паспортизація; ➤ еколого-економічне зонування; ➤ вдосконалення методичного інструментарію оцінки рекреаційних територій; ➤ застосування інноваційних методів (форсайту) в процесі розробки та реалізації стратегії; ➤ міжсекторальне співробітництво; ➤ екологічне страхування; ➤ екологічна експертиза; ➤ екологічний аудит; ➤ моніторинг стану навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки. 	
5) Стратегічні альтернативи (в залежності від матриці ранжування територій)	
<p>Розвиток рекреаційного землекористування може відбуватися у 3 альтернативних напрямках за умови повної, часткової, періодичної реалізації Стратегії. За вищевказаних умов запропоноване використання трьох альтернативних варіантів стратегії.</p> <p>Стратегія інноваційна – стратегія заснована на постійному впровадженні стейкхолдерами інноваційних напрямків екологізації рекреаційного землекористування з врахуванням новітніх зрушень, вдосконалення інституційного підґрунтя, реалізації рекреаційної рекультивациі на порушених землях для досягнення збалансованого використання відповідних земель на засадах державно-приватного партнерства; активна інформаційно-комунікативна політика; залучення стейкхолдерів до процесу екологізації рекреаційного землекористування.</p> <p>Стратегія екстенсивна – це стратегія, що ґрунтується на розвитку рекреаційного землекористування за рахунок збільшення площ територій без врахування їх якісного стану; виконання існуючих державних екологічних вимог та нормативів.</p> <p>Стратегія інтенсивна – це стратегія, основою якої є періодичні інноваційні впровадження у напрямку екологізації рекреаційного землекористування; одноразові зміни у нормативно-правове підґрунтя та інформаційно-комунікативну систему розвитку рекреаційних територій.</p>	

Продовження Додатку И

6) Впровадження та моніторинг реалізації Стратегії
<p>Впровадження – це завдання, яке передбачає забезпечення поетапної реалізації Стратегії. Цим має займатись відповідний орган з управління впровадженням, створений з представників органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, громадськості та бізнесу, адже реалізація Стратегії здійснюватиметься на основі державно-приватного партнерства, та узгодження діяльності всіх основних учасників та стейкхолдерів.</p> <p>Задача моніторингу стану реалізації Стратегії повинна покладатись на центральний орган виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища та відповідні галузеві і територіальні органи виконавчої влади, міністерства та відомства в залежності від територіального розташування рекреаційних територій.</p> <p>Результати моніторингу висвітлюватимуться у відповідних щорічних звітах про реалізацію Стратегії, що будуть складовими Регіональних та Національної доповіді про стан навколишнього природного середовища.</p>
7) Очікувані результати від реалізації Стратегії:
<ul style="list-style-type: none"> ➤ підвищення ефективності, раціональності та екологічної безпеки рекреаційного землекористування міських агломерацій; ➤ поліпшення загального стану навколишнього природного середовища; ➤ посилення міжнародних рекреаційних зв'язків та зростання туристичних шляхів з країнами ЄС; ➤ підвищення інвестиційної привабливості рекреаційних комплексів; ➤ раціоналізація та збільшення податкових надходжень від використання рекреаційних земель; ➤ підвищення якості життя населення шляхом якісного задоволення потреб у відпочинку та створення «зелених» робочих місць; ➤ сприяння де урбанізаційним процесам шляхом підвищення привабливості приміських зон як потенційно-рекреаційних; ➤ створення рівних умов для суб'єктів рекреаційної діяльності, передумов для розвитку прозорого туристичного ринку; ➤ удосконалення системи інформаційного забезпечення сфери.

Додаток І

ДОРОЖНЯ КАРТА ЕКОЛОГІЗАЦІЇ РЕКРЕАЦІЙНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ОДЕСЬКОЇ МІСЬКОЇ АГЛОМЕРАЦІЇ

Преамбула

Геополітичне положення Одеської міської агломерації обумовлене як вигідним географічним, так і економічним розміщенням. Одеська область значною мірою сприяє активній участі та розвитку України у промисловому, транспортному, євроінтеграційному напрямках. Це створює додаткове навантаження на стан довкілля територій, що потребує розширення рекреаційних земель. Необхідною умовою сталого розвитку Одеської міської агломерації є впровадження екологоорієнтованих засад захисту навколишнього природного середовища. Невід’ємною частиною відповідних процесів є забезпечення сталого рекреаційного землекористування.

Дорожня карта екологізації рекреаційного землекористування зроблена зі **стратегічною метою** – зниження техногенного впливу на навколишнє середовище, збільшення рекреаційних територій, екологізація їх розвитку та забезпечення співробітництва і процвітання організацій, діяльність яких пов’язана з охороною навколишнього природного середовища Одеської міської агломерації. У Дорожній карті відображені пріоритетні завдання розвитку Одеської міської агломерації, відповідальні особи, строки виконання та джерела фінансування. Основними бенефіціарами забезпечення сталого рекреаційного землекористування є інститути, громадянське суспільство, громадськість в широкому розумінні, державні та недержавні установи і організації.

Для досягнення стратегічної цілі необхідне виконання наступних підцілей:

- Дослідження якісного та кількісного стану рекреаційних територій Одеської міської агломерації;
- Аналіз розвитку рекреаційного землекористування та потреб громади;

- Розвиток інституційного підґрунтя щодо координації, консолідації та управління рекреаційними територіями;
- Підвищення рівня суспільної екологічної свідомості у сфері рекреаційного землекористування;
- Моніторинг результатів впровадження засад екологізації рекреаційного землекористування їх підтримка та оновлення

Підціль 1: ДІАГНОСТИКА ЯКІСНОГО ТА КІЛЬКІСНОГО СТАНУ РЕКРЕАЦІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ ОДЕСЬКОЇ МІСЬКОЇ АГЛОМЕРАЦІЇ

Загальна мета: формування якісної бази даних щодо стану та перспектив розвитку рекреаційного землекористування

№	Найменування заходу	Відповідальні виконавці	Строки виконання	Джерела фінансування
1	Вдосконалення ведення державного земельного кадастру у напрямку чіткого виділення рекреаційних земель із земель інших категорій	Головне управління Держгеокадастру в Одеській області	2017-2018	Державний, місцевий бюджет
2.	Формування структури наявних рекреаційних територій у складі інших земель Одеської міської агломерації	Головне управління Держгеокадастру в Одеській області	2017-2018	Місцевий бюджет
3.	Облік рекреаційних територій Одеської міської агломерації	Головне управління Держгеокадастру в Одеській області, Головне управління статистики в Одеській області	Щорічно	Місцевий бюджет
4.	Визначення та облік потенційно рекреаційних територій Одеської міської агломерації	Департамент екології та природних ресурсів Одеської обласної державної адміністрації, Головне управління Держгеокадастру в Одеській області	Щорічно	Місцевий бюджет
5.	Оновлення інформаційної бази даних наявних рекреаційних земель Одеської міської агломерації	Головне управління Держгеокадастру в Одеській області	Щорічно	Місцевий бюджет
6.	Проведення постійних консультацій щодо ведення кадастру рекреаційних територій	Головне управління Держгеокадастру в Одеській області	Щоквартально	Місцевий бюджет
7.	Створення та забезпечення розвитку комплексної інформаційної системи (бази даних) щодо кількісного стану та подальшої екологізації рекреаційного землекористування	Департамент екології та природних ресурсів Одеської обласної державної адміністрації	Постійно	Місцевий бюджет
8.	Звітність стану рекреаційного землекористування Одеської міської агломерації	Головне управління Держгеокадастру в Одеській області, Головне управління статистики в Одеській області	Щорічно	Місцевий бюджет

ПІДЦІЛЬ 2: АНАЛІЗ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ТА ПОТРЕБ ГРОМАДИ

Загальна мета: дослідження динаміки розвитку рекреаційних територій та потреб рекреантів у відповідних землях.

№	Найменування заходу	Відповідальні виконавці	Строки виконання	Джерела фінансування
1	Вивчення етапів та історії розвитку рекреаційних територій Одеської міської агломерації	Департамент екології та природних ресурсів Одеської обласної державної адміністрації	2018	Місцевий бюджет, кошти потенційних інвесторів
2.	Дослідження та аналіз статистичних даних щодо наявності та перспектив рекреаційного землекористування	Департамент екології та природних ресурсів Одеської обласної державної адміністрації	Щорічно	Місцевий бюджет, кошти потенційних інвесторів
3	Діагностика діяльності суб'єктів рекреаційної діяльності та розроблення заходів щодо підвищення ефективності їх роботи на ринку туристичних послуг	Департамент екології та природних ресурсів Одеської обласної державної адміністрації	Щорічно	Місцевий бюджет, кошти потенційних інвесторів
4	Проведення громадської оцінки дослідження стану рекреаційного землекористування	Стейкхолдери за підтримки Департаменту екології та природних ресурсів Одеської обласної державної адміністрації	Щорічно	Місцевий бюджет, кошти потенційних інвесторів
5	Централізація організаційно-інформаційно-статистичної системи	Головне управління статистики в Одеській області	2017-2018	Державний, місцевий бюджет
6	Видання, у тому числі в електронній формі, періодичної доповіді щодо стану рекреаційного землекористування	Департамент екології та природних ресурсів Одеської обласної державної адміністрації	Щорічно	Місцевий бюджет

ПІДЦІЛЬ 3: РОЗВИТОК ІНСТИТУЦІЙНОГО ПІДГРУНТЯ ЩОДО КООРДИНАЦІЇ, КОНСОЛІДАЦІЇ ТА УПРАВЛІННЯ РЕКРЕАЦІЙНИМИ ТЕРИТОРІЯМИ

Загальна мета: Вдосконалення інститутів рекреаційного землекористування та їх взаємодії у напрямку екологізації рекреаційного землекористування

№	Найменування заходу	Відповідальні виконавці	Строки виконання	Джерела фінансування
1	Створення мережі недержавних національних та міжнародних інституцій рекреаційного землекористування	Стейкхолдери	2018	Кошти потенційних інвесторів
2	Нормативно-правове закріплення поняття та визначення міської агломерації	Верховна рада України	2017	Державний бюджет
3	Впровадження екологічних товарів та послуг в сферу рекреаційного землекористування	Державна інспекція з питань захисту прав споживачів, стейкхолдери	Постійно	Місцеві бюджети, кошти потенційних інвесторів
4	Створення окремої структурної одиниці в Департаментах екології та природних ресурсів	Міністерство екології та природних ресурсів України	2017-2018	Обласний, місцевий бюджети
5	Вдосконалення та прийняття Закону України «Про землі рекреаційного призначення», Містобудівного кодексу	Верховна рада України	2018	Державний бюджет
6	Внесення змін до існуючих нормативно-правових актів у сфері виокремлення рекреаційних земель та режиму їх використання	Верховна рада України	2018	Державний бюджет
7	Зонування та паспортизація рекреаційного землекористування	Міністерство екології та природних ресурсів України, Верховна рада України	2018	Місцевий бюджет
8	Вдосконалення та прискорення інноваційного оновлення рекреаційної інфраструктури міських агломерацій	Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	2018	Місцевий бюджет
9	Залучення стейкхолдерів до реалізації механізму земельного стратегування рекреаційних територій	Одеська обласна рада, Одеська обласна державна адміністрація, Департамент екології та природних ресурсів ОДА державної	Постійно	Місцеві бюджети, кошти потенційних інвесторів

ПІДЦІЛЬ 4: ЕКОНОМІЧНЕ ПІДНЕСЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Загальна мета: створення умов для забезпечення економічного розвитку рекреаційних земель, зацікавленості інвесторів та державно-приватного партнерства

№	Найменування заходу	Відповідальні особи	Строки виконання	Джерела фінансування
1	Налагодження досконалого механізму державно-приватного партнерства (нормативно-правове підґрунтя, організаційні засади) для забезпечення економічної зацікавленості обох сторін	Департамент економічного розвитку і торгівлі Одеської обласної державної адміністрації	2018	Державний бюджет
2	Залучення інвестицій в рекреаційну сферу	Одеська обласна державна адміністрація, Одеська обласна рада	Постійно	Кошти потенційних інвесторів
3	Збільшення кількості цільових державних коштів у сферу рекреаційного землекористування	Одеська обласна державна адміністрація, Одеська обласна рада	2018	Місцевий бюджет
4	Створення ефективної системи фінансово-економічного регулювання рекреаційного землекористування (системи платежів за рекреаційні послуги, податків та зборів)	Державна фіскальна служба України	Постійно	Місцевий бюджет
5	Розвиток міжнародного туризму та залучення коштів рекреантів та туристів	Департамент зовнішньоекономічної діяльності та європейської інтеграції Одеської обласної державної адміністрації	Постійно	Місцевий бюджет, кошти зарубіжних країн,
6	Впровадження інноваційних ідей конкурентоспроможності розвитку рекреаційних територій міських агломерацій	Одеська обласна державна адміністрація, Одеська обласна рада	Постійно	Місцевий бюджет
7	Формування досконалої системи стимулювання використання рекреаційних земель (пільгове оподаткування, дотації, штрафи)	Державна фіскальна служба України	2018	Місцевий бюджет

ПІДЦІЛЬ 5: ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ СУСПІЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ У СФЕРІ РЕКРЕАЦІЙНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Загальна мета: Розширення ступеня екологічної обізнаності та екологічної культури щодо використання рекреаційних територій та охорони навколишнього природного середовища

№	Найменування заходу	Відповідальні особи	Строки виконання	Джерела фінансування
1	Проведення семінарів, форумів та тренінгів, спрямованих на консолідацію та співробітництво у сфері екологізації рекреаційного землекористування	Стейкхолдери, Департамент екології та природних ресурсів ОДА	Постійно	Кошти потенційних інвесторів
2	Утворення місцевих інформаційних центрів для формування відкритого доступу до публічної інформації щодо стану та перспектив розвитку рекреаційного землекористування	Департамент екології та природних ресурсів Одеської обласної державної адміністрації, Головне управління статистики у Одеській області	2018	Місцевий бюджет
3	Створення та забезпечення функціонування екологічного Інтернет-порталу для формування екологічної свідомості	Департамент екології та природних ресурсів ОДА	2018	Місцевий бюджет
4	Проведення рекламно-інформаційної, просвітницької кампанії з метою формування в суспільстві розуміння цінності охорони навколишнього природного середовища	Стейкхолдери	2018	Місцевий бюджет, кошти потенційних інвесторів
5	Співробітництво громадськості з місцевими органами влади у сфері охорони навколишнього природного середовища для реалізації контролю за виконанням природоохоронних заходів	Місцеві органи влади, стейкхолдери	Постійно	Місцевий бюджет, кошти потенційних інвесторів
6	Проведення просвітницької кампанії із стимулювання впровадження екологічної освіти та екологічної свідомості у сфері рекреаційного землекористування	Стейкхолдери	Постійно	Місцевий бюджет, кошти потенційних інвесторів

ПІДЦІЛЬ 6: МОНІТОРИНГ РЕЗУЛЬТАТІВ ВПРОВАДЖЕННЯ ЗАСАД ЕКОЛОГІЗАЦІЇ РЕКРЕАЦІЙНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ЇХ ПІДТРИМКА ТА ОНОВЛЕННЯ

Загальна мета: аналіз та контроль за дотриманням вимог екологізації розвитку рекреаційного землекористування та розробка пропозицій щодо її вдосконалення

№	Найменування заходу	Відповідальні особи	Строки виконання	Джерела фінансування
1	Моніторинг стану дотримання вимог законодавства щодо розвитку територій	Департамент екології та природних ресурсів Одеської обласної державної адміністрації	Щорічно	Місцевий бюджет
2	Аналітична оцінка адаптації нормативно-правового забезпечення розвитку рекреаційних територій до вимог Європейського Союзу	Департамент екології та природних ресурсів Одеської обласної державної адміністрації	2017-2018	Державний, місцеві бюджети
3	Розробка та вдосконалення містобудівного обґрунтування розвитку рекреаційного землекористування (детальні плани території, генеральні плани населених пунктів)	Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	2017-2018	Державний, місцеві бюджети
4	Розробка рекомендацій щодо розвитку співробітництва у сфері рекреаційного землекористування	Стейкхолдери	2018	Кошти потенційних інвесторів
5	Сприяння розвитку міжрегіонального і міжнародного співробітництва у сфері рекреації та туризму	Стейкхолдери	Постійно	Державний бюджет, кошти потенційних інвесторів
6	Інформування громадськості щодо стану реалізації дорожньої карти щодо екологізації рекреаційного землекористування Одеської міської агломерації	Департамент екології та природних ресурсів Одеської обласної державної адміністрації	Щорічно	Місцевий бюджет
7	Підготовка пропозицій до Національного плану дій щодо охорони НПС відносно розвитку рекреаційних територій Одеської міської агломерації	Департамент екології та природних ресурсів Одеської обласної державної адміністрації	Щорічно	Місцеві бюджети

Індикатори реалізації Дорожньої карти

- 1) Відсоток витрат державного та місцевого бюджетів на рекреаційне землекористування;
- 2) Показник забезпеченості рекреаційними територіями;
- 3) Рівень конкурентоспроможності рекреаційних земель в порівнянні з відповідними територіями інших країн;
- 4) Показник інвестиційної привабливості рекреаційного землекористування;
- 5) Обсяг інвестицій у рекреаційне землекористування;
- 6) Показник рекреаційного навантаження на відповідні землі;
- 7) Показник екологічної стабільності рекреаційних земель;
- 8) Ступінь забезпеченості Державного земельного кадастру даними про кількісний стан рекреаційних територій;
- 9) Показник якості життя рекреантів;
- 10) Стан навколишнього природного середовища на землях рекреаційного призначення;
- 11) Ступінь еродованості земель та співвідношення порушених та рекультивованих територій.

Результати:

1. Підвищення інвестиційної привабливості рекреаційних територій;
2. Вдосконалення рекреаційної політики з врахуванням євроінтеграційних вимог;
3. Розширення кількісного складу рекреаційних земель;
4. Збільшення кількості рекреантів та туристів;
5. Зростання обсягів та якості рекреаційних послуг в результаті екологізації землекористування;
6. Підвищення якісних показників стану рекреаційних земель;
7. Підвищення якості взаємодії стейкхолдерів у рекреаційній сфері;
8. Збільшення надходжень до бюджетів всіх рівнів від ефективного рекреаційного землекористування;
9. Посилення міжнародного співробітництва у сфері рекреації.

Наукове видання

БУЛИШЕВА Дар`я Володимирівна
АНДРСЄВА Наталя Миколаївна

**ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН У СИСТЕМІ
РЕКРЕАЦІЙНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ МІСЬКИХ
АГЛОМЕРАЦІЙ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА**

Монографія

Підписано до друку 18.01.2018 р.
Формат 60х84/16. Папір Офс.
Ум. арк. 14,29. Наклад 300 примірників.

Видавець:

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України
Французький бульвар 29, м. Одеса-44, 65044, Україна
Тел.: (048) 722-29-05, 722-66-11,
e-mail: oss_iprei@ukr.net; сайт: www.impeer.od.ua

Друк: ПП «ОЛДІ-ПЛЮС»
e-mail: office@oldiplus.com; 73033 м. Херсон, а/с № 15
Свід. сер. ХС № 2 від 16.08.2000 р.